

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Filosofická a psychologická východiska proměny
vězeňské péče**

Bc. Pavel Štochl

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

**Filosofická a psychologická východiska proměny
vězeňské péče**

Bc. Pavel Štochl

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Nikolaj Demjančuk, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, srpen 2019

OBSAH

1.	Úvod	1
1.1	Tematické entrée	1
1.2	Faktologické a strukturální linie	2
2.	Počátky vězeňství a jeho genealogický kontext	5
2.1	Proměny starověku	5
2.1.1	Oko za oko, zub za zub...	5
2.1.2	Za mřížemi starých pořádků	7
2.1.3	Legislativní kontury a zárodky idey nápravy	9
2.2	Rozbouřený středověk	12
2.2.1	V okovech moci	13
2.2.2	Na miskách vah	15
2.2.3	Období konsolidace	17
2.2.4	Způsoby věznění a trestání	18
	Vězení světská	19
	Vězení církevní	21
	„Mistrovství tortury“ pod rouškou Boha	24
2.2.5	Středověká východiska	27
3.	Vězeňství ve světle vědeckých ambicí	30
3.1	Novověké ideály	30
3.1.1	Transformace pořádků	30
3.1.2	Ideové tendence	32
3.1.3	Cesare Beccaria – persona grata	36
3.2	Systemizace a nové koncepty	39
3.2.1	Nápravný dům svatého Michala	40
3.2.2	Za mřížemi nových pořádků	41
3.2.3	Principy a postuláty	42
	Anglické prostředí	42
	Americké prostředí	45
3.2.4	Systémy, koncepce a jejich modifikace	47
	Systém společné vazby	48
	Systém samovazební	48
	Systém mlčení	49
	Systém klasifikační	50

System známkový	53
System progresivní	53
Elmirský systém	56
Borstalský systém	57
3.2.5 Východiska novodobých ideových linií	58
„Vězeňství v posavadních způsobech svých...“	58
Pravidla úspěšného nápravného systému	62
4. Vězeňství 20. a 21. století	65
4.1 Vývojová pro a contra	65
4.1.1 Pohled první: směrem k „Pravidlům“	65
4.1.2 Pohled druhý: konflikty a krize	69
4.2 Současnost v českém prostředí	72
4.2.1 „Moderní“ doba – „moderní“ vězeňství?	72
4.2.2 Programy zacházení	74
5. Závěr	76
6. Resumé	77
7. Summary	78
8. Das Resümee	79
9. Seznam použité literatury a pramenů	80
9.1 Literatura	80
9.2 Ostatní prameny	81
10. Obrazová příloha	I
10.1 Proměny starověku	I
10.2 Rozbouřený středověk	III
10.3 Novověké ideály	V
10.4 Systemizace a nové koncepty	V
10.5 Vězeňství 20. a 21. století	VIII

1. ÚVOD

1.1 TEMATICKÉ ENTRÉE

Tématům „vězeňství“, stejně jako souvisejícím termínům „penologie“, „penitenciární péče“, „programy zacházení“ ad., bylo v soudobé, ale i nedávné historii Vězeňské služby České republiky, resp. jejích předcházejících modifikacích, věnováno relativně mnoho odborných statí, publikací či akademických prací, a to přesto či spíše právě proto, že je činnost této důležité státní instituce nadále drtivou většinou širokého spektra české populace vnímána jakožto výrazně okrajová a svým způsobem společnosti nepřínosná „záležitost“, a která je nota bene jejím přitěžujícím ekonomickým a sociálním přívažkem. Vyjádřeno v expresivně pejorativním smyslu slova, která je jejím „nechtěným, přehlíženým a vnuceným dítětem“. Tyto předsudky jsou bohužel příznačným „emblémem“ této doby, jenž není vlastní pouze českému prostředí, nýbrž má duševně i sociálně genetický podtext a územně kontinentálně geografický přesah, umocněný globálním zhušťováním lidské populace a jejími negativními masmediálními projevy.

Primárním cílem obsahu této diplomové práce nejsou zcela jistě ambice absolutní a definitivní nápravy této mainstreamové názorové diskreditace či obměna pokřiveného zrcadla, jímž je z pohledu nejenom laické, nýbrž mnohdy i samozvaně „odborné“ veřejnosti zavádějícím způsobem reflektována činnost Vězeňské služby. Takovéto ambice by bezesporu měly nádech a atributy sisyfovského počínání a byly by píchnutím do vosího hnízda, či spíše nařiznutím pomyslného pozlátka obalujícího mnohé pachutě a oděry do kůže a kvazi paměti vrytých a letitě zažitých společenských nešvarů. Smyslem autorova počínu je naopak přispět do řady zmíněných odborných pojednání a trpělivým a edukativním, pozornosti a pokud možno zájmu vzbuzujícím způsobem, který je reflexí historiografických empirií, nastínit v reálných obrysech problematiku, jež souvisí s aplikací metod moderní penitenciariistiky do prostředí českých penologických zařízení, a to nikoli toliko v rovině teoretické a legislativní, ale též v rovině faktické, čili provozní.

Sekundárním podnětem k výběru námětu a vlastního obsahu koncepce předkládané kvalifikační práce je záměrná tematická návaznost na závěrečnou práci, kterou autor vypracoval v rámci předešlého bakalářského studia pod názvem „*Úloha duchovenské péče v penologickém prostředí*“ v roce 2014. Osou vypracované koncepce byl na straně jedné objektivní náhled na roli duchovních v historickém kontextu vývoje vězeňství (zde míněno v obecném slova smyslu) – zejména pak v geografickém a společenském klimatu evropské

provenience – a to jak v jejich pozitivních, tak i v negativních dějinných liniích, a na straně druhé byl tento náhled zúžen na jejich úlohu v transformujícím se penologickém prostředí v rámci nově vznikajícího státního útvaru a jeho následnému epochálnímu vývoji se všemi jeho režimovými turbulencemi až po současnost. Samotný závěr uvedené bakalářské práce byl koncipován s úmyslem a možností rozšíření vzhledu do problematiky aktuální situace soudobého vězeňského systému České republiky a jeho další orientace v jednotících se evropských legislativních a kulturních mezích.

1.2 FAKTOLOGICKÉ A STRUKTURÁLNÍ LINIE

Jak jsme již uvedli, nosný syžet této koncepce je zaměřen na vývojovou linii oblasti vězeňství. Neopomenutelným aspektem, který je kontinuálně akcentován a na konkrétních příkladech i prezentován, je provázanost a přesah problematiky vězeňství do ideově souvisejících kulturně-společenských oblastí té které dějinné etapy. Této linii je zcela přirozeně podrobena obsahové i formální členění práce, představující tři na sebe navazující oddíly, které se rozpadají na další dílčí úseky mapující důležité milníky v evolučních proměnách myšlení a konání lidské populace a jejich societ.

Úvodní část prvního oddílu je věnována prvopočátkům formování společenských svazků a jejich institucí v éře starověku. Zachytíme v ní přechod od nestabilních forem společenského soužití k otrokářským formám společenského zřízení s jasně definovanou politickou, ekonomickou a kulturně-společenskou hierarchií. Ukážeme současně, jak právě tato hierarchie vyvolá potřebu nejenom prosté fixace moci, ale také nastolení pevných společenských pravidel, což ve svém důsledku povede ke zrodu prvních zákonných norem, ke koncepci práv a povinností každého jednotlivce, ke koncepci jeho odpovědnosti, a tudíž ke koncepci justičního a trestně-právního systému. Budeme prezentovat zřizování prvních vězeňských zařízení a postupnou proměnu metod věznění, od nejkrutějších forem po nesmělé náznaky humánního zacházení včetně speciálně definovaných pravidel, jejichž součástí byla i duchovenská péče.

V další části tohoto oddílu se budeme věnovat rozbouřenému období středověku. Budeme demonstrovat relativně fatální dopady rozkladu římského impéria na společenské pořádky nově se etablojících lokálních územních celků, které se logicky promítnou i do sféry trestně-právní politiky a do sféry vězeňství. Poukážeme na mocenské ambice církve, její urputné snahy o dominanci nad mocí světskou, následný kompromis a dělbu moci. Poukážeme též na morbidní způsoby vyšetřovatelských a exekutivních metod, v nichž právě církev ukáže svou temnou, odvrácenou tvář. Na konci tohoto oddílu a současně

i dějinné éry budeme ve sféře trestního práva prezentovat pozvolný trend, v němž je stále více preferován trest výkonu odnětí svobody. V této souvislosti pak ukážeme zcela jinou roli církve, která se projeví opět ve vězeňském prostředí, tentokrát však již pevně opřenou o křesťanské tradice a humánní zásady.

V navazujícím druhém oddílu se předně zaměříme na kulturně-společenské transformace, které se odvíjejí ve dvou základních rovinách. Nastupující novověk totiž představuje nejenom éru revolučních proměn společenských zřízení, kdy se postupně rozpadají feudální mocenské struktury a sociální vazby a počínají se etablovat uskupení s atributem „kapitalistická“, ale současně i vzestup mentální a kulturní úrovně de facto všech společenských vrstev. Těžištěm societ se stává opětovně člověk a jeho potřeby, nároky a práva na straně jedné, ale také křesťanské ideály, založené na hlubokém mravním základě, vzájemné sounáležitosti a odpovědnosti na straně druhé.

V oblasti justičních pořádků a trestního práva dochází k podstatné rekvalifikaci relace zločinec a zločin, díky čemuž dostává pojem trest zcela jiný rozměr. Problematikou trestně-právní politiky a samozřejmě i vězeňství se začínají zabírat významné osobnosti a myslitelé různých ideových směrů tehdejší doby, což má logický dopad na vlastní pojetí výkladu podmínek pro výkon trestu odnětí svobody, ve způsobech věznění a zacházení s odsouzenými. Vytváří se tak platforma, z níž krystalizuje nový vědní obor, jehož charakteristickým rysem je multidisciplinární přesah. Tímto oborem je penologie.

V závěrečné části tohoto oddílu upřeme naši pozornost na systemizaci a definování nových principů a koncepcí, souvisejících s výkonem trestu odnětí svobody, zmapujeme různé experimentální přístupy, které se v rámci této problematiky etablovaly v evropském, ale i v zámořském prostředí. Provedeme jejich analýzu a východiska a provedeme komparaci s jejich modifikovanými podobami. Zároveň budeme akcentovat prezentace stěžejních myšlenek, které poprvé v historii vězeňství definují ucelené provozní a stavebně technické standardy vězeňského komplexu na straně jedné a obecně platná vězeňská pravidla na straně druhé.

Třetí oddíl věnujeme vývoji vězeňství ve 20. a 21. století. Potvrdíme stále více se prohlubující vědecké ambice a mezioborový přesah penologie a penitenciaristiky, které vykrytalizují v jejich pevné zakořenění na akademické půdě. Poukážeme na reciproční meziresortní kooperaci, na všeobecný diskurz nad oborovou problematikou v rámci mezinárodních kongresů, výměnu zkušeností a poznatků včetně jejich implementace do vězeňské praxe.

Část tohoto oddílu budeme věnovat i dopadům zlomových milníků, které byly signifikantními znaky 20. století a projevíly se i v oblasti vězeňství. Obzvláště pak důsledkům geopolitické diferenciaci ve druhé polovině tohoto období, které budeme demonstrovat na českém vězeňském prostředí. V tomto prostředí pak provedeme reflexi zvratu, který na přelomu milénia generoval počátek sjednocujícího se evropského kulturně-společenského prostoru, abychom nastínili negativa a pozitiva, provázející transformaci českého vězeňství v duchu Evropských vězeňských pravidel.

Vlastní struktura textového pojetí této práce nevybočuje nikterak ze standardů odborného textu. Doprovodné a obohacující autorovy sentence jsou prezentovány tzv. „pod čarou“, jakožto součást obvyklého poznámkového aparátu. Doslovné citace a názvy děl jsou vymezeny dvojitými uvozovkami a vlastní text je odlišen kurzívou. Speciální výrazy, vážící se k dané problematice, jsou akcentovány podle jejich povahy dvojitým způsobem: jednak běžným písmem ve dvojitých uvozovkách, jednak kurzívou bez uvozovek.

Přílohová část je koncipována jako opora vybraných částí a oddílů práce.

2. POČÁTKY VĚZEŇSTVÍ A JEHO GENEALOGICKÝ KONTEXT

2.1 PROMĚNY STAROVĚKU

Hovoříme-li o separaci a izolaci provinivšího se lidského elementu mimo rámec běžného a svobodného života daného společenského uskupení, je nutné si uvědomit, že je potřeba vytvořit podmínky pro jeho extrakci. Je zcela přirozené, že vlastní vývoj uplatňování „nástrojů spravedlnosti“ byl a nadále i je poplatný nejenom časovému údobí, ale také úrovni erudice a morální vyzrálosti společenství, v němž se trestně právní sankce uplatňují. A stejně jako se vyvíjely sociální interakce a kvalita životní úrovně dané society, lze pak s těmito proměnami v určité paralele mapovat i vývoj „světa na druhé straně“, a to od krutých způsobů a podmínek starověkého a středověkého žalářnictví až po transformaci v moderní způsoby výkonu trestu odnětí svobody a vytvoření jednotných, mezinárodně akceptovaných pravidel pro zacházení s delikventy na bázi vědy a objektivních výzkumů, vedoucích konec konců ke zrodu penologie a penitenciaristiky, jakožto novodobých autonomních společenských a multidisciplinárních vědních oborů.¹

Chceme-li tudíž pochopit podstatu organizace interní a externí „architektonické“ struktury českého, potažmo evropského vězeňství, je potřeba se vrátit k jeho počátkům. První zmínky o vězeňství, resp. o systémech žalářnictví a káznictví, jež ve svém pojmovém archaismu příhodněji odpovídá historickému kontextu, nacházíme hluboko v dějinné genealogii lidské populace a jsou, jak jsme již uvedli, zcela logicky svázány se společenskými proměnami územních uskupení v celistvé politicko-ekonomicko-kulturní celky se společnou národnostní identitou a s etablováním postupně se zdokonalujících sofistikovaných právních systémů spolu s ustanovením výkonné a dozorové moci pro jejich faktickou aplikaci v rámci ochrany občanských, ale i mocensko-politických zájmů a jistot dané územní populace.²

2.1.1 OKO ZA OKO, ZUB ZA ZUB...

Prvotní a velmi simplifikovaná forma jakéhosi institutu „trestu odnětí svobody“, tedy vyčlenění provinivšího se jedince ze společnosti svobodných občanů, byla aplikována již ve starověku. Tato trestní sankce však byla aplikována ve zcela jiných intencích a se zcela jinými důsledky, než jak je chápána a uplatňována prostřednictvím justičních systémů vyspělých státních útvarů dnes. Pakliže v těchto souvislostech hovoříme o fyzické

¹ JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 7 – 12.

² ŘEZÁČ, F. J. *Vězeňství v posavadních spůsobech svých...* 1995. S. 1.

internaci, je takto definovaný trest v uvedených zemích časově explicitně vymezený (samozřejmě kromě trestů výjimečných s doživotní účinností) a delikventovi je po odpykání uloženého trestu umožněn návrat do společnosti. Vynesení podobného rozsudku v době, o níž pojednáváme, měl naopak pro jedince v drtivé většině případů vždy fatální důsledky. Je nutné si totiž uvědomit dvě zásadní roviny, které jsou přirozenou součástí našeho života, jejichž vnímání je v různých kulturních epochách naprosto diskrepanční, a které se v rozmanitých modifikacích a různých proporcionalitách projevují i v současné době. Je to rovina osobně-emocionální na straně jedné a rovina mocensko-ekonomická na straně druhé.³

V prvním případě je možné nahradit uvedený pojem substitučním prvkem relace, jejíž fundamenty nacházíme již v prvobytně pospolných společnostech a ve větší intenzitě a zcela jasných konturách pak ve Starém zákoně a v níž ústřední roli hraje pachatel a oběť. Máme na mysli adekvátní a náležitou kompenzaci zločinu, způsobeného pachatelem na své oběti, a to prostřednictvím exemplárních aktů, opírajících se především o ideu pomsty a zstrašujícího trestu, které měly různorodou podobu – od újmy na cti a majetku přes znetvoření těla, až po vyhnanství a ztrátu života.⁴ Jednalo se tudíž o trest, jehož prvoinstančním účelem bylo naplnění zásady: „*Oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu, spáleninu za spáleninu, modřinu za modřinu, jizvu za jizvu.*“ [Ex 21, 24-25] a jehož substanciálním opodstatněním byla primárně citová úleva a duševní regenerace obětí či pozůstalých.⁵

Podstata druhé roviny vychází ze zcela pragmatické a zásadní premisy: existuje-li všeobecná a důsledně uplatňovaná, mocensky ukotvená kodifikace, neboli „společenský normativ“, či v případě jednodušší formy územního společenství jistý kolektivní konsensus pachatele uvěznit, je nutné pro tyto účely zřídit, případně vyčlenit, vhodné prostory s potřebným „zabezpečením“ a je také nutné se o vězně „postarat“. Jinými slovy řečeno, je nezbytné mít na zřeteli relaci disponibilních prostředků a přiměřených možností daného uskupení. Z uvedeného vyplývá, že aplikace trestu odnětí svobody je právní akt, který je poměrně nákladný,⁶ a to nejenom co se týče výstavby vlastního zařízení, ale zejména

³ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 9; PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 13.

⁴ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 11; JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 20; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 4; PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 13

⁵ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 4.

⁶ RASZKOVÁ, T. a S. HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. 2013. S. 17.

následného komplexního zajištění provozu, a vyžaduje jasnou společenskou hierarchizaci, funkční veřejné nástroje a dobrou kondici společnosti.

2.1.2 ZA MŘÍŽEMI STARÝCH POŘÁDKŮ

Vraťme se opět do doby, kdy se původní pospolitě formy počínají transformovat ve větší územní celky a společenské systémy, kdy se postupně začínají konstruovat distinkce a zřetelně vymezené kontury společenských vrstev a kdy se separuje mocenská síla včetně prostředků k udržení její moci, jímž byl vojenský a nezbytný správní aparát. Nedílným a podstatným faktorem pro udržení a fungování moci byl zrod práva a samozřejmě justice a s ní související trestní politiky. Jsou nově formulovány způsoby provádění trestů včetně již zmiňovaného výkonu trestu odnětí svobody, jakožto jedné z forem ochrany společnosti, jejímž základním hospodářsko-spoločenským principem bylo otrokářství.⁷

S ohledem na otrokářský status společenského zřízení bylo zřejmé, že udělený trest musel být v zájmu udržení nastavených „pořádků“ vždy exemplárního charakteru a plně korespondoval s tehdejší územ odvetou. Dlouhodobé věznění pachatele nebylo obvykle udělovaným trestem a bylo spíše „výjimečným“ právním postihem, a to i pro to, že k tomu nebyly předpoklady. Vězni, kteří byli odsouzeni buď k trestu smrti, anebo k trestu znetvoření, a čekali zde na vlastní exekuci, byli totiž internováni ve sklepních prostorách, podzemních kobkách, hladomornách apod.⁸ Kromě těchto trestů byly v zásadě běžně uplatňovány peněžité pokuty⁹ nebo vyhnanství,¹⁰ které sice obnášelo omezení svobody pobytu a pohybu včetně zákazu poskytování životadárných potřeb,¹¹ nicméně bylo v daných poměrech zřejmě „nejhumánnějším“ a ve své podstatě „nejekonomičtějším“ řešením ze všech popsanych způsobů trestních postihů (pakliže však dotyčný neupadl do otroctví cizího územního celku).

Co se týče otroctví, i to byla jedna z alternativ udělovaných trestů a byla jí ztráta společenského statutu. Konkrétně zde hovoříme o pozbytí základní občanské svobody a degradaci na otroka, čili na úroveň věci či zvířete, které mohlo být dokonce beztrestně

⁷ JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 20.

⁸ Srov.: JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 20; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 4.

⁹ Určitou modifikací tohoto trestu bylo tzv. „zajetí dlužníků“, které bylo uvaleno na jedince, který nebyl schopen dostát svým závazkům vůči věřiteli a který si musel u svého věřitele dluh odpracovat. Byť se zdá, že tento trest byl svým způsobem pro dlužníka „shovívavým“, opak byl pravdou, neboť v rámci výkonu tohoto trestu dlužník pozbyl svých veškerých občanských práv a byl vydán věřiteli napospas jeho zlovůli. [JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 20.]

¹⁰ Srov.: JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 20; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 4.

¹¹ PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 16.

zabito. Uvalení do otroctví, které mohlo mít formu dočasnou po dobu vyplacení se z dluhů anebo formu definitivní, obnášelo nucené práce (např. ve státem vlastněných dolech nebo na veřejných komunikacích apod.) v nelidských podmínkách, za extrémního fyzického vypětí a v drtivé většině se smrtelnými následky.¹²

První stavba, která byla cíleně navržena pro výkon trestu odnětí svobody, byla podle dobových pramenů vybudována v antickém Římě v 7. st. př. n. l. za doby vlády třetího římského panovníka Tulla Hostilia. Ten nechal zřídit budovu v podobě věže (tzv. „*robur*“), jež byla konstruována přímo pro odsouzené provinilce a která následně posloužila i jako vzor pro výstavbu dalších obdobných objektů pro tyto účely. Problém ovšem byl, že v těchto vězeňských zařízeních nebyla vězňům poskytována jakákoli „péče“ ani „služby“. Vězni zde byli absolutně bezprizorní, beze stravy a v podstatě ponechání svému vlastnímu osudu.¹³ Staří Římané šli dokonce ve svých krutostech tak daleko, že vězňům byla např. odpírána explicitně návštěva otců, dále jim nesmělo být zasíláno ošacení či jídlo apod. Nejbližším (zejména matkám) pak bylo zakázáno navštívit vězně těsně před popravou. A u každé „běžné“ návštěvy byl navíc přítomen kat, který si za to, že „přislíbil“ usmrtit odsouzeného první ranou, nechával od příbuzných zaplatit.¹⁴

Byť tedy paradoxně nebyli uvěznění jedinci prvoplánově odsouzeni k smrti, internace v takovémto zařízení a za takovýchto podmínek měla stejný příměr a dopad jakožto onen nevyřčený absolutní trest.¹⁵ V konečném důsledku byly tyto praktiky více než podobné „tradičnímu“ způsobu věznění v hladomornách¹⁶ či daleko „dokonalejších“ zařízeních“ zvaných „studny smrti“, hojně využívaných zejména v oblastech Středního východu, které de facto naprosto účinně reprezentovaly trest v jeho hrdelní podobě a které jsou v těchto krajinách „provozovány“ pravděpodobně i v současnosti.¹⁷

¹² Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 11; PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 17.

¹³ JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 20.

¹⁴ ŘEZÁČ, F. J. *Vězeňství v posavadních způsobech svých....* 1995. S. 4.

¹⁵ JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 20.

¹⁶ Spouštění odsouzeného do studny – hladomorny – jakožto forma „trestu odnětí svobody“ byl doménou především židovské komunity, která tímto způsobem reflektovala již citovaný odkaz na tradici starozákonného Písma, založenou na trestu odpovídajícímu míře provinění. Je více než symbolické, že v rámci renesančního obdivu antických hodnot a upevnění křesťanských pozic je tento výjev („studna = cela“) vtisknut do externích, ale i interních podob architektonických řešení mnohých vězeňských zařízení, mezi nimiž můžeme jmenovat např. francouzskou Bastilu, či Daliborku v Čechách. [Srov.: MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 4; PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 15.]

¹⁷ PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 13 – 16, 20.

2.1.3 LEGISLATIVNÍ KONTURY A ZÁRODKY IDEY NÁPRAVY

Ruku v ruce se vznikem otrokářských společností, upevněním moci a stabilizací státního aparátu dochází ke kodifikaci závazných pravidel a norem společenského soužití. Jsou koncipovány první legislativní rámce, na základě nichž se orientuje tehdejší justiční a trestní systém včetně vězeňství. Z oblasti trestně-právní jmenujme např. Chamurapiho zákoník [obr. č. 1] z období zhruba 18. až 17. st. př. n. l., který je považován za nejstarší právní ustanovení.¹⁸ Dále pak Zákony Solona a Dracona a zřejmě nejznámější starořímské právní ustanovení, tzv. „Zákon dvanácti tabulí“ („*Leges XII (duodecim) tabularum*“) [obr. č. 2], jež bylo vydáno v roce 449 př. n. l.¹⁹

Nicméně vůbec první právní normativ, který byl zaměřen speciálně na vězeňské prostředí, byl publikován až císařem Theodosiem II. [obr. č. 3] v roce 435 n. l.²⁰ Pro zajímavost uvedme, že samotný právní předpis byl součástí sbírky zákonů zvané „*Codex Theodosianus*“ [obr. č. 4], čítající úhrnem 16 knih zákonů, které byly z pověření římského panovníka koncipovány v letech 429 až 438 n. l. Celá sbírka byla vydána v roce 438 ve východní části, resp. 439 v západní část Římské říše, a byla prvním uceleným právním souborem a zároveň studijním podkladem pro nově se rekrutující právníky římského trestně-právního systému.²¹ Tento předpis byl v roce 529 n. l., tedy bezmála po sto letech a již po úpadku územního giganta, regenerován a upraven kodifikací císaře Justiniána I. Nedílnou součástí kodifikace byla i oblast vězeňství, která byla důsledněji a daleko detailněji rozpracována a která již svým způsobem nastínila směr, jímž se po určitém období středověkého temna, o němž se zmíníme v navazující kapitole, počalo ubírat vězeňství v následujících dějinných epochách. Smyslem příslušných nařízení, které byly implementovány do zmíněného předpisu, byla definice komplexu základních normativů pro zajištění chodu vězeňských zařízení, a to jak v rovině logistické a ekonomické, tak samozřejmě v rovině samotného výkonu trestu odnětí svobody.²²

V obecných obrysech, kdy se stát oficiálně stává gestorem a zároveň protektorem vězeňského zařízení, obsahovaly nově zakotvené právní poučky tyto oblasti:

¹⁸ SPIRIT, M. *Úvod do studia práva*. 2010. S. 45.

¹⁹ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 11; Římské právo. In: *Iuridictum. Encyklopedie o právu*. [online]. 16. 8. 2016 [cit. 15. 7. 2019]. Dostupné z: https://iuridictum.pecina.cz/w/Římské_právo.

²⁰ Srov.: JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 20; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 8.

²¹ LASSARD, Y. and A. KOPTEV. *Codex Theodosianus*. In: *The Roman Law Library*. [online]. [cit. 15. 7. 2019]. Dostupné z: <https://droitomain.univ-grenoble-alpes.fr/>.

²² Srov.: JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 21; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 8.

- byla provedena modifikace *dozoru a kontroly*,
- *rekurzy vězňů* byly delegovány do kompetence *soudcům*, kteří byli povinni se jimi zabývat a i řešit,
- byla vyřešena problematika *financování* vězeňského zařízení (ze státních prostředků),
- byla stanovena povinnost *diferenciace vězňů* podle pohlaví,
- byl definován rámec *péče o vězně*, míněno zejména ve smyslu péče o jejich duševní stránku, *o jejich duši*, a zajištění nejnужnějších (a přirozeně legálně povolených) potřeb, k jehož plnění byli formálně vyzváni kněží a ostatní klerici.²³

Pakliže provedeme určité dílčí resumé tohoto oddílu, můžeme konstatovat, že se antický Řím, který byl organizován jako společenské uskupení na bázi otrokářských principů na straně jedné, profiloval současně jako vyspělý státní útvar, který se opíral o poměrně sofistikovanou strukturu mocenského řízení včetně legislativně ukotvených práv a povinností svých občanů prostřednictvím justiční a trestně-právní politiky na straně druhé. Je sice pravdou, že římské právo nebylo ve svém výkladu jednotné a výkon trestu se v určitých intencích modifikoval dle třídní příslušnosti, nicméně v konečném důsledku se k osobě pachatele nepřihlíželo.²⁴

Sledujeme-li dále linii následného společensko-politického vývoje penitenciárním úhlem pohledu, jsme schopni detekovat určité revoluční záblesky v pojetí vlastního výkonu trestu, který se pozvolna transformuje od vskutku brutálních praktik a nemilosrdného zacházení s odsouzenými k umírněnějším formám výkonu trestu odnětí svobody, která dokonce doznává svého pevného zakotvení v legislativních normách. A přestože jsou podmínky faktického výkonu trestu odnětí svobody v lokálních „samosprávních“ celcích nejednotné a jsou odvislé od libovůle tamních státních orgánů, což je zcela logickým fenoménem zejména období úpadku Římské říše, i zde jsme schopni již nalézt první známky individualizačních a humanizačních prvků, které jsou zaimplementovány do penologického prostředí.²⁵

Propracovanost, komplexnost a univerzalita římského práva, to jsou faktory, které na jedné straně zacelily a unifikovaly dosud nejednotné, značně distinktivní, ale především fragmentárně a chaoticky roztržštěné systémy starověkých otrokářských společností. Na straně druhé se pak i díky své určité míře benevolence a flexibilní adaptability na dané

²³ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 21; ŘEZÁČ, F. J. *Vězeňství v posavadních spůsobech svých...* 1995. S. 5 – 6. Pozn. aut.: lze konstatovat, že právě zde se postupně projevují první nesmělé náznaky formující se penitenciární péče.

²⁴ PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 20.

²⁵ Tamtéž. S. 20.

prostředí a časové údobí stává fundamentem, na němž jsou konstruovány právní systémy feudálních státních útvarů, a to až de facto do turbulentního období závěru 18. století, kdy se v porevoluční Francii prosazuje zcela nový zákonný systém. Nicméně v převažující většině nově vzniknuvších státních útvarů návazné dějinné epochy jsme schopni nadále identifikovat jeho analogické fragmenty či rezidua, což je v některých případech evidentní faktum i dnes.²⁶

Co však nelze opomenout a co je jakousi tenkou a provazující linií našeho dějinného shrnutí, vedoucí k tématu celého konceptu proměny vězeňské péče, jsou ideje významných dobových myslitelů. Jestliže totiž v souvislosti s internací odsouzených ve vězeňských objektech zmiňujeme zárodky principů individualizace a humanizace, je nutné akcentovat další důležitý příznak této „syrové“ epochy lidské evoluce, který bude později hrát vcelku zásadní roli, respektive vytvoří jednoznačně onen nezbytný filozoficko-psychologický fundament pro zformování penologie a penitenciaristiky, jakožto nových vědních oborů, jež jsou určujícími pro další vývoj moderního vězeňství.²⁷

Mezi mnohými jmenujme kupř. Protágora, řeckého filozofa, který již v 6. století př. n. l. vyslovil důležitou sentenci v tom smyslu, že pokud má mít uložený trest racionální opodstatnění a potřebný smysl, neměl by být vyměřen na základě předchozího provinění či zločinu, nýbrž za provinění či zločin, který by mohl pachatel spáchat a to tak, a aby si to uvědomili při vynesení rozsudku i oběti či pozůstalí. Jinými slovy řečeno: to, co se stalo, se nedá již napravit, nicméně je nutné tomuto do budoucna předejít. V obdobném duchu prezentoval své úvahy další z fenomenálních antických myslitelů Platón, který v duchu své nauky říká, že udělení trestu by mělo být jako stanovení diagnózy a jako následná léčba nemocného ducha s cílem jeho úplného uzdravení. Zastával a prosazoval také *zásadu proportionality*, tj. že by měl být respektován určitý reciproční poměr mezi spáchaným deliktem a intenzitou trestu. Na oba myslitele později navazuje Seneca, který se odvolává jednak na Platóna, kde podtrhuje fakt, že trest, jakožto určitou formu vendety (jakkoli nepříjemná), je nutné udělit z důvodu společenského prospěchu, jednak v přímé analogii na Protágora a jeho úvahy o předcházení trestné činnosti, kde vyjadřuje požadavek na „*prevenci kriminality*“. Trestat za trestný čin? Ano, ale nikoli pro čin samotný, nýbrž proto, aby již nebyl do budoucna (s)páchán.²⁸

²⁶ PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 20 – 21.

²⁷ Tamtéž. S. 21.

²⁸ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 11 – 12; PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 21.

Nazřeno drobnohledem dnešní doby, byly tyto myšlenky vsutku revoluční a je více než obdivuhodné, že byly vůbec formulovány a že je samotní „protagonisté“ ustáli. Ostatně uvědomme si, že byly vyřčeny v době, která dozajista nebyla takovýmito idejím, které svým způsobem podrývaly samotnou podstatu trestně-právního systému, nakloněna. Nicméně si též uvědomme, že takovýchto bardů, opěvujících morálku a spravedlnost, byla natolik pomínutelná hrstka, že si tento fakt mocenská struktura zřejmě plně uvědomovala a velmi pragmaticky z nich neučinila mučednické vzory.²⁹ Jejich ignorancí naopak docílila toho, že tyto myšlenky nebyly vyslyšeny ani v rovině teoretické, ani v rovině praktické, což ve svém důsledku nakonec vedlo k tomu, že vcelku „nenápadně“ zapadly v jakémisi pomyslném „hibernujícím módu“ do análů dějin. Do doby, než byly opětovně „objeveny“ a „vzkříšeny“...³⁰

2.2 ROZBOUŘENÝ STŘEDOVĚK

Středověk – další evoluční a epochální údobí ve vývoji lidstva, navazující na etapu starověku. Samotná návaznost, resp. vymezení bodu zlomu, kde přesně jeden úsek končí a kde druhý začíná, je poměrně problematické a kontinuálně diskutabilní. Přikloňme se tedy k obecnému konsensu vzájemného překrytí v okrajových výsečích jejich časových linií a recipročního dějinného prolnutí.³¹ Jaký byl tedy obraz Evropy v mezních milnících obou zmíněných období?

Vrcholem končící starověké éry z pohledu územního uspořádání starého kontinentu byl bezesporu zeměpisný gigant, římský hegemón, který před tímto časovým údobím a ani již nikdy poté neměl obdoby. Udržení kompaktnosti mocenského uspořádání Říše římské však v konfrontaci s narůstajícími invazními a migračními vlnami nebyla trvale možná. Situaci na Starém kontinentu lze vnímat v příměru moře, které bylo rozbouřené neustálými orkány a ničivými poryvy vichřic, směřujícími jednak ze severovýchodu na jihovýchod, jednak z východu na západ. Dochází k extrémnímu populačnímu pnutí a vzájemné etnické interferenci vedoucí k destabilizaci původních civilizačních poměrů, což ve svém důsledku vede neodvratně k definitivnímu rozdrčení a rozdrolení geografického hegemónu na

²⁹ Tak, jako v případě křesťanství, které díky neustálým represím a okázaným teatrálním popravám jeho stoupců v arénách smrti nakonec přerostlo v celonárodní odpor, což v konečném důsledku vedlo k jeho pomalému, ale důslednému rozmetání.

³⁰ PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 21.

³¹ Časová přímka. In: *Dějepis.com*. [online]. 1997 – 2019. [cit. 17. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.dejepis.com/casova-primka/>

nesourodé, v dynamice arytmičky pulsující územní celky s relativně nestálou mocenskou a kulturní strukturou a společensko-hospodářským uspořádáním.³²

Počátek tohoto pozvolného, avšak bouřlivého procesu, který má díky svým nepravidelným útlumům a atakům určitý sinusoidní průběh, lze datovat již do 2. století př. n. l.³³ a v největších intenzitách trvá v podstatě až do období 10. až 11. století n. l., kdy se rodí nová státní uskupení feudálního charakteru a kulminuje proces christianizace evropského kontinentu.³⁴ Nicméně ke zklidnění pomyslného rozbouřeného moře dochází až v 18. století, kdy dochází ke stabilizaci a vzájemné symbióze všech kultur. Je namíchán pestrý etnický koktejl, jenž se z civilizace s přízviskem „západní“ transformuje v civilizaci „evropskou“.³⁵

2.2.1 V OKOVECH MOCI

Spolu s civilizačními turbulencemi a s rozpadem římského impéria zaniká i jeho vcelku konsolidovaný trestně-právní systém, a to včetně vězeňství. Pakliže jsme totiž v poslední etapě starověké éry zaznamenali určitý posun v trestní politice, kde byla jasně formulována pravidla výkonu trestu odnětí svobody *de lege lata* a kde počaly rezonovat prvky humanizace a prvotní náznaky penitenciární péče, počátek nastávající éry znamená v tomto ohledu podstatný úkrok směrem zpět.³⁶

Právo ztrácí atribut státnosti a stává se v analogii na změnu územní a společenské charakteristiky, jejíž podstatou jsou nově zformovaná feudální zřízení (pověštinou panství) a tudíž relace *feudál* (majitel) a *nevolník*, čistě soukromou záležitostí. To se samozřejmě vztahuje i na justiční systém tehdejších poměrů, kde roli soudců nad svými poddanými přejímají samotní feudálové, což se výrazně projevuje na autoritě a objektivitě práva, kdy průběh kvazi-soudních procesů a koneckonců i vynášení rozsudků, které neměly oporu v žádném obecně platném zákoně a byly toliko v kompetenci a „soudnosti“ pána, ovlivňují čistě partikulární zájmy. Preferována je odplata a zastrašení, což tedy převedeno do praxe znamenalo trest smrti, trest zmrzačení či různé fyzické tresty, případně peněžitý trest, pakliže se odsouzený mohl vyplatit.³⁷ Škála způsobů provedení hrdelních, znetvořujících či fyzických trestů byla velmi rozmanitá a krutá – od oběšení na šibenici, stětí hlavy, lámání kolem [obr. č. 5a/5b], upálení, nabodnutí na kůl, vaření ve žhavé lázni, trhání živého masa,

³² CARBONELL, Ch.-O. *Evropské dějiny Evropy: I. Mýty a základy*. 2003. S. 64.

³³ Tamtéž. 2003. S. 66.

³⁴ Tamtéž. 2003. S. 76 – 77.

³⁵ Tamtéž. 2003. S. 83 – 84.

³⁶ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 14; JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 21.

³⁷ FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 14.

amputací údů přes vypalování cejchů, vyříznutí jazyka, oslepnutí až po bičování či vystavení na pranýři³⁸ – a samotná exekuce byla vykonávána vždy výhradně v rámci veřejných, spektakulárních „divadelních“ představení.³⁹

V kontextu vykreslených skutečností de facto zaniká institut trestu odnětí svobody, který je vnímán jakožto naprosto iracionální akt trestního práva. Důvody pro potlačení této formy trestu jsou ryze pragmatické a již jsme o nich hovořili v předchozí kapitole – jsou to náklady, spojené se zajištěním provozu a bezpečnosti vězeňského zařízení (prostor a stráž) a obstarání „nutné péče“ o vězně (v tomto případě více méně toliko strava), které by musely jít na vrub majitele panství. Věznění delikventů mělo tudíž obdobný charakter, jakým je dnes institut výkonu vazby, a bylo aplikováno pouze po dobu, než bylo ukončeno vyšetřování a vynesení rozsudek. V případě odsouzení a uložení trestu byl po jeho exekuci, o níž jsme již hovořili, delikvent propuštěn na svobodu.⁴⁰

Tomuto trestně-právnímu systému samozřejmě odpovídal nejenom průběh vlastního „soudního“ procesu, ale zejména pak „podmínky“ způsobu uvěznění, respektive prizonizace. Prostory pro věznění byly totiž zpravidla „odlehlejší“ součástí hradní či sídelní architektury a v drtivé většině se nacházely ve sklepních či věžních prostorech, které disponovaly celou řadou mučících pomůcek pro „usnadnění“ výslechů a docílení „pravdivé“ výpovědi zadrženého [obr. č. 6]. Vězni zde byli drženi v okovech, bez jakéhokoli nároku na zdravotní, hygienickou či duševní péči a stravování byli v míře, která byla právě s ohledem na efektivitu a optimalizaci vynakládaných nákladů majitele a žalávníka v jedné osobě minimálně nutná k zachování jejich základních, života udržitelných funkcí.⁴¹

Negativní dopady partikulární politiky, lokální diskrepance a nejednotnost, absence zákonné opory a pevného trestně-právního rámce feudálního prostředí, v neposlední řadě ale také efektivita a ekonomická náročnost, to byly negativní a zásadní aspekty, které byly na počátku 13. století, respektive v jeho první polovině, podnětem k postupnému

³⁸ Srov.: FOUCAULT, M. *Überwachen und Strafen: die Geburt des Gefängnisses*. 1992. S. 33 – 36, 39 – 42; RASZKOVÁ, T. a S. HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. 2013. S. 17.

³⁹ Veřejné exekuce byly bezesporu identifikační doménou této ponuré lidské epochy. Měly dle oficiálních proklamací exemplární podtext s (mylnou) vizí preventivního efektu, vedoucímu ke snížení kriminality. Pakliže však nahlédneme pod pomyslnou pokličku lidských povah, připustíme, že šlo při těchto zvrhle teatrálních „představeních“ primárně o okázale syrovou a na dřev odhalenou prezentaci moci. Ostatně tutéž sentenci o manifestaci moci zmiňuje i Michel Foucault ve svém díle *„Dohlížet a trestat“*. [FOUCAULT, M. *Überwachen und Strafen: die Geburt des Gefängnisses*. 1992. S. 86.]

⁴⁰ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 14; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 8.

⁴¹ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 8 – 9; RASZKOVÁ, T. a S. HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. 2013. S. 17.

zorganizování a prosazování tzv. systému *župních hradů*, v jejichž útrokách byly ve stylu panských „vzorů“ vybudovány obdobné žaláře, jejichž primárním cílem a účelem byla jistá forma centralizace a vytvoření sítě těchto vězeňských zařízení na racionální a pragmatické bázi. Nicméně s ohledem na měnící se sociální strukturu a všeobecné politické klima se tato nově zbudovaná zařízení poměrně záhy a vcelku promptně transformují v instituce, jejichž správa, řízení a odpovědnost dozná naprosto zásadních změn. Jaké byly příčiny a co bylo podnětem k takovému poměrně náhlému a nezbytnému společenskému obratu si budeme v kostce demonstrovat v následujícím kapitolním fragmentu našeho koncepčního pojednání.⁴²

2.2.2 NA MISKÁCH VAH

Na okamžik odbočme a pojďme provést krátkou analýzu soudobých poměrů feudální společenské a politické kultury. Výrazným stimulem právě popisované transformace specifické výseče pořádkového aparátu, která byla sice důležitým, avšak pouze nepatrným dílkem funkčně regulované společenské struktury s bezkonkurenčně a striktně načrtnutou hierarchií, jasně ohraněnými sociálními rovinami, legislativními rámci a nezávislou justicí, je totiž udržení mocenské rovnováhy, která zejména v epoše, v níž se pohybujeme, měla i díky aktuální mentální kondici běžné populace – jež se v pomyslných v řádech epochálních dnů, hodin a minut zanedlouho změnila ve vzestupnou tendenci⁴³ – více méně neotřesitelnou pozici, avšak duálního charakteru, prolínajícím se všemi vrstvami societ daných územních celků.

Hovoříme o moci světské a duchovní, o moci panské a církevní. Zatímco v případě moci světské mapujeme v prvních fázích vývoje raného středověku permanentní rozkol, nesourodost a politickou nevyzrálou aktérů nově vzniknuvší feudální kultury, což vedlo k velmi nestabilní mocenské pozici, důsledně a systematicky postupující christianizace starého kontinentu pasuje křesťanství do role vůdčí ideologie na scéně dobové Evropy, kde je Bůh atributem nejvyššího duchovního zákona na straně jedné a jediným vládcem nad celým světem (vším živým i neživým) na straně druhé. A nejenom ideologie – papežský stolec, jakožto vrcholný orgán duchovní hierarchie, si byl velmi dobře vědom této situace

⁴² Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 14; RASZKOVÁ, T. a S. HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. 2013. S. 17 – 18.

⁴³ Musíme si uvědomit, že se nacházíme v době, kdy již klepají na dveře důležitá globálně geografická odhalení, významné objevy, vynálezy a další finesy v oblastech vědy a techniky, které podstatně ovlivní myšlení a sociální chování širokého spektra populace, a to nejenom v horizontální rovině, ale zejména v té vertikální. Střední a i nižší vrstvy společnosti si postupně začnou uvědomovat své nevýhodné a především nedůstojné pozice ve společnosti a pomalu, ale jistě se začnou projevat a dožadovat se svých životních nároků a práv...

a vyvinul maximální úsilí k získání mocenského privilegia, jež bylo antecedencí pro reálné uskutečnění a naplnění duchovního odkazu církevní mise za současného vydobytí vůdčí mocenské pozice jak na evropském kontinentu, tak i v ostatních částech světa.⁴⁴

Vykreslení geneze dominantního postavení církve zdánlivě nesouvisí s tématem, o němž pojednáváme, abychom však získali komplexní obraz vývoje penitenciární péče, potažmo penologie, je nutné postihnout veškeré souvislosti, a tudíž i tuto evoluční etapu. Na rozdíl od feudálů a jejich chaotického uspořádání se křesťanskému hnutí v čele s církví v těchto pohnutých dobách podařilo vybudovat systematicky řízený aparát, bazírující na silné duchovní, ekonomické a politické platformě, jejímž centrem a pilířem byl pontifikát včetně diplomatické autority v osobě římského papeže, který stál na vrcholu této hierarchie (tedy analogicky přesně takové hierarchie, která byla až dosud vizitkou vládnoucí císařské moci). Církví se díky této organizovanosti podařilo obsáhnout nejenom veškerou kulturu a náboženství, nýbrž i podstatnou část resortu školství a převážnou většinu institutů vědy a filosofie. Alegoricky vyjádřeno, důležité životní elementy společnosti „srdce, mozek, vény a páteř“, čili „kultura, morálka, politika a právo“ byly najednou veskrze ve vlastnictví moci duchovní.⁴⁵

Zmínku o měnící se společenské roli církve jsme na tomto místě neakcentovali samoúčelně. Kromě uvedené politické a sociální dominance se totiž církví daří i díky donacím celé řady příznivců a podporovatelů (a také díky stávajícím pořádkům, kdy se majetek po zemřelém duchovním – hovoříme zejména o majetcích nemovité povahy – nestal předmětem pozůstalostního řízení a zůstával automaticky majetkem církevním – samozřejmě k nevůli panské moci) shromáždit nemalé finanční prostředky a majetek v podobě rozsáhlých pozemků a velkého množství nemovitostí, čímž si své postavení v rámci uspořádání feudálních státních zřízení upevňuje o to víc a stává se politickým hráčem, jehož nelze přehlížet.⁴⁶ Paradoxní jev, který v té době nastal, byl fakt, že církev k tomu, aby obhájila a udržela své postavení, potřebovala kromě své duchovní a majetkové moci též oporu v moci světské, která disponovala institutem „síly“ a byla schopná církevní statky ochránit. Naproti tomu moc světská k tomu, aby udržela kulturní a náboženskou stabilitu a zaručenou lojalitu nižších společenských vrstev, potřebovala mít oporu v moci duchovní.

⁴⁴ JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 92.

⁴⁵ Tamtéž. 2017. S. 92.

⁴⁶ CARBONELL, Ch.-O. *Evropské dějiny Evropy: 1. Mýty a základy*. 2003. S. 196.

Bylo zřejmé, že toto společensko-politické „vyosení“, vedoucí k narušení mocenské rovnováhy, nebylo optimální. Problém se o to více prohloubil a kulminoval, když si církev, „opojená mocí“ (jak už to v těchto případech bývá), postupem času počala dělat stále větší ambice na stržení veškeré moci do rukou papeže, jehož chtěla ustanovit řízením celé společnosti. Pakliže by se církvi tento mocenský převrat podařil uskutečnit, znamenalo by to přímé ohrožení římsko-konstantinovského formy rozložení vládnoucích sil a rozsáhlou destrukci a destabilizaci politických pořádků v rámci celého evropského kontinentu, který by byl ve svých důsledcích a dopadech podoben nedávno proběhnuvším geograficky-společenským zemětřesením.⁴⁷ Na druhé straně byly tyto vpravdě hraniční poměry oním potřebným impulsem směrem ke stávající moci světské, aby se konsolidovala a aby vytvořila prostředí ke zpětnému, respektive obnovenému nastolení stabilizace a navrácení misek vah na rovnovážnou a recipročně si vyhovující úroveň.

2.2.3 OBDOBÍ KONSOLIDACE

Nacházíme se na počátku 13. století, kdy kulminují napjaté mocenské vztahy, přerůstající v otevřený konflikt mezi císařkou vládnoucí mocí a papežským stolcem. Obratná diplomacie na nejvyšších politických úrovních vede k ukončení rozepří mezi velmoži a císařským aparátem, čímž dochází jednak k ukončení feudální rozdrobenosti, jednak se zformuje konsolidované feudální podhoubí, které nakonec přináší ono potřebné protizávaží na dosud jednostranně se převažující politické váhy. Výsledným efektem je vytvoření dostatečně politicky odolného prostředí pro následná vyjednávání a nastolení kompromisního řešení a oboustranné dohody, v níž církev za jistých výsadných privilegií ustupuje ze svých ambicí a garantuje zachování podpory centrální státní moci.⁴⁸

To, co je pro soudobou společnost však nejdůležitější, je transformace dosavadního právního prostředí, které reprezentoval v mnoha ohledech nedokonalý a dlouhodobě neudržitelný tzv. obyčejový právní řád. Tento v té době ve svých konturách již překonaný právní úzus je postupně a velmi intenzivně obohacován a agregován nadřazenou státní legislativou a je právní odpovědností situován pod sankce centrální moci. Vedle tohoto práva „šlechtického“ (později práva zemského) se pak s rozvojem městských aglomerací začíná konstruovat právo městské a v souladu s politickým usmířením i právo kanonické, mající zejména působnost v resortu církve.⁴⁹

⁴⁷ CARBONELL, Ch.-O. *Evropské dějiny Evropy: I. Mýty a základy*. 2003. S. 193 – 194.

⁴⁸ SPIRIT, M. *Úvod do studia práva*. 2010. S. 50.

⁴⁹ Tamtéž. 2010. S. 50.

Významným krokem k posílení a upevnění společensko-politických pořádků je bezesporu recepce a adaptace římského práva ve většině územních celků spravovaných centrální mocí. Prostřednictvím odborníků jsou vydávány právní knihy a další legislativní předpisy, čímž jsou konečně koncipovány zřetelné justiční a trestně-právní rámce dané society.⁵⁰ Vskutku revoluční (musíme si uvědomit, v jaké éře se nalézáme) a determinující zásadou pro nově narýsované rámce byla bezvýhradná akceptace podřízení výkonu trestu zákonodárnému principu, stejně tak principu unitárního státního dozoru a dále pak zahájení kroků k nezbytně nutné humanizaci podmínek výkonu trestu (zde se poprvé od rozpadu Říše římské a celého systému projevuje „hmatatelná“ návaznost na tehdejší právní kodexy).⁵¹ V život jsou uvedeny stěžejní principy a pilíře *právního státu*, založeného na uzákonění *veřejné moci* v trestně-právním systému a respektujícího současně tyto zásady: „*Nullum crimen sine lege*“ („*Není zločinu bez zákona*“), „*Nulla poena sine lege*“ („*Není trestu bez zákona*“), ale též i „*Nulla poena sine crimine, sine culpa*“ („*Není trestu bez zločinu a bez jeho zavinění*“).⁵² Zdá se, že se konečně blýská na lepší časy, nicméně vše má svůj vývoj a směr, který ne vždy vede k cíli přímou cestou...

2.2.4 ZPŮSOBY VĚZNĚNÍ A TRESTÁNÍ

V souvislosti s prosazováním lokální centralizace trestního práva jsme hovořili o tzv. systému *župních hradů*, v nichž byla zřizována vězeňská zařízení pro internaci delikventů, čekajících na soudní řízení nebo výkon uloženého trestu, který se zhruba od poloviny 16. století stále častěji mění z exemplárního veřejného výkonu na výkon trestu odnětí svobody uvězněním. Hovořili jsme také o katastrofálních podmínkách a krutých způsobech věznění a vyšetřování (v náznacích se k nim ještě vrátíme v závěru této části), které v těchto institucích byly běžnou rutinou, avšak dosud jsme nezmínili jednotlivé typy vězení, které ve své distinkci analogicky kopírovaly jednak sociální a majetkové rozvrstvení, jednak skutečnost, kdo byl jejich zřizovatelem.⁵³ Výchozí členění podtrhuje nadále trvajících nejednotnost systému vězení, který nebyl s to zachytit poměrně rychlé a razantní proměny trestně-právního systému a který vychází z mocenské struktury

⁵⁰ SPIRIT, M. *Úvod do studia práva*. 2010. S. 50. Pozn.: z českého prostředí můžeme zmínit např. legislativní příručku „*Práva česká zemská*“, kterou sestavil na konci roku 1400 Ondřej z Dubé, nejvyšší zemský soudce, zkušený právník a současně vynikající znalec středověkého práva. Tato užitečná příručka pro praktickou aplikaci práva obsahovala mj. i problematiku práva trestního. [SPIRIT, M. *Úvod do studia práva*. 2010. S. 50.]

⁵¹ FÁBRY, A. *Penológiá*. 2000. S. 19.

⁵² Srov.: FÁBRY, A. *Penológiá*. 2000. S. 19; *Nullum crimen sine lege*. In: *Iuridictum. Encyklopedie o právu*. [online]. 16. 8. 2016 [cit. 19. 7. 2019]. Dostupné z: https://iuridictum.pecina.cz/w/Nullum_crimen_sine_lege.

⁵³ RASZKOVÁ, T. a S. HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. 2013. S. 18.

středověké společnosti. Jedná se o *vězení světská* a *vězení církevní*.⁵⁴ Pojďme se jim blíže věnovat.

VĚZENÍ SVĚTSKÁ

Typové rozčlenění těchto vězeňských zařízení není v dostupných pramenech jednotné, nicméně pro naše účely se přikloňme k základní orientační diferenciaci, jak ji uvádí Raszková a Hoferková:

- *vězení zeměpanská* (provozována zhruba v letech 995 – 1627), taktéž hradní vězení;⁵⁵ obvykle vazební forma vězení pro vyšší i nižší aristokracii, ale i pro jejich poddané; vzájemně byli od sebe odděleni dle společenského statutu;
- *vězení stavovská* (1253 – 1850), tento typ byl, jak vyplývá z názvu, určen pro nižší šlechtický stav; byly zde aplikovány uniformní způsoby zacházení s vězni, tj. k odsouzeným zde bylo přistupováno stejnou formou, bez rozdílu jejich sociálního postavení;
- *vězení vrchnostenská* (1627 – 1849), taktéž vězení panská;⁵⁶ určena pro věznění panských a velkostatkářských nevolníků; zkraje umístování hromadně bez rozdílu pohlaví, až od r. 1803 separace dle pohlaví;
- *vězení městská* (1287 – 1850), plnila hlavně roli zařízení pro předběžné zadržení v rámci probíhajícího vyšetřování a pro výkon vazby před a v průběhu soudního líčení; byla určena jak pro stavy měšťanské, tak pro poddané z lokálně příslušných panství a velkostatků; internovaní byli diferencováni na základě jejich společenských a majetkových poměrů a podle této identifikace adekvátně umístování do příslušných prostor věznice – do nadzemních (tzv. *přední vězení*) a do kobek a sklepů (tzv. *zadní vězení*).⁵⁷

Vedle těchto typů existovaly ještě další instituty, jako např. *vězení dlužníků*, které sloužilo pro internaci dlužníků, kteří nebyli schopni dostát svým závazkům vůči věřitelům. Tento typ vězení, který byl ponejvíce uplatňován v územních celcích Itálie, Francie, Anglie či Německa, byl analogií na starořímský způsob vymáhání dluhů, avšak oproti římským pořádkům, kde byli dlužníci cele vydáni napospas věřiteli, byli v tomto případě dlužníci vězněni ve veřejných budovách (pivnice, hradní prostory apod.), kde si svůj dluh museli odpracovat. Místnosti, v nichž byli odsouzení drženi, však byly většinou

⁵⁴ JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 112.

⁵⁵ Tamtéž. 2017. S. 112.

⁵⁶ Tamtéž. 2017. S. 113.

⁵⁷ RASZKOVÁ, T. a S. HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. 2013. S. 18 – 19.

nedostatečně prostorné, panovaly zde velmi špatné hygienické podmínky a internovaní byli „živení“ mizernou stravou. Tedy prostředí více než ideální pro rozličná choroboplodná bujení, která se pak nezdálo šířila do okolní zástavby a měla pro tamní obyvatelstvo katastrofální pandemické následky.⁵⁸

Dalším typem středověkého vězení, které se zrodilo v rámci postupné transformace soukromých vězeňských zařízení v moderní, státem řízené a spravované penologické instituce, byly tzv. *pracovní domy*. Vybudování těchto objektů bylo v podstatě reakcí centrální moci a jejích nižších instancí na tehdejší společenské události. Byly zřizovány zejména v době, kdy spousta ožebračených poddaných, kteří přišli v nelehké době stigmatizujících lokálních válečných pútek a následných drancování o všechn svůj majetek a stali se potulnými a žebravými individui, byla nucena v důsledku nouze krást nebo páchat další drobné kriminální činy a obstarávat si tak prostředky nutné pro obživu sebe samých. Do *pracovních domů* byli tito nešťastníci umisťováni napřímo, bez jakýchkoli soudních rozsudků. Zde si museli své přečiny odpykat ve formě různých pracovních činností v rádech 15 až 20 hodin denně, a to – samozřejmě jak jinak – opět v nevyhovujících podmínkách. Nicméně, abstrahováno od těchto skutečností, lze svým způsobem kvitovat, že (byť si to tehdejší „režim“ neuvědomoval) tento způsob věznění byl jedním z prvních počínů, kdy se práce odsouzeného vnímala jako určitý způsob zacházení, která odsouzeným na jedné straně napomáhala udržovat standardní „civilní návyky“, nebo je v nich opět vzbuzovala, a na straně druhé pak částečně kompenzovala náklady na jejich uvěznění.⁵⁹

Samostatnou kapitolou v tomto výčtu bylo „speciální“ zařízení s příznakem odstrašujícího příkladu trestu odnětí svobody – *temnice*. Pakliže jsme v předchozích pasážích naznačovali zvrhlost a nelidskost ve způsobech provádění veřejných hrdelních exekucí, věznění v temnicích v tomto ohledu nikterak nezaostával. Naopak: vidina relativně „blízké“, ač brutálně mučednické smrti si bezesporu nezavdala s neochvějně mrazivou „jistotou“ táhlé, trýznivé a po kapkách života sající smrti z vězněného těla s okovy na rukou, na nohou a na krku, z těla spoutaného řetězy obtěžkanými železnými koulemi, z těla staženého železným popruhem a přikovaného řetězcem ke stěně ponurého, nevětraného, zpustlého, chorobami prolezlého a odsouzení přeplněného sklepního prostoru... [obr. č. 7] Tento trest měl mít ve smyslu tehdejší „penitenciární péče“ „výchovně-nápravný“ efekt a měl vést k zadostiučinění za spáchané zločiny. V praxi byl

⁵⁸ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 17; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalářní*. 2017. S. 112.

⁵⁹ FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 18.

však tento rozsudek roven trestu smrti, neboť jen velmi psychicky a fyzicky silní a odolní jedinci byli vůbec schopni přežít nekonečnou torturu těchto „podmínek zacházení“.⁶⁰

Pro kompletizaci orientačního výčtu světských typů vězení věnujme již jen okrajově pozornost dalším typům věznění a trestů, vedoucích ke ztrátě občanské svobody, jakožto nově uplatňovaného justičního rezultátu. Byla jimi *vojenská vězení*, která byla zřizována z důvodu nejednotného justičního a současně vězeňského systému, dále pak odsouzení na *galeje* a novodobý typ *vyhnanství – deportace zločinců do kolonií*, používanou zejména kolonizátorskými velmocemi jakožto specifickou formu „nástavbové“ praktiky trestu odnětí svobody. Společným jmenovatelem všech tří typů vězeňských zařízení byl naprosto pragmatický a prozaický kontext. Vězni byli totiž v drtivé většině využíváni jako pracovní síla k rozmanitým řemeslným, obslužným či fyzicky náročným činnostem za stejně náročných podmínek pro potřeby veřejných pořádků či pro potřeby správních a výkonných složek mocenského aparátu, přirozeně za velmi výhodných ekonomických podmínek.⁶¹

VĚZENÍ CÍRKEVNÍ

Vězení církevní byla v rámci uvedeného systému žalářnictví provozována v letech 1222 až 1781, a to na základě úmluvy mezi Přemyslem Otakarem I. a papežem Honoriem III., kdy církev obdržela výsadu „*privilegium fori*“ (justiční jurisdikce nad kněžími a řádovými řeholníky), až do doby, kdy byla zrušena na základě reformních výnosů císaře Josefa II. Vězení spadala do kompetence příslušného biskupa katolického církevního řádu a podobně jako světská sloužila pro zajišťovací a trestní vazbu pro klérus či ženy z řad aristokracie. Při umístování odsouzených do výkonu trestu bylo respektováno jednak pohlaví, jednak věk a také původ a podle těchto znaků byli diferencováni (muži – ženy, kněžský stav – řeholníci, šlechtičny).⁶² I v tomto případě se zde profilyovaly různé typy vězeňských zařízení:

- klášterní vězení
- korekční domy, též karcery
- vězení kajcníků
- tajná vězení

⁶⁰ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 17; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 113.

⁶¹ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 15 – 16; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 113 – 115.

⁶² Srov.: JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 96; RASZKOVÁ, T. a S. HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. 2013. S. 18.

V případě prvních dvou typů se jednalo o „klasická“ vězeňská zařízení, která byla provozována místně příslušným církevním řádem. V případě dalších dvou typů se jednalo o velmi „specifická“ církevní vězeňská zařízení, jimž vyčleníme samostatnou, navazující podkapitolu.

Věnujme se tedy prvním dvěma typům církevních vězení. *Klášterní vězení*, jak ostatně vyplývá přímo z názvu, byla zřizována přímo v klášteře, kde byly k tomuto účelu vyčleněny tzv. disciplinární cely, v nichž si odpykávali trest duchovní, kteří nějakým způsobem porušili stanovená pravidla, ukotvená v řeholi či v jiných pořádcích (proto *klášterní vězení*). V druhém případě byli odsouzení deportováni do zařízení, která byla pro tyto účely explicitně vymezená: do *korekčních domů*, respektive *karcerů*. Nejznámějším *korekčním domem* v Čechách, který sloužil pro nápravu proti řádu provinivších se kleriků a který je paradoxně i v současné době provozován k penitenciárním potřebám v rámci komplexu třiceti pěti vězeňských areálů Vězeňské služby České republiky, je vězeňské zařízení na hradě Mírov v olomouckém kraji. Toto zařízení počalo svému účelu sloužit z rozhodnutí olomouckého biskupa Maxmiliána Hamiltona od roku 1761, kdy nahradilo původní *karcer* na hradě Hukvaldy, jenž byl řádem provozován zhruba od roku 1560 až do zmíněného roku 1761.⁶³

Zcela záměrně se na tomto místě pozastavíme a podrobíme zmíněný typ církevního vězeňského institutu hlubšímu vhledu: budeme se věnovat jeho uspořádání a jeho provozu. To, co je pro nás totiž z pohledu moderní penologie a penitenciaristiky více než zajímavé a co vytvořilo de facto platformu, kterou obě disciplíny mohly a také následně v některých aspektech absorbovaly a implementovaly do svých metodologických páteřních linií, je velmi sofistikovaný systém fungování tohoto svým způsobem specifického vězeňského objektu, jeho správní a logistická organizace, koncepce vlastního provozního řádu, ale především pak forma trestu a způsob zacházení s uvězněnými duchovními. Vše zde prezentované ostatně vychází z primární substanciální esence církevních zásad: tedy akcentu na lidský život a odpuštění, které v sobě snoubí hluboké filosofické sentence a morální hodnoty.

Předně byl hrad přestavěn a adekvátně dispozičně upraven tak, aby odpovídal účelu, pro nějž byl olomouckým biskupstvím vyčleněn. Dalším krokem bylo vypracování detailních propozic každodenního režimu (obdobu dnešních „programů zacházení“), který nechal koncipovat první olomoucký arcibiskup (posléze kardinál) Colloredo a který museli

⁶³ JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 96 – 97.

internovaní duchovní patřičně plnit. Součástí systému bylo i to, že každý nově přijímaný provinilec byl vybaven jakýmsi průvodním dokumentem, v němž byl definován prohrěšek, jakého se dotyčný dopustil a jaká jsou (pokud existují) očekávání a možnosti, vedoucí k jeho případné nápravě. Na základě tohoto dokumentu pak „dozorčí kněží“ (v tomto případě děkan a kaplan) zařadili odsouzeného do výkonu trestu (tj. provedli jeho prvotní diferenciaci a umístění).⁶⁴

Po celou dobu věznění byli duchovní monitorováni a podle toho, jakým způsobem se chovali, zda plně a bez výhrad dodržovali daný režim, zda si uvědomovali míru svého prohrěšku a zda projevovali upřímnou lítost nad tím, čím se provinili, bylo možné je v rámci systému jakési „vnitřní diferenciací“ přeradit do kategorie *napravitelných* (*corrigibilis*) a pokud byl progres v jejich chování natolik pozitivní, že mohli být uznáni jako *napravení*, mohli být později propuštěni na svobodu. V opačném gardu pak byli hodnoceni ti jedinci, u nichž ke změně nedošlo. Ti pak byli po určité době zařazeni do kategorie *nenapravitelných*.⁶⁵

Z přístupu k odsouzeným je patrné, že primárním smyslem a cílem tohoto způsobu výkonu trestu odnětí svobody a zacházení s vězněnými duchovními, což bylo i náplní příslušné biskupské instrukce, nebylo toliko stažení nezvladatelných a v morálce problematických kleriků z rámce běžného života, nýbrž jejich možná náprava, nikoli tedy prostá odplata. Těmto ideálům odpovídalo uspořádání a samotný průběh uvěznění. Při nástupu do *korekčního domu* odevzdal odsouzený klerik veškeré peníze a cennosti do úschovy místního kaplana, který určoval jejich další využití a jejich navrácení v případě nápravy a zpětného návratu do společnosti, a podstoupil duchovní cvičení, tzv. exercicie, které byly rozloženy do osmi hodin. Po těchto úvodních formalitách byl vězeň umístěn do patřičné cely a musel se již dále podrobovat pravidelnému dennímu režimu a samozřejmě přísné podřízenosti, respektu a poslušnosti. Byl zde zaveden i systém odměn za dobré chování, který spočíval v různých výhodách (ale i nevýhodách) – odsouzený mohl např. celebrovat mši, nebo dostával jiný příděl stravy (mohl mu být naopak snížen) apod.⁶⁶

Na rozdíl od jiných typů věznic (ať již světských, či ostatních církevních) bylo v tomto vězeňském zařízení o vězně náležitě postaráno – odsouzení dostávali pravidelnou a odpovídající stravu, byli vybaveni potřebným oděvem a měli zajištěnu lékařskou péči. V případě vážnějšího onemocnění mohli být odsouzení na pokyn lékaře léčeni i mimo

⁶⁴ JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 97.

⁶⁵ Tamtéž. 2017. S. 97.

⁶⁶ Tamtéž. 2017. S. 97 – 98.

karcer. Pakliže bylo potřeba udělit kázeňský trest, nebyla forma jeho exekuce dramatická a života ohrožující: obvykle jím byl pouze půst o chlebu a vodě. Odsouzení mohli být navštěvováni a mohli komunikovat s „vnějším světem“ prostřednictvím korespondence, avšak pouze na základě povolení. Významným prvkem, který také podstatným způsobem profiloval charakter tohoto zařízení, bylo biskupovo úsilí o zachování relativně vysoko nastaveného společensko-politického dekoru církve, zakládajícím se zejména na prezentaci bezúhonnosti a osobnostní příkladnosti duchovních na všech úrovních. Z jeho iniciativy, jak je možné z dostupných pramenů dohledat, zde byli totiž v převážné většině internováni duchovní, kteří buď trpěli závislostí na alkoholu, anebo trpěli různými psychickými potížemi. Ve světle těchto skutečností plnil tudíž *korekční dům* v jistém ohledu i roli zabezpečovací detence.⁶⁷

O detailní vytríbenosti celého systému interních církevních vězeňských nařízení svědčí také skutečnost, že nejenom odsouzení duchovní museli plnit své povinnosti, plynoucí z pravidelného denního režimu, ale že i děkan mírovského *korekčního domu* byl v rámci subordinace povinován podávat pravidelná měsíční hlášení (tzv. *relace*) svým nadřízeným do Mohelnice a současně konzistoře, jejíž sídlo bylo v Olomouci. V rámci těchto norem bylo dokonce možné podat i žádost o revizi rozsudku církevní justice, bylo možné podat návrh na tzv. „*propuštění na zkoušku*“ (dnešní terminologií tudíž vyjádřeno: bylo umožněno požádat o „*podmínečné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody*“) a také bylo možné odsouzenému udělit svolení k celebrování mše. Suma sumárum: všechny tyto aspekty – od způsobu humánního uvěznění a do detailů precizně promyšleného nápravně-výchovného způsobu zacházení s odsouzenými až po logistický, správní a normativní systém – se staly podstatou všech nově zformovaných penologických systémů prvního tisíciletí.⁶⁸

„MISTROVSTVÍ TORTURY“ POD ROUŠKOU BOHA

Jak jsme již avizovali v předchozí podkapitole, vyňali jsme z našeho předchozího popisu čtyř typů církevních záměrně dva typy, jimž pro jejich vskutku nezaměnitelnou „odlišnost“ od všech ostatních (světských i církevních) typů věnujeme zvláštní prostor na tomto místě.

Na počátku zrodu těchto církevních vězeňských zařízení, která byla situována povětšinou ve stávajících hradebních sídlech, citadelách a kláštorech a která počínají vznikat

⁶⁷ JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 98.

⁶⁸ Srov.: JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 98; UHLÍK, J. *Historie věznění a vězeňství v Čechách....* 2006. S. 57.

ve 30. letech 13. století, stojí inkvizice, zejména pak její španělská odnož, formující se koncem 15. století. Primárním cílem těchto institutů, etablovanými se pod křídly křesťanské církve, bylo potírání hereze, a to od ukládání zajišťovacích a vyšetřovacích vazeb, přes udělování trestů odnětí svobody až po exemplární výkony hrdelních trestů.⁶⁹ Zakladatelem španělské odnože inkvizice, jež si velmi záhy vydobyla atribut „krvavá“, byl dominikánský mnich Tomaso Torquemada, aka „Velký inkvizitor“ [obr. č. 8]. Jak moc bylo toto přízvisko trefné pro zmiňovaného „Božího posla“, žijícího v letech 1420 – 1498, lze demonstrovat na jeho justiční „potenci“ a na neuvěřitelném, až mrazivém počtu okolo 2200 odsouzených, které tento frenetický „ochránce“ křesťanských ideálů vydal vrcholným představitelům světské moci k vynesení rozsudku trestu smrti, v tomto případě upálením.⁷⁰ Shrňeme-li tato fakta, je v kontextu uvedených skutečností nepochybné, že se španělský modus věznění transformoval toliko v prosté *mučírny* a *cely smrti*.⁷¹

Nicméně „příkladná“ iniciativa a „novátorské“ přístupy „Velkého inkvizitora“ na poli odhalování a potírání kacířství zavdaly podnět ke vzniku dvou nových typů církevních vězeňských zařízení, a to *vězení kajčovníků* a *tajné vězení*. Do *vězení kajčovníků* byli zavíráni „podezřelí“ jedinci, aniž by jim bylo řádně sděleno obvinění. Ostatně průběh celého procesního řízení, tj. soudní líčení a vynesení ortelu, byl režírován takovým způsobem, že nepřinesl odsouzeným odpověď na otázku, na základě čeho byli obviněni.⁷² Odsouzení museli naopak po dobu své internace absolvovat tzv. *čas pokání* a zároveň se účastnit zastrahujících procesních úkonů, jakou byla např. ceremonie, jež byla církví pojmenována vpravdě cynickým názvem „*auto da-fé*“ („*akt víry*“) a při níž byli ti nešťastníci, kteří byli uznáni vinni, hromadně upalováni na hranicích. Usvědčení a prokázání jejich „viny“ bylo

⁶⁹ Tématu inkvizice se autor velmi zevrubně věnuje ve své bakalářské práci, v níž mapuje nejenom důvody geneze této instituce, ale i následné dopady jak na populaci, tak i na renomé proklamovaných křesťanských ideálů, jež ve světle událostí a hrůzných činů, spáchaných „pod rouškou Boha“, doznaly fatálních trhlin, které dodnes nejsou cele zhojené a po nichž zůstaly zcela zřetelné a hluboké psychické i fyzické jizvy. [ŠTOCHL, P. *Úloha duchovenské péče v penologickém prostředí* [bakalářská práce]. 2014. S. 10 – 13.]

⁷⁰ Určitou zvláštností španělského inkvizičního modelu oproti inkvizicím v ostatních zemích byla vzájemná symbióza světských a církevních pořádků, kde do čela církevní instituce byli na základě souhlasu papežského stolce z roku 1478 ustanoveni svěští panovníci, zde konkrétně španělský Ferdinand Aragonský (1452 – 1516) a jeho manželka, královna Isabela Kastilská (1451 – 1504). Vynesení vlastního verdiktu tudíž spadalo do kompetence „světských“. [JŮZL, M. *Penitenciariстика jako věda žalární*. 2017. S. 99.]

⁷¹ JŮZL, M. *Penitenciariстика jako věda žalární*. 2017. S. 98 – 99.

⁷² V těchto dobách nebylo k zadržení na základě podezření z hereze potřeba větších indicií – zpravidla stačilo prosté udání bez většího opodstatnění. Ve hře byly ponejvíce standardní lidské „rasy“: závist (majetek, postavení), msta, intriky, hloupost (resp. chytrost či nadhled hříšníka, který byl s to vysvětlit přírodní jevy nikoli Božským, nýbrž vědeckým pohledem), ješitnost, snaha o poškození jména individua, celého rodu ad. Samozřejmě podstatnou roli hrálo společenské postavení „oznamovatele“ a počet „svědků“, kteří však byli v drtivé většině oznamovatelem zmanipulování.

rezultátem „objektivního“ důkazního procesu v rámci vyšetřovací vazby, která probíhala v tzv. *tajném vězení*.⁷³

Jak plyne z předešlého, smyslem *tajného vězení* byla vazební detence obviněných během vyšetřování a prokazování jejich „hříšných činů“ a míry provinění. Obvinění byli separováni do absolutní samovazby, kde měli k dispozici toliko modlitební knížku a kde je směli navštěvovat (o nočních hodinách) pouze duchovní, a to za účelem očisty duše. Tato zařízení byla vybavena množstvím rozličných mučících nástrojů, s jejichž pomocí byli obvinění konsekvantněji navracováni zpět na cestu víry, na cestu přiznání, „uvědomění“ si svých prohřešků a obrácení ke „smíření“... Byť byl samotný proces vyšetřovací vazby důslednou a dokonale zinscenovanou záležitostí, při níž se „obvinění“ nevinní v důsledku nezměrných, nekonečných a v krutostech nepředstavitelných tortur nakonec vždy (pokud tato muka přežili) doznali ke svým „vinám“ (neboť „pravda“ tak, jako ostatně vždy, zcela „přirozeně“ vyšla najevo), přesto byl v důsledku dodržení protokolárního respektování nadekretovaných *mystických a procesních postupů* „vymítání d'ábla“ dlouhodobou záležitostí. Konkrétní důkazy o těchto děsivých vyšetřovacích metodách máme k dispozici díky osobnímu „zážitku“ Tomasse Campanella (1568 – 1639), italského filozofa, utopisty a humanisty, jenž skrze obvinění italskou inkvizicí strávil v neapolském *tajném vězení* neskutečných 27 let. Campanellovo svědectví odkrývá skutečnosti, které ve své brutalitě⁷⁴ jdou daleko za hranice lidskosti a paradoxně i za hranice křesťanských ideálů, které byly, jak si nota bene i později potvrdíme, v prostředí nově se formujících vězeňských systémů a pořádků stěžejním bodem v obratu „k lepším zítřkům“.⁷⁵

V kodifikovaných církevních ustanoveních je pevnou tradicí zakotven úzus zákazu prolévání krve, což však díky v té době značně potentní činnosti inkvizice (která se už tak jako tak díky brutálním vyšetřovacím metodám, důkazním procesům a vynášením finálních justičních závěrů s jejími reálně fatálními dopady, jež jsme nyní uvedli do skutečného světla, vymyká z tohoto rámce) vyvolává určitou schizofrenní pozici církve jako takové, a to zejména v jejích primárních filozoficko-psychologicko-teologických základech.⁷⁶ Proto, aby byly zachovány tradiční hodnoty a pilíře křesťanských zásad, se

⁷³ JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 99.

⁷⁴ Tomasso Campanella ve svých pamětech popisuje prostředí, do něž byl uvrhnut, jakožto smrdutou, špinavou, chladnou, temnou a nevětranou díru. Popisuje i průběh vyšetřování, kde byl podroben neskutečně drastickým způsobům mučení, přičemž při tom posledním, které trvalo 40 hodin, se mu provazy, natolik stáhnuté, zařezaly skrze maso až na kosti, aby v posledku byl přivázán ke špičatému kůlu tak, že z něj crčela krev proudem... [JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 99, 112.]

⁷⁵ JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 99 – 100.

⁷⁶ Paradoxně vyjma té španělské, která byla oním podstatným stimulem a zejména pak strůjcem toho, že se meze vyšetřovacích „metod“ posunuly do kategorie „mistrovské“ mučící ekvilibristiky a která díky

tedy církve uchýlila (z pohledu politické diplomacie a současně společensko-morálních zásad) k velmi obratnému, nicméně (jak už to v této politicko-mocenské koridě bývá zvykem) alibistickému vyřešení těchto trestně-právních středověkých pořádků, které bazírovalo na dvou rovinách: v případě usvědčení obyčejného smrtelníka z hříchů hereze, byl tento s „patričním doporučením“ předán do jurisdikce justičního a trestně-právního systému světské moci, v případě toho samého usvědčení, avšak u osoby duchovní, byla tato obratem exkomunikována z obce křesťanské a předána opět v témže modu světské moci. Je nasnadě, že výsledek této vsutku „mistrovské“ rošády není potřeba podrobovat dalším analýzám, neb je v konečném rezultátu identický. V patričních judikátech těchto institucí patřilo totiž *prokázané kacířství* mezi ta nejtěžší obvinění a bylo trestně-právním systémem obecně vnímáno v rovině cílené rebelie proti politickým snahám vládnoucího monarchy. Primárním cílem této politiky byla totiž prevence pandemie hereze, která byla vnímána jakožto ohrožení základních pilířů politicko-mocenského uspořádání daného státního útvaru, jímž byl vládce a církve, a tím i současně jeho společenské rovnováhy.⁷⁷

2.2.5 STŘEDOVĚKÁ VÝCHODISKA

Podívejme se nyní, jaký přínos mělo rozbourené období středověku pro vězeňství a jakými podněty ve srovnání s antikou přispělo k rozvoji penologie a penitenciaristiky. Z objektivního úhlu pohledu se dá hodnotit náhledy, které v jistých ohledech získávají nádech poněkud ambivalentního charakteru. V rámci uceleného triadického systému, bez nějž by žádné státní formy (ať již feudální, či následné mocenské modifikace), nemohly fungovat a který má strukturu justice <=> trestní právo <=> vězeňství, zde můžeme totiž identifikovat negativní stagnace na straně jedné, ale samozřejmě i pozitivní progresy na straně druhé.

Začněme negativy, které paradoxně těží z pozitiv. Co tímto antagonismem máme na mysli? Předně je potřeba akcentovat, že trest smrti nadále zůstává nejčastěji preferovanou formou justičního rozhodnutí. V těsném závěsu pak následují tresty mrzačení včetně jejich exemplárních, veřejných exekucí. V tomto ohledu můžeme zaznamenat ono pozitivum, respektive morálně zvrácený progres, spočívající zejména díky „příspěvku“ inkvizice ve zdokonalení mučicích postupů a způsobů poprav. Kromě peněžitých postihů se nám pak v pomyslném žebříčku nově etablojí galeje a nucené práce v koloniích, což

reciproční výpomoci a rozložení kompetencí světské a církevní justiční moci měla tento problém „pod kontrolou“ a tím pádem i de facto „vyřešen“ k oboustranné spokojenosti. [Viz pozn. pod čarou č. 70 na str. 25.]

⁷⁷ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 96; PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 34; UHLÍK, J. *Historie věznění a vězeňství v Čechách....* 2006. S. 57.

však není nic jiného než modifikace starověkého trestu otroctví. Udělení trestu odnětí svobody tedy zůstává nadále okrajovou záležitostí, přestože jsou v zákonných normách mnohých státních složek již pevně zakotvena (zejména v městských právech, jako např. Saské zrcadlo z r. 1230, či Magdeburské právo ad.).⁷⁸

Abychom vyvážili tuto ponurou stránku středověké trestní politiky, věnujme nyní pozornost i světlým stránkám, kterými se toto období též prezentovalo. Pakliže jsme v přechozím odstavci zmiňovali negativní roli církve, je v jakési protiváze nutné zdůraznit, že to byla právě církevní doktrína, která učinila podstatný obrat v chápání smyslu trestu nikoli jako prosté odplaty, nýbrž jako možnosti dobrovolného uvědomění si viny, nalezení niterní víry ve spravedlnost a uznání přiměřenosti trestu, podstoupení pokání, aktivní hledání cesty k nápravě a navrácení se zpět do společnosti. Ostatně tento princip, zbavený všech teologických a historických nánosů, se posléze stává filozoficko-psychologickou páteří linií všech moderních penologických systémů.⁷⁹

A byla to také církev, která se z pohledu penitenciaristiky významně podílela na praktické implementaci pokrokových elementů do výkonu trestu odnětí svobody (pracovní aktivity, vzdělávání, charitativní činnost a náboženství), které jej orientovaly směrem k humanizaci a oboustrannému dodržování práv a povinností (vězni vs. systém). Ve světle těchto iniciativ a také kulminující bídy nejnižších společenských vrstev a ruku v ruce s ní pak i vzestupné tendence kriminality mládeže počaly vznikat jakési předobrazy moderních penologických zařízení, která měla charakter donucovacích nebo pracovních domovů, případně nápravných institutů. Tato zařízení, která byla vybudována v období druhé poloviny 15. a na počátku 16. století např. v Anglii, v Nizozemí nebo v Německu, již byla cíleně orientována k určité aplikované psychosociální nápravě mladistvých na základě edukativních, duchovních a pracovních rozvrhů a byla současně vnímána jakožto nástroj prevence kriminality. Vrcholem tohoto úsilí o nápravu mladistvých, na němž významným způsobem participovala církev a které se opíralo o základní křesťanské ideály v kombinaci s moderními výchovnými přístupy, bylo bezesporu zřízení institutu ve Florencii v roce 1667 (z iniciativy mnicha Filip Francina) a zejména pak zřízení nápravného domu svatého Michala v Římě roku 1703, jehož výstavbu posvětil sám papež Kliment XI a jemuž se budeme detailněji věnovat v následujícím oddílu [viz kap. 3.2.1].⁸⁰

⁷⁸ JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalářní*. 2017. S. 57, 111.

⁷⁹ Srov.: JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalářní*. 2017. S. 57; PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 34 – 35.

⁸⁰ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 19 – 20; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalářní*. 2017. S. 57.

Závěrem tohoto oddílu si dovolme právě nastíněnou ambivalentní tvář, či letoru středověkých pořádků, za níž by se nestyděla ani taková „osobnost“ jakou byl mystický doktor Jekyll a Mr. Hyde, pojmout v obdobném alegorickém příměru, avšak v rovině sentence s filozoficko-společenskou esencí. Je totiž na místě vyzdvihnout, že tento dějinný úsek lidské evoluce přinesl v oblasti technického, ale i společenského pokroku celou řadu významných objevů, vynálezů či myšlenkových tezí, jež objektivně umožnily vystoupit rodu homo sapiens v komparaci s okolní pozemskou dimenzí o pomyslný stupínek výš a propůjčily mu atributy význačný a výjimečný. Je však také na místě podotknout, že jakkoli si tento živočišný druh usurpuje právo význačnosti a výjimečnosti, ale taktéž i samolibé nadřazenosti v rámci neutuchající a svým způsobem naivní rivality s okolní přírodou, jeho agresivita, tryskající z přemíry falešného ega a patologického narcisismu, a bezmezná (až krutě dětská) vynalézavost působit živému organismu (zcela jedno, zda jiného či stejného rodu) bezprecedentní utrpení, je v přímé konfrontaci se zmíněnou přírodou jistě taktéž význačná a výjimečná, avšak z „přirozeně“ etického a inteligibilního pohledu zcela nízká a ubohá, nemající přirozeného srovnání a obhajitelné argumentační opory.

3. VĚZEŇSTVÍ VE SVĚTLE VĚDECKÝCH AMBICÍ

3.1 NOVOVĚKÉ IDEÁLY

V rámci našeho mapování stěžejních milníků počátků vězeňství a jeho „stromu života“, se dostáváme do historické fáze, která přináší zcela zásadní akcenty pro vývoj populace starého kontinentu. Tyto akcenty se stanou základními stavebními kameny, na nichž bazíruje soudobá podoba evropské kultury a jejího společenského prostředí. A je nasnadě, že se tyto akcenty promítnou i do oblasti vězeňství, respektive do oblasti rodící se penologie a penitenciaristiky.

3.1.1 TRANSFORMACE POŘÁDKŮ

Časově vymezené uvěznění jakožto forma trestu na základě soudního rozhodnutí, jinými slovy řečeno: udělení výkonu trestu odnětí svobody, se začíná používat ve stále větší míře zhruba od poloviny 16. století. Důvody, jež vedou k přehodnocení dosavadních trestně-právních pořádků, resp. triadického systému, jsou veskrze společenské povahy. Musíme si uvědomit, že stojíme na prahu, kdy se rozpadá feudální uspořádání územních celků, jeho ekonomicko-politické souvislosti a správní partikularismus, a kdy dochází k postupnému rušení nevolnictví a tím pádem k radikálnímu přeskupení společenských vazeb, které se nyní v obecné platné definici transformují ve dvoutřídní relaci kapitalista – dělník, čili buržoazie – proletariát. Mění se přístup k životu a k životním ideálům, mění se, resp. rozvětluje a obohacuje se akademická struktura dosavadních věd a – jak jsme již naznačili – mění se i přístup v potírání kriminality a nově se etabluje pojem prevence včetně jeho vědeckého přesahu.⁸¹

Pakliže provedeme komprimaci všech těchto společenských transformací a reálně je adaptujeme v modifikovaných souvislostech na vězeňské prostředí, konkrétně na vězení, provozovaná v této době, je zřejmé, že až na některé světlé výjimky, o nichž jsme hovořili v závěru předchozího oddílu, byl reálný stav vězeňství ve stavu, který nemohl zachytit (natož pak vstřebat) tento restrukturalizační atak. Z toho důvodu bylo nutné, ocitnuvše se na pomyslném chvostu sociálně-ekonomického progresu, přijmout poměrně radikální, ale především promptní opatření, vedoucí k vyrovnání této nestability společenských pořádků,

⁸¹ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 58; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 9; PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 37.

případně vedoucí k částečnému sevření nebo alespoň k pozastavení procesu stále více se rozevírajících nůžek. Jaký byl tedy stav tehdejšího vězeňství?

Správou vězeňských objektů, jejichž původní status „královské věznice“ se náhle změnil ve „státní instituce“, byly obvykle pověřeny dvě složky společenské hierarchie. Zajištění bezpečnosti těchto objektů, čili definováno dnešní optikou: zabezpečení výkonu strážní a dozorcí služby, bylo vesměs v režii lokálně příslušného vojenského útvaru. Všechna ostatní správa, respektive provoz tohoto zařízení byl svěřen církevním řádům. Duchovní se tudíž starali nejenom o vlastní chod věznice po stránce „administrativy“ a nezbytného materiálně-technického zabezpečení, ale obstarávali též komplexní péči o vězněné osoby. Problém udržitelnosti tohoto překonaného (v podstatě archaického) systému však spočíval v tom, že ze strany mocenského aparátu, respektive jeho orgánů nižších instancí, nebyla poskytována odpovídající ekonomická podpora,⁸² že chyběl specializovaný a zejména odborně vyškolený personál a že nebyly vytvořeny unifikované normativní rámce a pravidla, jimiž by se celý systém řídil a v nichž by se všechny zúčastněné složky mohly bez problémů orientovat. I přes veškerou a bezesporu upřímnou snahu nemohla církev tuto výzvu prakticky ustát, a tudíž ani nemohla zajistit adekvátní prostředí pro humánní výkon trestu odnětí svobody v celé rozsáhlé škále podmínek, problémů a nároků, jež s ní souvisejí.⁸³

Stavební architektura vězeňských objektů nebyla reálně uzpůsobena a ani de facto připravena na změnu přístupu v trestně-právní politice. Kromě výše zmíněných překážek (posuzováno měřítkem soudobé penologie a penitenciaristiky) byla zásadním problémem absence možnosti primární diferenciacce odsouzených – odsouzení byli totiž internováni ve vězeňských objektech hromadně bez rozlišení pohlaví a věku, bez rozlišení těch, kteří byli trestáni poprvé, od oněch, pro něž byl pobyt za mřížemi něčím, s čím již byli ve svém (hříšném) životě minimálně jednou, případně vícekrát, konfrontováni. S přihlédnutím ke všem těmto aspektům bylo zřejmé, že za těchto podmínek bylo velmi obtížné, ba dokonce nereálné, naplňovat jakékoli vize humánního a „moderního“ přístupu k odsouzeným ve vězeňském zařízení. Obzvláště pak za situace, kdy se judikát „trest odnětí svobody“ v rámci justičních řízení stal na straně jedné běžně využívaným a preferovaným soudním

⁸² Paradoxem a zvláštní společenskou paralelou, která v podstatě podtrhuje určitou cykličnost dějinných událostí, je fakt, že když v roce 1989 došlo v českém prostředí ke změně politického klimatu a záhy se počalo transformovat i české vězeňství v institut Vězeňská služba České republiky, muselo samozřejmě dojít k adekvátním změnám v oblasti legislativních norem a též v oblasti materiálně technické. V oblasti legislativy byly tyto kroky učiněny za relativně krátký čas. Pravý opak byl v oblasti materiálně technické.

⁸³ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČTA. *Základy penologie*. 1995. S. 9. Pro mnohé laiky je představa vězeňského komplexu značně vzdálená od reality a je i v podstatě notně zdeformována všudypřítomnými médii a názory neobdobné veřejnosti.

verdikt, což ale bylo na straně druhé zcela pochopitelné, neboť soudcům dovoľoval v jejich příslušném rozhodnutí o formě (a tudíž i délce trvání) trestu zohlednit jak „osobnost“ pachatele ve všech jejích mentálních i tělesných dimenzích a také možnostech její individuální „rekonstrukce“, tak i míru společenské nebezpečnosti pachatelova činu.⁸⁴

Nicméně s nastartováním všeobecného rozvoje humanitních a společenských věd, jehož počátky můžeme datovat paralelně k osvícenským tendencím a jehož kulminaci lze sledovat v souvislosti s vědecko-technickým boomem a revoluční myšlenkovou expanzí v průběhu 19. století, však pojem „vězeňství“, s přihlédnutím k jeho multidisciplinárnímu přesahu a širokospektrálním společenským vazbám, počíná permanentně a ve vzestupné tendenci rezonovat v mnoha myslích osobností z řad učenců, juristů, politiků, psychologů, pedagogů, sociologů a dalších významných veřejných činitelů. Jsme na prahu, kde se v rámci geografického území starého kontinentu a kultury, která se zde po staletích bouřlivých etnických přesunů a sociálních turbulencí etablovala a dospěla k vzájemné symbiotické toleranci, uzavírá jedna její nesporně důležitá dějinná fáze, a kde se otevírá průzor do fáze nových ideálů a nových očekávání. Jsme na prahu avizované transformace pořádků.⁸⁵

Na tomto místě si dovoľme krátké intermezzo k následujícím oddílům a jejich myšlenkové struktuře. V souvislosti se správou vězeňských objektů jsme zmínili širokou škálu činností a oblastí, kterou je nutné zajistit, aby bylo vůbec možné zajistit důstojné podmínky v intencích moderních penologických a penitenciárních přístupů k odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody. V dalších statích se tudíž budeme separovaně zabývat jednak oblastí, která bude mít přesah do sféry řekněme filozoficko-psychologické, jednak oblastí, která se bude logicky zabývat sférou materiálně-technickou. Je však zřejmé, že v některých pasážích nebude možné tuto striktní diferenciaci respektovat a že se budou obě oblasti ve vzájemné interferenci doplňovat a obohacovat.

3.1.2 IDEOVÉ TENDENCE

Stěžejním podnětem k přehodnocení náhledu na pojem *trest* ve smyslu obecné archaické relace, vycházející z biblického úzu „*oko za oko, zub za zub ...*“, byla myšlenka, která dosavadní ustálenou trestně-právní praxi mění zcela zásadním způsobem. Tento obrat vychází z úvahy, že by „předmětem“ společenské „vendety“ neměla být pouze pachatelova tělesná schránka, nýbrž zejména jeho „duše“. Jinými slovy řečeno: „tělo“ je toliko nástroj,

⁸⁴ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 9.

⁸⁵ Tamtéž. 1995. S. 9.

jímž jsou realizovány lidské skutky – ať již pozitivní, či negativní povahy – a tím, kdo tělo ovládá, je jeho mysl, jeho „duše“. Formulováno ad absurdum: pakliže potrestáme tělo tím, že je zbavíme života, mine se trest účinkem, neboť dáme duši beztrestnou svobodu a zločin jako takový zůstane vůči oběti nebo obětem nevypořádan. Tato simplifikační sentence de facto ve zkratce reflektuje kontinuální a pozvolný proces, který v evidentních paralelách koreluje s nastartovanými procesy obecného (a tento atribut, který se evidentně prolíná celým dějinným vývojem sektoru vězeňství a budeme na něj postupně odkazovat, je nutné akcentovat) vzestupu morální a mentální úrovně nejenom tehdejší, ale i současné kultury.⁸⁶

Vrátíme-li se k předchozí úvaze o relaci „tělo“ – „duše“, pak právě zde můžeme jednoznačně identifikovat proklamovanou proměnu trestu, respektive jeho cíle, jímž již není explicitně a prvoinstančně vnější „obal“ pachatele, nýbrž jeho vnitřní „obsah“. Původní model kajícnosti a přesvědčení o nápravě a kriminální prevenci cestou fyzicky znetvořujících či jiných signifikantních trestů, je opouštěn a je nahrazen modelem, v jehož středu, na nějž je trest namířen, je umístěno srdce, mysl, vůle a cit.⁸⁷ Je potřeba si uvědomit, že okamžik této substituce je stěžejním milníkem v historii vězeňství, respektive v historii trestního práva obecně, neboť zcela radikálně mění jeho pojetí a stává se pevným základem veškerých soudobých penologických a penitenciárních systémů vyspělých států napříč všemi světadíly.

Aplikace tohoto modelu do koncepce trestně-právní politiky totiž vytváří na straně jedné tolik potřebný prostor pro justiční aparát (soudcům umožňuje plně zohlednit trestní proporcionalitu a současně i posouzení pachatelova naturelu – viz výše) a na straně druhé pak tolik potřebné prostředí pro – zjednodušeně vyjádřeno – „práci“ s odsouzenými. Na základě těchto aspektů, které v mnoha ohledech odráží ideje významných osvícenských myslitelů, se rodí nová vědecká disciplína s atributy společenská a humanitní, do jejíhož rámce „působnosti“ bylo vměstnáno vše, co souvisí s výkonem trestu a způsobem jeho výkonu, s vězeňskými objekty, jejich stavebně-architektonickým řešením a zabezpečením, s problematikou jejich správy, materiálně-technickou a personální problematikou, čili s vězeňstvím v obecném slova smyslu.⁸⁸ Touto disciplínou je penologie.⁸⁹

⁸⁶ FOUCAULT, M. *Überwachen und Strafen: die Geburt des Gefängnisses*. 1992. S. 33.

⁸⁷ Tamtéž. 1992. S. 33.

⁸⁸ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 9.

⁸⁹ Na tomto místě je potřeba rozlišit pojem penologie a penitenciaristika. Pro základní diferenciaci použijme tyto definice: „Penologie je věda o trestech a trestání, nebo také věda o výkonu všech trestů a jejich účincích“ [JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 11.], zatímco „Penitenciaristika je nauka o výkonu a účinnosti trestu odnětí svobody.“ Doplňme, že kořeny penologie sahají do období osvícenství, kdežto penitenciaristika se vyvíjí až v průběhu 20. století. [Tamtéž. S. 6.]

Charakteristickým rysem penologie je již od prvopočátků jejího formování multidisciplinární přesah, který je dán jejím širokospektrálním záběrem a který se svým způsobem tudíž zcela logicky adaptuje v jakýchsi analogických liniích na vývojové proměny společenského a vědeckého myšlení a jejich východisek. Zmiňme tři názorové proudy, které stály na počátku tvarování a retušování kontur tehdy mladé disciplíny:

- klasická škola,
- neoklasická škola,
- pozitivistická škola.⁹⁰

Představiteli tzv. klasické školy, reprezentující osvícenské období, byly významné osobnosti tehdejší doby a najdeme mezi nimi taková jména jako Montesquieu, Voltaire, Rousseau a de la Mettrie. Podle tohoto názorového proudu se opírá počínání a chování každého jedince o matematický vztah dvou veličin – „radost“ a „bolest“ a až od výsledku tohoto kalkulu je odvislá jeho svobodná volba k provedení zločinu. V tomto vzorci lze poměrně zřetelně detekovat prvky psychologického hedonismu. Matematika hrála stěžejní roli i při stanovení trestu, kde byl zastáván názor, že by trest neměl zohledňovat stáří, společenský status a psychickou kondici, což byl výchozí bod pro matematické určení ekvivalentního poměru mezi trestem a spáchaným zločinem.⁹¹

Během revolučního období a krátce v období porevolučním se ve Francii profiluje škola neoklasická, která názorově vesměs akceptuje myšlenkové schéma školy klasické. Nicméně odmítá obecnou individualizační unifikaci s tím, že jak děti, tak ani duševně handicapovaní jedinci, nejsou s to schopni mentálně pojmout a především diferencovat matematicky vyjádřený rezultat relace „radost“ a „bolest“ a z ní vyvodit svou „svobodnou“ volbu ke spáchání zločinu. Důraz na tuto diferenciaci se projeví výrazným otiskem na poli moderního trestního práva – poprvé v jeho dějinách je totiž definován jeden ze základních pojmů této oblasti, a sice *trestní odpovědnost*.⁹²

V pořadí třetím názorovým proudem v našem výčtu je škola pozitivistická. Jejím ideovým leitmotivem je fenomén přirozeného běhu světa, a to v obecném slova smyslu – tedy fenomén přírodních úkazů stejně tak jako přirozenosti našich konání, neboť i my jsme nedílnou elementární součástí tohoto běhu. Pakliže jsou tedy naše konání přirozená, je přirozeným jevem i naše jednání zločinné a není tudíž na místě extrahovat z množiny potenciaálních trestních činů jedince na základě atributů stáří a mentální úrovně

⁹⁰ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČTA. *Základy penologie*. 1995. S. 9.

⁹¹ Tamtéž. 1995. S. 9 – 10.

⁹² Tamtéž. 1995. S. 10.

a zbavovat je tím trestní odpovědnosti. Má-li být ochrana společnosti před negativními (přirozenými) vlivy účinná, musí se opírat o pevný val, vyztužený pilíři o průměrech striktně daných průřezů. Odolnost tohoto obranného systému je odvislá od celistvosti celého komplexu a není tudíž možné, aby byl některý z jeho prvků ve svém průměru zeslaben. Dalšími stěžejními myšlenkami této školy je analýza stimulů a zdrojů, které jsou podnětem ke zločinu, vyvození opatření, kterými se jeho spáchání předem vyloučí, a dále pak akcent na nápravu delikventů, u nichž to možné je, a naopak extrakce, případně eliminace těch, u nichž to možné není.⁹³

V případě pozitivistického přístupu je zjevná jeho poměrně zásadní názorová dynamika a vyhraněnost, která je však poplatná časovému údobí a klimatu v akademických sférách. Nicméně, jakkoli se může na první pohled zdát tento názorový proud ve svých myšlenkových tendencích radikální – obzvláště, uvědomíme-li si protiváhu v podobě humanistických tendencí, jež jsou od změny definice postihu do trestně právní politiky kontinuálně zapracovávány – je potřeba jej podrobit rozboru a vyabstrahovat to podstatné, neboť akcent na důslednou prevenci a edukaci stejně tak jako užití ochranných detenčních prvků, můžeme detekovat (a také detekujeme) v metodologických přístupech soudobé penologie a penitenciaristiky v rámci moderních přístupů k výkonu trestu odnětí svobody na straně jedné a v rámci legislativních norem s přesahem do evropského prostředí na straně druhé.

Pro ilustraci si uveďme názorný příklad z českého zákonného prostředí, konkrétně citaci ze zákona č. 169/1999 Sb., kde se v předmětu úpravy v § 1, odstavce (2) uvádí, že: *„Účelem výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „trest“) je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, [...]“* a současně *„[...] chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páčání trestné činnosti.“*⁹⁴ O provázanosti některých principů, respektive zásadních myšlenek, které se ve své obecné platnosti vymykají časové linii, svědčí kupř. i úvaha Jana Amose Komenského, v níž v kontextu nápravy zdůrazňuje vzájemné spojitosti duševní i fyzické vybavenosti každého jedince. Klade též důraz na skutečnost, že pokud má být dosaženo

⁹³ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČTA. *Základy penologie*. 1995. S. 10.

⁹⁴ Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody... In: *Zákony pro lidi.cz*. [online]. 1. 10. 2017 [cit. 27. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169>.

kýženého efektu individuální rekonstrukce každého jedince, musí být tak konáno jednak cestou souborných a všeobecných opatření, jednak ve vzájemném souběhu.⁹⁵

3.1.3 CESARE BECCARIA – PERSONA GRATA

Dříve, než se přesuneme do další oblasti, pojďme se krátce věnovat osobnosti, která vnesla do problematiky moderní penologie, potažmo do problematiky trestního práva, významné podněty a která si bezesporu zaslouží naší hlubší pozornost. Touto osobností je italský ekonom, advokát a filozof v jedné osobě, markýz Cesare Beccaria [obr. č. 9], žijící v rozmezí let 1738 až 1794. Jeho dílo „*O zločinech a trestech*“ („*Dei delitti e delle pene*“), které koncipoval ve svých 26 letech, čili v roce 1764, se stalo průlomovým počinem, jímž ovlivnil názory široké plejády odborníků nejenom z oboru trestního práva, ze sféry kriminologie a kriminalistiky, nýbrž i mnohé panovníky, politiky a úředníky státní správy. Jeho dílo se stalo základem a především pozitivní inspirací pro celou řadu evropských trestně-právních předpisů a norem z období druhé poloviny 18. a první poloviny 19. století., bazírujících na humánních a liberálních principech a východiscích.⁹⁶

Pojďme se podívat na stěžejní body, jimiž Beccaria ve svém vskutku převratném počinu vymezil rámec jeho teorie *liberálního trestního práva a procesu*:

- vzhledem k tomu, že trestní zákon omezuje svobodu dotčeného jedince, je nutné jasně a striktně vytýčit meze tohoto zákona,
- tento zákon plní potřeby společnosti a je tudíž službou, která si nemůže nuceně vymáhat morálku,
- důležitou složkou je prevence, smyslem trestu je tedy předejít a zamezení spáchání dalšího zločinu,
- základním mechanismem justičního procesu by měla být zásada presumpce nevinny,
- průběh soudního přelíčení musí probíhat tak, aby byla zachována všechna práva dotčených jedinců, a to ve všech jeho fázích, tj. podezření, obvinění, odsouzení, potrestání,
- je potřeba, aby trestní zákon uměl nesporně definovat trestný čin a zároveň i trest, proto musí být zajištěna jeho psaná forma,

⁹⁵ Jan Amos Komenský. In: *Citaty.net: Citáty slavných osobností*. [online]. [cit. 28. 1. 2017]. Dostupné z: <https://citaty.net/citaty/267391-jan-amos-komensky-ma-li-byt-vsak-naprava-uspesna-musi-byt-komplexni/>.

⁹⁶ Srov.: JÜZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 58 a 127 – 128; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 10; PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 41.

- trest musí mít charakter retribuice, tzn., že míra trestu, jímž je zasaženo do práv dotčeného pachatele, musí odpovídat míře, kterým byla postižena práva jiných,
- trest však na druhé straně nesmí být přehnaně tvrdý a nepřiměřený, jeho dopad a represivní účinky musí být omezeny a úměrně vyváženy, tzn. příhodným trestem za krádež je udělení pokuty, adekvátním trestem za násilný trestný čin je udělení trestu tělesného a nucených prací,
- povaha trestu musí být konkrétní a postihy musí být řešeny bezodkladně a spolehlivě,
- aby byl trest účinný, nesmí mít exemplární povahu a náprava nesmí být realizována donucením,
- trest by neměl brát v úvahu individualitu delikventa a měl by naopak zohlednit objektivní znaky zločinu.⁹⁷

Jak můžeme vypořádat z uvedeného výčtu klíčových Beccariových myšlenek, rezonují v nich některé základní elementy klasické osvícenské školy, které však obohacuje, modifikuje a posouvá dál. Beccaria zde relativně srozumitelným způsobem vymezuje hranice společenské smlouvy, její přirozenou účinnost a vzájemnou korelaci dvou činitelů: minoritního jedince na straně jedné a majoritní množinu jedinců na straně druhé. Zároveň definuje i jakási „herní“ pravidla, zajišťující potřebnou bezprostřední stabilitu a harmonii, a sankce, přičemž porušení těchto sankcí je postihováno oboustranně přijatelným způsobem, který však ve svých důsledcích nemá atribut „definitivní zlom“, nýbrž „pozitivní naději“.

Beccariovým mottem bylo, že je daleko příhodnější deliktu předejít, než se dostat do fáze, kdy už je nutné jej potrestat.⁹⁸ Aby však tato premisa dostála reálných kontur, je potřeba mít vhodné podmínky, které se budou opírat o přirozené postupy, vycházející z našich vrozených dispozic. Všichni jsme totiž vybaveni jakýmsi skrytým pudem, který nás nutká k tomu, abychom se v jakémsi neustálém procesu hromadění obklápěli různými majetky a bohatstvím ve falešné víře hodnotnějšího a kvalitnějšího života. V této činnosti jsme však v rámci společenské smlouvy regulováni zákonnými normami, představující překážky, jejichž překonání či nepřekonání v nás vyvolává niterní dilema. Kvalita zákonných norem je tedy odvislá od nalezení takových argumentů, které budou důvodem k tomu, abychom se vyvarovali překonání této překážky. Jinými slovy řečeno, trest musí

⁹⁷ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 128 – 129; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 10.

⁹⁸ JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 129.

oproti deliktu substituovat tak silný společenský handicap, že si jeho spáchání žádný jedinec nepřipustí ani v myšlenkovém náznaku.⁹⁹

Dílo, o němž hovoříme, mimochodem podstatným způsobem ovlivnilo reformní počiny císařovny Marie Terezie, která v jeho duchu vydává v roce 1768 kodex „*Constitutio Criminalis Theresiana*“ (také „*Hrdelní řád*“ či „*Tereziána*“), v němž je omezeno ukládání trestu smrti, a krátce nato pak v roce 1776 ruší akt mučení. Na její reformní kroky poté navazuje pak císař Josef II., který vydává zákoník, který sice zpřísňuje některé tresty za těžké zločiny (přikování, nucené práce), nicméně jím zcela ruší trest smrti (vyjma situace branné povinnosti nebo výjimečného stavu země). Jeho stopy nalezneme nejenom ve francouzském „*Všeobecném zákoníku o zločinech a trestech*“ (1787), nebo v anglickém trestním právu, ale tento zákoník poskytl dokonce mnoho inspirativních podnětů při koncepci ústavy USA.¹⁰⁰

Podle Beccaira má společnost v duchu těchto pravidel výsadní právo na využití institutu trestu, avšak pouze jakožto instrumentu nutné obrany. Toto právo však musí mít na jedné straně jednoznačně oporu ve spravedlnosti a na straně druhé pak musí respektovat společenský účel (a ten nesmí překročit). Pakliže by totiž toto právo směřovalo pouze k tomu, aby působilo utrpení, bylo by v rozporu s uvedenými pravidly a nemohlo by být akceptovatelné. Zde se projevuje Beccariův přímý odpor a nesouhlas s udělováním těžkých trestů a zejména pak s udělováním trestu smrti. Současně také klade důraz na nutnost adekvátní proporcionality, zachování objektivitu a zohlednění pravidla „stejný trest za stejný delikt“, byť si je vědom skutečnosti, že tato trestně-právní rovnocennost je de facto pouze vnějším a více méně teoretizujícím vjemem, neboť jeho praktický dopad a výsledek je vždy věcí individuálního vstřebání konkrétního jedince a jeho intelektuální a mentální vybavenosti (a samozřejmě i případně jeho kriminální minulosti).¹⁰¹

Nicméně z pohledu trestního práva dochází k tomu, že se při soudním přelíčení vytrácí individualita pachatele a že je právně posuzován toliko delikt, což je pro objektivní průběh procesuálního instrumentu obrany společnosti důležité. Jako jediným kritériem, na základě kterého bude vposled vyneseno soudní rozhodnutí o zločinu a trestu, jsou pouze kvantitativní a kvalitativní atributy vlastního deliktu. Jak je zřejmé z tohoto pojetí, dochází zde k určitému matematickému sjednocení a zobecnění diferenciacie trestů na straně jedné a psychologicko-fyzické unifikaci, respektive typologizaci delikventů na straně druhé.

⁹⁹ FOUCAULT, M. *Überwachen und Strafen: die Geburt des Gefängnisses*. 1992. S. 159.

¹⁰⁰ Srov.: JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 129 – 130; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 10.

¹⁰¹ PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 41.

Tomuto modelu, který se stává páteří trestního práva a výkonu trestu, pak analogicky odpovídá i forma a způsob uvěznění a vede ke zřizování vězeňských zařízení, kde jsou vězni samostatně umístováni do cel (tzv. „samotek“). Tento systém má samozřejmě poměrně zásadní slabinu, jíž je pominutí faktu, že každý lidský element je zcela přirozeně ve všech svých aspektech (ať již fyzických, či psychických) jedinečný, což vede k závěru, že nelze pro individuální rozmanitost pachatelů provést jejich prostou typologizaci, a což ale také znamená, že nelze tím samým způsobem zobecnit jak trestní právo, tak ani justiční akt. Na druhé straně si však musíme uvědomit, že v době, kdy Beccaria prezentuje své myšlenky, se jeho trestně-právní systém jeví bezesporu jako průlomový a revoluční, a že bez jeho přínosu by nemohlo dojít k tak potřebné společenské konsolidaci, která je založena na pilířích společenské smlouvy, morálních hodnot a lidství.¹⁰²

3.2 SYSTEMIZACE A NOVÉ KONCEPTY

Bylo zřejmé, že ruku v ruce s proměnami trestního práva bude nutné promítnout adekvátní opatření i do vězeňské praxe, a to jak do systémů věznění a způsobů zacházení s vězni, tak i do vlastního vězeňského prostředí, čili do vězeňské architektury včetně potřebného zázemí. Skutečnost, že dosavadní vězeňské objekty nebyly schopny naplnit nové směry trestně-právní politiky, byla o to markantnější, oč víc byly ze strany odborníků, zabývajících se právem a penologií, vznášeny požadavky na implementaci nové báze judikátů do odpovídající reality.

Je totiž potřeba si uvědomit, že pokud byly v rámci systému změněny cíle a byla změněna měřítko, že se tato transformace plně dotkne i sociálně-ekonomické struktury a že bude potřeba koncipovat novou strategii, která jednak zohlední nově stanovené cíle, jednak nedopustí společensko-politickou destabilizaci. Tento fakt vyplynul z nové trestní definice, kde konkrétní pachatel ztrácí atribut souzeného a kde ústřední roli obviněného sehrává vlastní meritum deliktu. Pachatel, u něhož se předpokládá konsenzus s obecně platným společenským územ, sice daná pravidla porušil, nicméně je nahlížen pouze jako pasivní spolupodílík posuzovaného deliktu. Tím pádem je společnost jako taková konfrontována s každým i sebemenším deliktem a je účastna tohoto činu. Ze zločince se tak stává zrádce a obecný nepřítel. Právo trestat zde získává zcela jiný rozměr – již nemá atribut „(osobní) panovnickova odplata“, nýbrž „(všeobecná) obrana společnosti“.¹⁰³

¹⁰² PANÍČEK, F. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. 1970. S. 41.

¹⁰³ FOUCAULT, M. *Überwachen und Strafen: die Geburt des Gefängnisses*. 1992. S. 140.

Úkolem společnosti tedy bylo definovat a precizovat nové zásady řízení a také zobecnit a sjednotit trestní politiku včetně její aplikace na straně jedné. Na straně druhé pak zefektivnit a rozšířit oblasti užití zmíněné politiky a tím zároveň docílit zredukování ekonomických, ale i politických výdajů. Formulováno obecně: v rámci transformace trestního práva v 18. století bylo potřeba ustanovit *novou ekonomii a novou technologii* justiční a penologické struktury, jakožto trestajících státních institucí.¹⁰⁴

3.2.1 NÁPRAVNÝ DŮM SVATÉHO MICHALA

Vězeňské zařízení, jež si v kontextu uvedených proměn zaslouhuje bezesporu naši pozornost a jemuž z tohoto důvodu věnujeme samostatnou pasáž, jsme již zmiňovali v souvislosti s rolí církve ve vztahu k vězeňství. Hovoříme o nápravném domu svatého Michala [obr. č. 11], zřízeného v Římě v roce 1703, prvního svého druhu, jenž právě do svého „provozu“ již částečně implementoval zmiňované reformy trestního práva a zejména pak výkonu trestu odnětí svobody, a stal se tím vzorem pro mnohá později budovaná zařízení tohoto či obdobného typu nejenom v Evropě, ale i v zámoří (byl např. inspirací pro založení milánského nápravného ústavu v roce 1758, či jej můžeme v určité modifikované podobě najít i v systému auburnské věznice, která byla ve státě New York zřízena v roce 1819, viz dále).¹⁰⁵

Primárně sloužil tento vězeňský ústav pro internaci a nápravu mladistvých, kteří se dostali takřikajíc na scestí. Základním krédem zde bylo: „*Parum ext coërcere improbos poena, nisi probos efficias disciplina*“, což bychom mohli volně interpretovat v tomto duchu: „*K nápravě nestačí trestat nešlechtného pouze poutem, avšak kázní jej učiníš šlechtným.*“ Tento systém věznění mladých odsouzených vycházel z tradiční náboženské koncepce pokání a bazíroval na třech pevných zásadách – zásada individuální izolace, zásada mlčení a konečně zásada společného zaměstnávání. Mladí vězni byli v rámci režimu výkonu trestu na noc umístováni do samostatných cel, každý jednotlivě. Přes den pak trávili čas vyplněný kolektivními pracovními činnostmi, za které byli vězni odměňováni. Při práci však všichni museli dodržovat absolutní mlčenlivost a jakékoli verbální projevy byly promptně trestány. Tresty za tyto disciplinární prohřešky však nebyly nikterak vyhocené, většinou se jednalo o umístění na samotku, o snížení běžné denní dávky stravy anebo o několikadenní půst. V některých závažnějších případech pak

¹⁰⁴ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 20; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 58.

¹⁰⁵ FOUCAULT, M. *Überwachen und Strafen: die Geburt des Gefängnisses*. 1992. S. 140.

bylo výjimečně přistoupeno k trestu tělesnému. Uvedenému systému „ústavního“ věznění byla samozřejmě podřízena jak jeho architektura, tak i způsob zacházení s vězni.¹⁰⁶

3.2.2 ZA MŘÍŽEMI NOVÝCH POŘÁDKŮ

S novými potřebami pro samotný výkon trestu odnětí svobody, ježto se tento stal dominantním prvkem trestního práva, jsme zmínili vězeňskou architekturu, respektive stavebně-architektonické řešení vězeňských objektů, tedy řešení jejich funkčního dispozičního uspořádání, splňujícího požadavky na zajištění bezpečnosti (jak personálu, tak i odsouzených) a vyhovujícího podmínkám pro zacházení s vězni. V této souvislosti je potřeba si současně uvědomit, že se tato problematika v mnohých případech nevztahovala toliko na vězeňské objekty samotné, nýbrž na celé areály, v nichž byly situovány a které byly determinujícími faktory pro zajištění nezbytně nutného zázemí pro jejich „životaschopnost“ (např. hradní, klášterní či vojenské komplexy, které byly transformovány ve vězeňská zařízení apod.).¹⁰⁷

Existovaly tudíž dvě možnosti, jak uvedeným nárokům v těchto ohledech vyhovět, a sice buď přestavbou a modernizací stávajícího zařízení, či výstavbou zařízení nového. V úhlu pohledu historických souvislostí je zřejmé, že rekonstrukce a modernizace byly v drtivé většině realizovány v evropském prostředí, kdežto výstavba nových zařízení byla doménou Severní Ameriky. Je také zřejmé, že zatímco evropská vězeňská architektura narážela na nepřekročitelné limity možných přestaveb stávajících objektů, které z tohoto důvodu nesly a doposud i nesou známky jisté improvizace,¹⁰⁸ měla ta samá architektura v americkém prostředí významnou výhodu „zelené louky“, což se samozřejmě odrazilo v pragmatické podobě realizovaných vězeňských objektů, které byly cíleně konstruovány s jasnými specifiky a odlišnostmi oproti běžné výstavbě. A je nasnadě, že i to byl důvod ke zformování „osobitých“ vězeňských systémů, které byly v některých ohledech naprosto odlišné, v některých naopak téměř identické, z nichž se na základě vzájemné syntézy vymodelovala tvář současné penologie a penitenciaristiky.¹⁰⁹

Pakliže zmiňujeme určité disproporce vězeňských systémů, je na místě si uvědomit (a de facto zopakovat to, co jsme akcentovali již v úvodu této práce a co představuje její

¹⁰⁶ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 20 – 21; ŘEZÁČ, F. J. *Vězeňství v posavadních spůsobech svých...* 1995. S. 8.

¹⁰⁷ FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 21 – 22.

¹⁰⁸ Ze současně provozovaných vězeňských areálů VS ČR, které mají tento historický kontext, můžeme jmenovat např. Věznici Mírov – původně hradní celek, Věznici Valdice – dřívější klášterní komplex nebo Věznici Kynšperk nad Ohří – bývalá kasárna Armády ČR ad.

¹⁰⁹ FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 22.

základní myšlenkovou linií) skutečnost, že všechny tyto systémy jsou pomyslnými (a také objektivními) zrcadly, či spíše indikátory kulturní a politické vyzrálosti každé společnosti na straně jedné, ale zároveň také detekcí úrovně její společensko-strukturální plurality, která je verifikována měřítkem degradace základních lidských práv, na straně druhé. V následujících sekvencích si proto představíme jednak vymezující elementy, řekněme filosoficko-psychologicko-sociální povahy, které byly předpokladem pro pozitivní průběh nastartované reformy vězeňství, jednak jednotlivé systémy, které se na této platformě etablovaly a které byly de facto jejím synergickým výsledkem.

3.2.3 PRINCIPY A POSTULÁTY

ANGLICKÉ PROSTŘEDÍ

Významnými vězeňskými reformátory, které řadíme do tzv. anglické penitenciární školy, byli John Howard a Alexander Maconochie. Prvně jmenovaný, John Howard, který sám čerpal ze svých vlastních zkušeností jakožto bývalý vězeň na francouzských galejích,¹¹⁰ ve svém díle „*Stav vězení v Anglii a Walesu*“ provedl analýzu stávajícího vězeňského systému, podrobil jej velmi ostré kritice a předložil možná řešení, vedoucích k nápravě dosavadních nevyhovujících poměrů. Předně požadoval, aby byl v rámci humanizace vězeňského systému garantován standardizovaný komplex opatření, zajišťující základní hygienické potřeby vězňů, pravidelnou a nutričně hodnotnou stravu, pitnou vodu, čistotu a pořádek v adekvátně vybavených celách, dostatečné prostory pro vycházky vězňů, denní režimy s rozpisem aktivit vězňů, možnosti práce ad. Smyslem těchto opatření bylo zachování a zlepšení fyzické i duševní kondice vězňů a jejich motivace k návratu do společnosti. Ve své podstatě byl jednou z prvních reformně uvažujících osobností, která zcela zřetelně definovala základní penologické a penitenciární principy.¹¹¹

Jeho výchozí ideou byla cílená a intenzivní „práce“ s odsouzenými, vedoucí k jejich nápravě, a to prostřednictvím promyšlených mechanismů, čili dnešní terminologií řečeno: v teoretické rovině bylo nutné vypracovat kompaktní a sofistikovaný „program zacházení“, opírající se o vědecky podložené poznatky, a ten pak prakticky aplikovat v prostředí, které bude těmto mechanismům reálně přizpůsobené a bude je respektovat. Howard na jedné straně akcentoval systematické vzdělávání odsouzených, spočívající zejména v odstranění negramotnosti vězňů, čímž vytvořil potřebnou bázi pro další edukaci

¹¹⁰ ŘEZÁČ, F. J. *Vězeňství v posavadních spůsobech svých*.... 1995. S. 9.

¹¹¹ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 133; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 11.

vězněných osob v oblasti občanské výchovy. Současně se přikláněl k přiřknutí určitých, avšak jasně vymezených práv vězněným osobám. Na straně druhé požadoval, aby provedena radikální obměna dosavadního personálu, který byl zcela nesystémově tvořen, jak jsme již uvedli, z řad duchovních a z řad příslušníků armády. Trval na profesionalizaci a profesní transformaci zaměstnanců vězeňského systému, která by spočívala jednak v záruce jejich potřebné specializace, respektive odpovídajícího vzdělání, jednak v jejich pečlivém výběru.¹¹²

Druhá jmenovaná osobnost, Alexander Maconochie, počal působit od roku 1840 v roli velitele australské trestanecké kolonie Jejího Veličenstva na ostrově Norfolk. Úděsné podmínky, které v této kolonii panovaly, jej vyburcovaly ke změně zažitých vězeňských pořádků. Reformní změny opřel o tři stěžejní myšlenky:

- jedinec, který je vystaven krutosti a brutalitě, je těmito praktikami dehonestován, stejně tak je ale dehonestována společnost, která svolí tyto praktiky používat,
- smyslem výkonu trestu je náprava odsouzeného a příprava k jeho resocializaci,
- výkon trestu by neměl být časově omezen, neboť morální rekonstrukce každého jednotlivce záleží čistě na jeho individuální výbavě, schopnosti a vůli k edukaci a je tudíž časově rozdílná.¹¹³

Těmito třemi stěžejními idejemi eliminoval v první řadě zažitou surovost a brutalitu, aby poté vytvořil zcela nový nápravný systém, který byl založen na bodovém ohodnocení každého vězněného a jeho kategorizaci. Cílem tohoto bodového systému bylo nastartování vězňů k pozitivním aktivitám a pracovním návykům, povzbuzení iniciativy k nápravě vlastní osobnosti a vzbuzení zájmu o vzdělávání sebe sama. Jejich propuštění pak bylo odvislé od získaného počtu bodů: např. 6000 bodů znamenalo „propustku na svobodu“ pro sedmiletý trest, 8000 bodů pro desetiletý trest. Vězni byli navíc motivováni tím, že pokud pracovali, byl jim díl jejich gáže vyčleněn pro jejich vlastní potřebu. Motivační progrese celého systému spočívala v diferenciaci vězňů a měla tři kategorie. V první kategorii neplatil pro vězně bodový systém – do něj mohl být vězeň zahrnut pouze v případě, že projevil skutečné úsilí o svou nápravu. Ve druhé kategorii byl již vězeň součástí bodovacího systému a bylo jen na jeho aktivitě a pozitivním přístupu, kolik bodů postupně získá. Třetí kategorie byla založena na kolektivním získávání či naopak kolektivní ztrátě

¹¹² MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 11.

¹¹³ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 135; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 11.

bodů, jejichž získání bylo nezbytně pro dovršení potřebného počtu, vedoucího k propuštění na svobodu.¹¹⁴

Maconochie opřel svůj systém, jenž byl mimochodem později využit i jako vzor pro navazující penitenciární koncepce, o pět zásadních postulátů, které logicky reflektují jeho výše zmíněné ideje:

- 1) délka trestu nebude časově omezena – každý vězeň bude zaúkolován konkrétní pracovní činností, jinými slovy řečeno: budou ukládány tresty úkolové, nikoli tresty časové,
- 2) udělený počet bodů musí jednak reflektovat kontingent práce, kterou měl vězeň odvést, jednak jeho řádné chování, střídmy způsob života a návyk k pracovním činnostem – teprve až po splnění všech těchto kritérií lze přistoupit k propuštění vězně na svobodu,
- 3) každý vězeň musí náklady svého pobytu ve vězení umořit svou pracovní činností – veškeré náklady na stravu a další zaopatření mu budou přičítány k tíži bodového hodnocení,
- 4) určujícím kritériem pro postup do poslední kategorie je vězňova disciplinovanost; pakliže bude seznáno, že již vězeň splňuje tuto podmínku, bude přeřazen do menšího kolektivu pěti spoluvězňů a v rámci vzájemné kooperace bude tento kolektiv zodpovědný za způsoby vystupování a pracovní aktivity každého jednotlivého člena této lokální komunity,
- 5) po splnění všech těchto podmínek a dosažení potřebného počtu bodů se bude vězeň připravovat na své propuštění tím, že bude nadále povinen plnit své úkoly v rámci bodového systému hodnocení a bude hmotným spoluúčastníkem svých pracovních činností; současně bude podléhat uvolněnějším pořádkům vězeňského režimu, čímž se mu vytvoří potřebné přechodné období k jeho zpětnému a zaslouženému návratu do společnosti.¹¹⁵

Humanistické pojetí trestu výkonu odnětí svobody tohoto původně zeměpisce a kapitána u Anglického královského námořnictva v jedné osobě bylo evidentní i z dalších vskutku neortodoxních opatření, jimiž bezesporu pozitivně působil na vězně a vzbuzoval v nich důvěru v nastavený systém. V rámci vězeňského areálu nechal zbudovat dva kostely, založil školu a část areálu rozparceloval na malé pozemky, které nechal vězňům obhospodařovat ve svém volnu a pro svůj užitek. A jindy pak, kdy měla královna Viktorie

¹¹⁴ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 11.

¹¹⁵ JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 135 – 136.

narozeniny, tak nechal vyhlásit den pracovního volna, zařídil slavnostní banket a dokonce povolil všem bez rozdílu „klasický“ přípitek alkoholu na královninu počest. Bohužel se jeho evidentně efektivní a společensky užitelné výsledky nesetkaly na patřičných místech s patřičným ohlasem (byť se pak drtivá většina těchto „navrátilců“ stala běžnými a řádnými občany tzv. „Commonwealthu“, čili území bývalých kolonií Britského impéria) a po pěti letech intenzivní a pro oblast penologie a penitenciariistiky přínosné práce byl Maconochie z postu velitele koloniálního vězeňského zařízení odvolán. S jeho odvoláním bohužel padly veškeré pokrokové ideály a zařízení se vrátilo zpět ke svým „zažitým“ pořádkům.¹¹⁶

Nicméně po návratu do Anglie byl Maconochie ustanoven na post ředitele věznice v Birminghamu, kde navázal na své humanistické vize a reformní snahy o zachování lidské důstojnosti ve vězeňském prostředí. Výsledkem jeho neutuchajícího entuziasmu byla koncepce tzv. „anglického systému“, která byla v roce 1905 plně aplikována do systému penitenciární péče ve věznici v Borstalu, jež byla úzce specializována a orientována na nápravu mladistvých odsouzců.¹¹⁷

AMERICKÉ PROSTŘEDÍ

Od druhé poloviny 17. a během 18. století byla severní část americké pevniny vystavena mohutné vlně evropských imigrantů. Kromě přílivu zručných a bezúhonných jedinců napříč společenskými vrstvami, kteří hledali v Americe nové možnosti uplatnění, osobního rozvoje a svobodu náboženského vyznání, bylo mezi nimi i mnoho individuí s pochroumaným společenským statusem – od zločinců různých kategorií až po oficiální vyhoštěnce. Americké státy a jejich instituce tak byly během poměrně krátké doby vystaveny nejenom nárůstu populace, ale i nárůstu kriminality a byly nuceny nalézt pro tuto situaci řešení. Prvotní myšlenkou odborníků na trestní právo bylo vytvoření prostředí, které by vycházelo jednak z evropských tradic, jednak by bylo jakýmsi kompilátem všech trestně-právních systémů Starého kontinentu. Jak se záhy ukázalo, vedl tento model do slepé uličky a bylo tudíž nutné urychleně koncipovat vlastní formu justičního systému včetně trestně-právní politiky.¹¹⁸

Jednou z důležitých osobností, která stála na počátku reformních změn vězeňských praktik ve Spojených státech, byl William Penn (1644 – 1718). Tento původem Angličan, který byl za své názory a aktivní členství v náboženském hnutí kvakerů v Anglii

¹¹⁶ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciariistika jako věda žalární*. 2017. S. 136; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 11.

¹¹⁷ JÚZL, M. *Penitenciariistika jako věda žalární*. 2017. S. 136.

¹¹⁸ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 12.

pronásledován a vězněn, což bylo posléze i důvodem k jeho emigraci, byl v roce 1681 pověřen řízením území, jež bylo později pojmenováno na jeho počest Pensylvánie. Již v roce 1682 počal ve srovnání se stávajícím systémem, který byl založen na trestech smrti, tělesném znetvoření, vypalování cejchů apod., prosazovat zásadní změny v trestním systému této země. Primárně omezil výrazným způsobem trest smrti, který byl udělován pouze v případě vraždy, v největším množství byly udělovány tresty odnětí svobody a peněžité tresty, a to podle charakteru a míry provinění. Drobnější společenské prohřešky, jako např. nevěra, znásilnění nebo žhářství byly trestány bičováním. Z jeho iniciativy byla též zřízena soustava okresních šatlav, v nichž si odpykávali trest odnětí svobody trestanci, kteří byli odsouzeni k nuceným pracím. První touto institucí byla High Street Jail ve Filadelfii, která byla zprovozněna v roce 1682.¹¹⁹

V průběhu druhé třetiny 18. století, již po smrti otce tohoto systému, se struktura okresních šatlav stala díky kontinuálně vzrůstající kriminální tendenci dlouhodobě neudržitelná. V důsledku přeplněnosti a zejména nepatřičných podmínek, které panovaly v samotných zařízeních, bylo kvakerské hnutí nuceno přijmout promptní opatření k řešení této situace a iniciovalo je k výstavbě novému vězeňskému zařízení na Walnut Street, kam byla v roce 1776 přesunuta část zločinců z přeplněné šatlavy High Street Jail. Problematika tristního stavu vězeňských zařízení byla též impulsem, na jehož základě založilo hnutí kvakerů v roce 1787 asociaci „Filadelfská společnost pro zmírnění bídných podmínek ve veřejných věznicích“. V témže roce pak společnost zřídila historicky první nápravný vězeňský institut na území USA, který ve své organizaci a uspořádání odpovídal některým Pennovým myšlenkám.¹²⁰

V tomto vězeňském komplexu, který byl určen jak pro muže, tak pro ženy, byli vězni striktně diferenciováni. Pro odsouzence, kteří spáchali závažnější zločiny, zde byly zřízeny cely o rozměrech 1,8 m x 2,4 m,¹²¹ vybavené vlastním záchodem (odpad z kanalizačních trub), uzavřené těžkými kovovými dveřmi. V těchto celách trávili vězni svůj veškerý pracovní i mimopracovní čas. Pro delikventy, kteří se dopustili menší trestné činnosti, zde byly vybudovány společné cely o rozměrech 6,0 m x 7,0 m. Zaměstnávání

¹¹⁹ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 23 – 24; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 134; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 12.

¹²⁰ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 24; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 134 a 137; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 12.

¹²¹ Tyto cely tudíž disponovaly 4,32 m² plochy pro odsouzeného (vč. „hygienického zařízení“). Pro srovnání: v současné legislativě ČR, vážící se k výkonu trestu odnětí svobody, jsou stanoveny min. 4 m²/osobu pro místnost, v níž je ubytováno více odsouzených, 6m²/osobu v místnosti pro jednoho odsouzeného, přičemž hygienické zázemí se do tohoto prostoru nezapočítává. [Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. In: *Zákony pro lidi.cz*. [online]. 1. 10. 2017 [cit. 27. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-345>. § 17. Odst. (5) a (6).]

těchto odsouzených bylo kolektivní záležitostí: ti, kteří ovládali řemeslo, byli zaměstnáváni jako krejčí, tesaři, ševci, kováři ad., řemeslně negramotní pak vykonávali podřadné pracovní činnosti, např. mlácení konopí nebo cupování juty, která se používala k utěsnění lodních trupů. Ženy byly využívány pro zpracování bavlny a lnu. Zatímco muži byli za svou práci honorováni standardní mzdou, z níž byly umořovány soudní výlohy, vyměřené pokuty a samozřejmě náklady na stravu, ženy pracovaly bez nároku na mzdu, nebyly jim však účtovány žádné náklady, které souvisely s výkonem trestu. Muži byli drženi v okovech, ženy nikoli a strážníci nesměli mít stělné zbraně. Vězňům vydávána jednotná strava, která byla připravována z melasového a kukuřičného pudinku. V rámci systému bylo nařízeno absolutní, 24 hodinové mlčení, výjimkou bylo 15 minut před večerkou, kdy bylo vězňům povoleno mluvit. Věznice se v poslední dekádě 18. století stala nejnavštěvovanější vězeňskou institucí nejenom v rámci amerického kontinentu, ale byla středem pozornosti i mnoha evropských delegací. Zásady, organizace celého komplexu včetně jeho architektury, které zde byly uplatněny, se staly na dlouhou dobu vzorovou předlohou pro další směřování vězeňství v následujícím století.¹²²

3.2.4 SYSTÉMY, KONCEPCE A JEJICH MODIFIKACE

Dostáváme se do fáze, kdy je na místě provést dílčí shrnutí různých *vězeňských systémů* a zároveň i *konceptů zacházení s odsouzenými*, které se etablovaly a kontinuálně modifikovaly v období zhruba od třetí třetiny 17. a v průběhu 19. století. Oba pojmy v sobě skrývají celý soubor podmínek a principů, ať již stavebně-technického charakteru nebo režimových opatření, na jejichž základě je (bylo) možné institucionálně zabezpečit a v praxi realizovat judikát, který zní (zněl) „trest výkonu odnětí svobody“ (případně „vazba“).¹²³

Vězeňské systémy a koncepce, které byly v daném období uvedeny do praxe, lze diferenciovat do dvou respektive šesti základních kategorií, přičemž čtyři poslední kategorie mají atribut smíšených či kombinovaných (vazebních) systémů, neboť bazírují na principech jedné nebo obou prvně uvedených kategorií. Nejsou tudíž samy o sobě unikátně specifickými, nýbrž jsou souběžně užívány buď právě pouze s jednou, nebo naopak s oběma uvedenými kategoriemi. Pojdme si je v kostce představit včetně jejich základních deskripcí a diferenciací.¹²⁴

¹²² MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČTA. *Základy penologie*. 1995. S. 12.

¹²³ LEITMAIER, V. *Österreichische Gefängniskunde mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens*.... 1890. S 2.

¹²⁴ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 224; LEITMAIER, V. *Österreichische Gefängniskunde mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens*.... 1890. S 2.

SYSTÉM SPOLEČNÉ VAZBY

- alias: systém asociační;
- specifikum: vězni internováni ve společných prostorách, bez jakékoli diferenciaci;
- charakteristika: semeniště nemocí a kriminálních koakcí, tzv. „škola zločinu“;
- shrnutí: středověký přežitek, který byl v praxi využíván ještě v polovině 18. století (např. bruselská káznice); až koncem 18. století dochází ve vyspělých státech k všeobecnému útlumu, či přehodnocení využívání těchto zařízení (např. jako pracovní domy, případně trestnice), a to v souladu s moderním trestně-právním systémem, kde byla ustanovena striktní diferenciaci vyšetřovaných a trestaných. Nicméně z důvodu nedostatku míst ve věznicích a absence nových byla tato forma věznění ve výjimečných případech po nějakou dobu ve spojení s vazbou ještě zachována;¹²⁵

SYSTÉM SAMOVAZEBNÍ

- alias: systém izolační, pensylvánský (kajicnický), ale též filadelfský či „komůrkový“ [obr. č. 12, 14];
- specifikum: tento trest byl poprvé využit ve filadelfské věznici jako alternativní kompenzace trestu smrti; základem byly dva stupně izolace odsouzeného – absolutní (bez kontaktu, tzv. „solitary system“) a zmírněný (kontakt s ostatními vězni pouze na určených místech avšak bez verbální komunikace);
- charakteristika: práce a vzdělávání vyloučeny, idea čtení z Bible, jakožto jediného civilizačního zdroje a „kontaktu“, a eliminace nežádoucích interakcí mezi vězňými trestanci mělo vést k biblickému zpytování svědomí a k duševní auto-nápravě, otcem myšlenky tohoto asketického způsobu věznění byl Benjamin Franklin, apoštol kvakerského hnutí;
- shrnutí: po dvou letech od zavedení byl tento systém vyhodnocen jako psychicky destruktivní a neslučitelný s lidskou přirozeností (člověk = tvor společenský); oporou této kritiky byl fakt, že z celkového počtu 80 trestanců, kteří byli vystaveni této „nápravně-výchovné“ metodě, všichni, vyjma dvou přeživších, umřeli nebo spáchali sebevraždu;
- modifikace: na základě předchozích zkušeností byl systém upraven v tzv. „separační systém“, kde byli vězni sice nadále od sebe izolováni v samostatných celách,

¹²⁵ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 224 – 226; LEITMAIER, V. *Österreichische Gefängniswissenschaft mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens*.... 1890. S 2 – 3.

nicméně již byli diferenciováni na základě svých povahových vlastností, vykonávali ve svých kobkách pracovní aktivity, byli prakticky vzděláváni (hlavně v řemeslných činnostech) a byla jim věnována duševní péče; tento systémově upravený model byl aplikován jak ve vězeňských zařízeních v Pittsburgu (1826) a ve Filadelfii (1829 – Eastern Penitentiary, 1836 – Western Penitentiary), tak i následně v Evropě.¹²⁶

SYSTÉM MLČENÍ

- alias: systém auburnský [obr. č. 13];
- specifikum: vězni internováni přes noc v samostatných celách, ve dne kolektivní zaměstnávání za přísného režimu mlčení (tzv. „silent system“);
- charakteristika: systém byl zaveden jako alternativa oproti systému filadelfskému, v samovazbě měl vězeň zpytovat své svědomí, v rámci těžkých nucených prací byl veden k disciplíně, porušení mlčenlivosti, která eliminovala negativní vlivy reciproční „výměny“ kriminálních zkušeností mezi vězni, byla trestána radikálními způsoby (bičování, polévání ledovou vodou z velké výšky a další formy trestů). V Auburnu byl zaveden jednotný systém odívání vězňů (černobílé pruhy), veškeré přesuny vězňů na pracoviště nebo na jídlo byly prováděny organizovaně v pochodových tvarech, kdy vězeň držel druhého vězně v řadě v podpaží a v zástupu měl druhou ruku položenou na rameni před ním jdoucího vězně;
- shrnutí: byl se tento systém nazývá auburnský podle věznice v Auburnu (New York), kde byl v roce 1823 zaveden, jeho kořeny můžeme nalézt již v Římě v roce 1703, kde byl stejný princip uplatněn v nápravném domě svatého Michala, který byl určen pro nápravu mladistvých (viz kap. 3.2.1) a i v Evropě roku 1775 v káznici v rakouském Gentu;
- modifikace: tento systém byl sice díky zvýšené produktivitě práce ekonomicky výhodnější než systém filadelfský, avšak uplatňování fyzických trestů neodpovídalo humánním způsobům zacházení s vězni. A přestože byly provedeny některé systémové úpravy, které měly vést k jeho zlepšení, např. uvalení trvalé (či omezené) samovazby pro nepřizpůsobivé trestance a zmírnění podmínek mlčení pro ostatní vězně (de facto prolnutí systémů pensylvánského a auburnského), nebyly výsledky

¹²⁶ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 23 – 24; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 137 – 138; LEITMAIER, V. *Österreichische Gefängniskunde mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens...* 1890. S. 4 – 10. Pozn.: typickou vězeňskou architekturou tohoto systému byla samovazební křídla – u nás např. věznice na Borech v Plzni.

uspokojivé a bylo zřejmé, že bude nutné provést jejich revize, případně transformace v pokrokovější koncepci, jakými byly následující systémy;¹²⁷

SYSTÉM KLASIFIKAČNÍ

- alias: systém smíšený, též ženevský či gentský;
- specifikum: primární klasifikace odsouzených na základě předdefinovaných znaků a jejich adekvátní diferenciaci do homogenních skupin, tříd;

charakteristika: výchozím modelem tohoto systému byl syntéza systémů samovazby a mlčení. Princip mlčení (čili eliminace vzájemného škodlivého ovlivňování) zde byl modifikován rozdělením vězňů do co nejsourodějších skupin, v nichž s nimi bylo poté přiměřeně zacházeno. Klasifikace byla prováděna na základě těchto základních znaků – stáří, pohlaví, délka uloženého trestu, závažnost a charakter zločinu (zda byl spáchán z příležitosti, z afektu, ze záliby či ze zvyku), zda se jedná o prvotrestaného, recidivujícího či habituálního zločince, počet jeho předešlých trestů, trestancova vzdělanostní a profesní kondice, jeho mentální a mravní úroveň (zejména způsobilost či nezpůsobilost k nápravě a resocializaci) a samozřejmě jeho zdravotní stav. V rámci diferenciaci trestanců pak byly v systému podle řádu, vydaného roku 1831, zavedeny čtyři třídy:

I. třída – nejtěžší zločinci a recidivisté starší 16 let, dále pak ti, kteří byli vězeňskou správou uznáni na základě závažnosti jejich zločinů (tzn. i krádeže) pro umístění do této skupiny. Po nástupu do vězení byl trestanec po dobu 1 – 3 měsíců umístěn do samovazby. Po uplynutí této doby byl zařazen mezi ostatní vězně, kde vykonával těžké a podřadné pracovní činnosti při respektování absolutní mlčenlivosti. Pakliže bylo jeho chování v rozporu s řádem, byl opětovně umístěn do samovazby, pokud se choval dobře, byl přeřazen do II. třídy;

II. třída – za těžší delikty prvotrestaných, u nichž však nehrozilo riziko nárůstu jejich nebezpečnosti a kteří neměli žádné přitěžující okolnosti, dále ti, kteří spáchali opakovaně trestný čin v podmínce. Po nástupu do vězení následovala samovazba po dobu 8 – 14 dnů (v případě porušení podmínky po dobu 5 – 10 dnů). Po zbytek trestu pracovali přes den v kolektivu opět za přísného mlčení a noc trávili v samovazbě. Za

¹²⁷ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 28; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 138 – 139; LEITMAIER, V. *Österreichische Gefängniskunde mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens*.... 1890. S 11 – 12; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 14. Pozn.: zajímavostí je, že způsob trestu samovazby pro nepřizpůsobivé odsouzené, resp. jeho alternativu, najdeme i v současném systému VS ČR jako institut „oddělení výkonu kázeňských trestů“.

práci dostávali plat, který mohli použít pro vlastní potřeby. Z této třídy se dalo postoupit do vyšší (III.) anebo naopak propadnout do nižší třídy (I.);

III. třída – obvyklé přestupky nebo prvotní porušení podmínky, pokud se nevyskytovaly přitěžující okolnosti, které by byly důvodem k přeřazení do II. třídy. Samovazba po nástupu do vězení 4 – 8 dní. Režim podobný jako ve II. třídě, avšak více výhod (lepší plat, více dopisů a více návštěv);

IV. třída – delikventi, kteří byli v době odsouzení mladší 16 let, všichni trestanci mezi 16 – 18 věkem, dále pak ti, kteří postoupili z nižších tříd. Samovazba pro prvotrestané byla 3 dny (pro recidivisty 8 dní). Společná práce spojená jako ve všech ostatních třídách s mlčením. Výjimkou byla možnost hovorů s vychovateli po pracovní době a v případě indicií nápravy mohli trestanci vést tiché hovory i mezi sebou;

Důležitou roli v rámci systému hrál dohlížecí výbor, který předkládal vězeňské správě návrhy na přeřazování vězňů mezi třídami na základě jejich dobrého chování, snahy o nápravu apod. Společným jmenovatelem klasifikačního systému pak byly 4 cykly, kterými musel vězeň projít bez ohledu na to, v jaké třídě se právě nacházel: 1. *cyklus zastrásování* (naprostá izolace bez pracovních aktivit a jakýchkoli kontaktů), 2. *cyklus práce* (nadále izolace, ale již s pracovními aktivitami, které měly po „represivně pasivním“ cyklu navodit pocit dobročinnosti), 3. *cyklus umravňení* (nepravidelné rozhovory s řediteli či jinými zainteresovanými činiteli) a 4. *cyklus společné práce*;

- shrnutí: systém jako takový byl považován za první penitenciární systém v Evropě. Kategorizace mezi třídami byly založeny na vidině propuštění, zlepšení podmínek věznění (strava, výdělek, návštěvy ad.), princip kázeňských trestů a odměn motivoval vězně k lepšímu chování a pozitivní aktivitě, což bylo i umocněno tím, že v případě skutečně pozitivního pracovního i morálního progresu odsouzeného, mu mohl být trest o třetinu zkrácen. Slabina tohoto systému však spočívala v samotné klasifikaci zločinců, neboť při větším množství odsouzených, tzn. v rámci kapacitně většího vězeňského zařízení, bylo velice obtížné stanovit, respektive najít společné „charakterové“ jmenovatele pro jejich diferenciaci a adekvátního „třídního“ zařazení. Na druhé straně, poznatky, které byly získány po dobu, kdy byl systém provozován, vytvořily pevný základ, na němž bazírovaly a na němž bazírují mnohé penologické

a penitenciární systémy vyspělých zemí, čili zemí s etablovaným trestně-právním systémem i v současnosti;¹²⁸

- modifikace:

režim obermayerovský – uplatněn v mnichovské věznici. V principech zacházení s vězni obdobný, k tomu zaveden systém známkování a kladen důraz na vzdělávání a mravní výchovu vězňů. Základní pravidla: striktní dozor, zajištění kontinuálních aktivit odsouzených v rámci jejich zaměstnávání ale i volného času, odbornost a kladný přístup zaměstnanců k odsouzeným. Novum a specifikum systému spočívalo v zavedení tzv. „hlídacích psů“ (Aufpasser), čili zřízení sítě „dohlížečů“ z řad vězňů. Klady: podněcování a motivace odsouzených k udržování pořádku a disciplíny, pozitivní působení personálu. Záporné: kritériem pro výběr „dohlížečů“ byla zejména jejich fyzická a nikoli duševní predispozice, výsledkem bylo užívání „principu hrubé síly“ mezi vězni, což zavdalo zcela přirozeně vzniku negativních interakcí mezi odsouzenými, vyvolávajících sobectví, skepsi, nenávisť, patolízalství, uplácení, útlak a vydírání slabších jedinců a časté fyzické násilnosti. Nicméně právě tyto poznatky můžeme vnímat jako bázi pro pozdější ustanovení tzv. „zásad vnitřní bezpečnosti“, které jsou alfou a omegou soudobých moderních penologických systémů;¹²⁹

režim witzwilský – uplatněn ve věznici ve švýcarském Witzwilu. Stěžejní idea: jak se chová člověk k půdě, tak se půda projeví vůči člověku. Principem nápravy tudíž byla zemědělská kultivační činnost. Systém byl určen především pro vězně s prvním trestem a maximálně do 3 let. Vězni byli diferencováni do menších pracovních skupin od 6 do 12 osob, přičemž byli dozorováni 1 až 2 dozorcí, kteří se s nimi podíleli na práci (měli jim být příkladem). Přes náročnou práci byl vězni systém kvitován – výhodou byla lepší a výživnější strava, lepší ubytování, volnější režim. Odsouzení mladších 22 let mohli navíc 1x týdně navštěvovat školní zařízení. Tento systém ocenil např. i dr. Vladimír Solnař, český advokát a odborník na penitenciární problematiku, který se na základě svých vlastních zkušeností snažil na počátku 20. století některé prvky tohoto systému implementovat do českého vězeňského prostředí. V tomto modelu můžeme pro změnu identifikovat prvotní náznaky prvků

¹²⁸ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 28 – 29; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 146 – 148; LEITMAIER, V. *Österreichische Gefängniskunde mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens*.... 1890. S. 13 – 15; RASZKOVÁ, T. a S. HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. 2013. S. 57.

¹²⁹ Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 30; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 148.

moderní penitenciární péče, spočívající jednak v aplikaci vzdělávacích programů, jednak v realizaci tzv. extramulárních aktivit odsouzených.¹³⁰

SYSTÉM ZNÁMKOVÝ

- alias: systém bodový, též systém Maconochieův;
- specifikum: substituce, respektive možnost zkrácení délky trestu za úměrně vykonanou a ohodnocenou (oznámkovanou) práci, zadané úkoly;
- charakteristika: trestanci pracovali po určité období ve skupinách o 6 lidech, stěžejní ideou byla motivace trestance k dobrovolné fyzické zátěži, osvojení pracovních návyků a kolektivní odpovědnosti, jakožto základních principů běžného života, čili přechod z nucené práce na práci o svobodné vůli a zodpovědnost vůči sobě, ale i vůči ostatním;
- shrnutí: tento model zavedl Alexandr Maconochie, kapitán britské kolonie na ostrově Norfolk, v rámci systému zrušil veškeré fyzické tresty a nahradil je humánním zacházením s odsouzenými (detailnější rozbor viz kap. 3.2.3);¹³¹
- modifikace: obdobný lokální model, tzv. *korfský režim*, byl zaveden shodou okolností též na ostrově, a sice na řeckém Korfu. Při nástupu do vězení musel každý vězeň absolvovat samovazbu a po „zkušební“ době byl začleněn do kolektivu ostatních vězňů, vykonávajících organizované pracovní činnosti, jejichž odvedená kvalita byla hodnocena „lístky“. Při plnění požadovaného kvantity a kvality práce a dosažení daného počtu „lístků“ mohl být vězeň zkrácen trest až o jednu pětinu, v opačném případě byl umístěn zpět do samovazby.¹³²

SYSTÉM PROGRESIVNÍ

- alias: irský systém, též anglický;
- specifikum: rozfázování výkonu trestu odnětí svobody do několika stupňů – od nejintenzivnější (nejpřísnější) formy po mírnější („nápravné“ a „zkušební“);
- charakteristika: základní ideou bylo odsouzeného prvotně nekompromisně „zklidnit“, „umravnit“ a poté jej po všech stránkách osobnostně připravit a i zprostředkovat návrat do společnosti. Za tímto účelem prošel každý vězeň těmito fázemi:
první stupeň – po dobu 9 měsíců až 2 let striktní samovazba za účelem „vstoupení do sebe“, umocnění této fáze krácením přidělu stravy, pracovní aktivity zcela záměrně

¹³⁰ JŮZL, M. *Penitenciariстика jako věda žalární*. 2017. S. 149.

¹³¹ LEITMAIER, V. *Österreichische Gefängniskunde mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens*.... 1890. S 16.

¹³² Srov.: FÁBRY, A. *Penológia*. 2000. S. 33; JŮZL, M. *Penitenciariстика jako věda žalární*. 2017. S. 150.

stereotypního charakteru (u irského systému), kontakt jen s duchovním a pedagogem, kteří měli ve vězni zintenzivnit zpytování svědomí a projevení lítosti a morálně na něj působit;

druhý stupeň – v noci samovazba, přes den již participace na plnění pracovních úkolů (převážně stavebního charakteru a v zabezpečených lokalitách)¹³³ s ostatními vězni; tento stupeň byl rozdělen 4 do tříd¹³⁴ a na základě přístupu k plnění pracovních povinností byli vězni známkováni a podle hodnocení byli přeřezováni do vyšší nebo naopak nižší třídy; vyšší třída znamenala možnost určitých úlev a eventuální určení data propuštění, respektive přeřazení do dalšího stupně;

třetí stupeň – tzv. přechodová fáze, kdy bylo umožněno vězňům pracovat i mimo areál vězeňského zařízení a podle aktuálních požadavků „pracovního trhu“. Vězni nebyli oděni do „trestaneckého“ a dozor nebyl ozbrojen. Mimoto absolvovali různé přednášky a další edukativní aktivity, jimiž byli připravováni na zpětné začlenění do společnosti. Jakýmsi bonusem byla možnost obdržení tzv. „dovolenky“, čili časově vymezené opuštění zařízení;¹³⁵

čtvrtá fáze – pakliže vězeň splnil veškeré předpoklady, následovalo podmíněčné propuštění, které mělo formu propustky, která se však mohla kdykoli zrušit, pakliže by byly porušeny dané podmínky. Propustka byla jakousi prvotní podobou tzv. *parole*, čili podmíněčného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody;¹³⁶

- shrnutí: leitmotivem tohoto modelu, jehož iniciátorem byl Sir Walter Crofton (vrchní revizor irských vězeňských zařízení), byly dosavadní poznatky, které vycházely z předcházejících penologických experimentů (zde zejména Maconochieův systém). Ukázalo se totiž, že dlouhodobá internace odsouzeného jedince v samovazbě vede

¹³³ Autor sám učinil na přelomu 70. a 80. let minulého století „osobní zkušenost“ s takovouto „vězeňskou“ lokalitou v rámci středoškolských studií, kdy během prázdninové aktivity (brigády) v areálu tehdejších Československých státních drah ve Starém Plzenci byl svědkem práce vězňů z Borské věznice, která spočívala v natírání dřevěných prachů impregnačním nátěrem (na bázi dehtových olejů apod.). Vězni prováděli tuto práci v jakési rozměrné drátěné voliére bez jakýchkoli ochranných pomůcek, v otevřeném prostoru za jakýchkoliv povětrnostních podmínek, s krátkou přestávkou na jídlo zhruba 10 hodin denně. Dodnes vyvolává tato vzpomínka v autorovi negativně sugestivní pocity.

¹³⁴ Pozn.: pro zajímavost uveďme, že určitou analogií této klasifikace je institut tzv. „vnitřní diferenciac“ odsouzených, jenž je v současné době jedním ze základů penitenciární praxe Vězeňské služby ČR v rámci příslušných legislativních norem.

¹³⁵ Pozn.: i tuto obdobu penitenciárního mechanismu nalezneme v současné legislativě VS ČR ve formě tzv. „pétéčka“ („PT“), slangového výrazu pro „přerušení (výkonu) trestu“, který je součástí systému odměn odsouzeným, jimiž ředitel dané věznice disponuje v rámci motivačních a resocializačních programů. [Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. In: *Zákony pro lidi.cz*. [online]. 1. 10. 2017 [cit. 27. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-345>. § 57, odst. (8).]

¹³⁶ Srov.: FÁBRY, A. *Penológiá*. 2000. S. 30 – 29; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 140; LEITMAIER, V. *Österreichische Gefängniskunde mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens*.... 1890. S 17 – 18.

k patologickým symptomům jak fyzické, tak psychické povahy, zanechávající trvalé a hluboké vrásky v jeho osobnosti. Ukázalo se také, že je příčinou absolutní mentální demotivace a současně destrukce veškerých sociálních vazeb (a zcela lhostejno v jakých předchozích převážně agresí narušených interakcích), neboť adaptace a splynutí s kriminálním „mainstreamem“, jakožto prvku nutného k prostému přežití v této ve všech ohledech vyhocené a vyhraněné komunitě, pak naopak vede k o to strmějšímu a fatálnějšímu pádu na pomyslné dno běžného společenského rámce a jeho „svobodně“ přijatých norem. Jinými slovy řečeno, má-li být náprava odsouzeného úspěšná, nesmí výkon trestu vést odsouzeného k návykům pasivity, odevzdanosti, podřízenosti, zkrátka ke splynutí s komunitním „davem“, nýbrž jej naopak musí zaktivovat, restartovat v pozitivním slova a činech smyslu, oprostit od dekadentních návyků a mentálně i fyzicky zocelit, aby mohla být snaha o jeho zpětnou adaptaci na standardní podmínky obvyklého společenského života úspěšná.¹³⁷

Prvotní náznaky nově se formujících progresivních forem vězeňských systémů nacházíme již sice počátkem 40. let 19. století v Německu, Francii, Itálii a i v USA, nicméně o sofistikovanou podobu a následnou institucionalizaci se zasloužil Sir Walter Crofton, člen občanské komise pro průzkum irského vězeňství, díky jehož iniciativě byl 7. 8. 1854 vydán průlomový „*Irský zákon o vězeních*“ („*Irish prisons act*“), jímž byl tento systém, tzv. „*zprostředkovací*“, uveden v Irsku do praxe. O tři roky později byla jeho modifikovaná podoba („*Greyův zkušební systém*“) uzákoněna i v Anglii, kde byl tento systém na nátlak veřejnosti zaveden jakožto institucionální substitute za zrušení trestu deportace do britských kolonií.¹³⁸

Dříve než uzavřeme tuto kapitolu, věnujme naší pozornost dvěma systémům, které se etablovaly jak v zámořském, tak i v evropském vězeňském klimatu, a které na jedné straně pomyslně uzavírají období 19. století a otevírají kapitolu současných postmoderních systémů na straně druhé. Ve své podstatě oba navazují na předchozí (progresivní) model, nicméně prezentují jeho extenzivní, do hloubky a detailů propracovanou modifikaci, v níž již krystalizují náznaky multidisciplinárního přesahu, jež se opírá se o staleté racionální a empirické poznatky (nezřídka osobního rázu) a zúročuje v podobě syntézy, vedoucí

¹³⁷ Srov.: LEITMAIER, V. *Österreichische Gefängniskunde mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens*.... 1890. S 18; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 14.

¹³⁸ Srov.: LEITMAIER, V. *Österreichische Gefängniskunde mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens*.... 1890. S 19; MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 14.

k definitivnímu zrodu, přesněji k upevnění akademické pozice oboru penologie a rodící se penitenciaristiky. Jakousi symbolikou těchto systémů a také společným jmenovatelem je fakt, že jsou oba zaměřeny zejména na delikventy mladistvého či mladého věku (v USA ve věku 14 – 15 až do 21 – 24 let, v Anglii ve věku do 16 do 21 let), čili, řečeno soudobou terminologií, na „mladé dospělé“.¹³⁹

ELMIRSKÝ SYSTÉM

Odrazem zcela nového přístupu k odsouzeným byla věznice v Elmiře (New York) [obr. č. 15a, 15b], která byla zprovozněna v roce 1876. Stavební řešení a dispoziční uspořádání jednotlivých cel velmi citlivě respektovalo jednak světelnou „vzdušnost“, jednak samostatná hygienická zařízení, čímž vzniklo tolik potřebné a pozitivně laděné zázemí na straně jedné. Na straně druhé byl kladen akcent na všeobecné zkvalitnění osobnostních fyzických, ale i duševních vlastností odsouzených, kterých odsouzení nabývali v rámci režimu orientovaného na vojensky laděný dril, sportovní a kulturní vyžití včetně potřebné gramotné výchovy, nutné pro utříbení myšlenek a názorů. Cílem všech těchto aktivit byla komplexní „rekonstrukce“ jednotlivce, nutná pro jeho bezproblémovou resocializaci. Druhá rovina, která byla neméně důležitá, tkvěla ve snaze o vytvoření prostředí, jež by ve svém společenském uspořádání „uzavřeného“ (vězeňského) mikroklimatu bylo co nejbližší analogií „skutečného“ světa.¹⁴⁰ Prvním ředitelem tohoto z pohledu penologie a penitenciaristiky unikátního zařízení se stal Zebulon Brockway (1827 – 1920), jenž byl vskutku významnou individualitou v oblasti penologie a penitenciaristiky s celosvětovým přesahem. Brockway byl jedním z prvních, který neváhal do systému vzdělávání a ostatních edukativních programů odsouzených zapojit vysokoškolsky vzdělané pedagogy, psychology a další specializované odborníky. Jeho výjimečný přínos můžeme demonstrovat např. i na počínání zřízení kurzů modelování pro mentálně retardované odsouzené, které se posléze transformovaly ve školu různých řemesel, jejichž obdoba je nám dnes známa pod pojmem „chráněné dílny“. A pakliže hovoříme o jeho přínosu, je potřeba bezesporu akcentovat, že byl zřejmě také jedním z prvních, který definoval základní atributy společensky utilitárního nápravného systému. Jinými slovy řečeno, poprvé v dějinách vězeňství byla exaktně definována základní vězeňská pravidla, která budeme detailně prezentovat v závěru tohoto oddílu [viz kap. 3.2.5].¹⁴¹

¹³⁹ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČTA. *Základy penologie*. 1995. S. 14 – 15.

¹⁴⁰ Tamtéž. 1995. S. 14 – 15.

¹⁴¹ JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 38.

BORSTALSKÝ SYSTÉM

V roce 1897 byla v anglickém městečku Borstal (Kent) z iniciativy Sira Evelynu Ruggles-Brise založena speciální nápravně-výchovná instituce se zaměřením na mladé delikventy, konkrétně ve věku od 16 do 21 let. Inspirací mu byl právě elmirský systém, s nímž měl možnost se osobně detailně seznámit při svém pobytu v USA a který preferoval progresivní formu výkonu trestu odnětí svobody založenou na substituci represe za sofistikované, rehabilitační a zejména resocializační způsoby zacházení s odsouzenými. Brise opřel svůj systém o aplikaci moderních metodologických postupů, založených na důkladné analýze osobnostních rysů každého odsouzeného, jeho kategorizace a nastavení optimálního způsobu k nápravě jeho individuálních hodnot cestou specializovaného a erudovaného vězeňského personálu. V pomyslném měřítku hodnot kladl dokonce určení osobnostní anamnézy a klasifikaci odsouzeného na nejvyšší příčku systémové provozní hierarchie, zahrnující jak vězeňskou architekturu, tak i související technologické, logistické a správně-administrativní zázemí. V tomto kontextu byl každému osobnostnímu typu odsouzeného „nastaven“ předdefinovaný způsob zacházení (čili tzv. „na tělo“), zahrnující jednak pravidelný denní dril, pracovní a volnočasové aktivity, jeho práva a povinnosti, jednak příslušnou odbornou péče a výchovná opatření ze strany penitenciárních specialistů a ostatního vězeňského personálu. V rámci tohoto procesu byla kontinuálně prováděna analýza a vyhodnocování osobnostního profilu odsouzeného. Při pozitivním plnění daných kritérií byl odsouzený postupně přerazován do dalších, v režimu mírnějších kategorií, směřujících „ke svobodě“, při relapsu byl odsouzený naopak vrácen zpět do přísnějšího režimu.¹⁴²

Preciznost systému spočívala také v provozním a organizačním členění vězeňského komplexu: všichni nově nastoupivší odsouzení museli podstoupit pečlivé psychologické vyšetření a jakési přijímací zařízení u speciálních pedagogů, po určení anamnézy byli umístěni do tzv. nástupních oddělení, kde byly po dobu 4 až 6 měsíců komplexně monitorovány jejich povahové, mentální a mravní kvality. Po absolvování „nástupního oddělení“ byli odsouzení v rámci druhé fáze trestu dislokováni do samostatných objektů o max. kapacitě 50 osob, v nichž se tato komunita dále rozpadala na menší kolektivy a skupiny, a to s ohledem na společné potřeby a zájmy jejich „členů“. V každém objektu byla záměrně soustředěna jiná komunita, jejíž „členové“ byli věkově i osobnostně „homogenní“, čemuž pak i odpovídaly veškeré programy zacházení s tamní množinou či jednotlivými elementy. Kromě režimových a pracovních povinností, jejichž cílem bylo

¹⁴² MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČTA. *Základy penologie*. 1995. S. 15 – 16.

odsouzené přivyknout běžným společenským návykům, byly v rámci jejich osobnostního rozvoje pořádány různé edukativní přednášky, kulturní představení, sportovní akce. Odsouzeným bylo umožněno navštěvovat školu a rozmanité zájmové kroužky, bylo jim umožněno prohloubení svých řemeslných dovedností, případně zvýšení své odborné kvalifikace se získáním potřebného profesního certifikátu. Ve třetí fázi trestu, kam byli přerazováni odsouzení, kteří splňovali všechny podmínky předcházející propuštění na svobodu, se mohli odsouzení stát členy či vedoucími interní samosprávy a za příkladné plnění povinností jim byly povolovány vycházky mimo věznici.¹⁴³

Programy a celý systém byl původně nastaven pouze pro odsouzené s tresty v rozmezí od minimálně 2 do maximálně 3 let. Nicméně v roce 1948 bylo uzákoněno, že justiční verdikty nebudou v případě odsouzení do „borstalské výchovy“ již určovat délku trestu – ta byla přenesena plně do kompetence vězeňské komise, která operovala s délkou trestu v rozmezí 9 měsíců až 3 let, na níž byl ještě navázán legislativní úzus, že od padnutí soudního rozhodnutí byl po dobu čtyř let odsouzený monitorován příslušným (státním) zaměstnancem. Stejným způsobem byla na tuto komisi, která sestávala ze sboru komisařů, přenesena kompetence o propuštění vězněného na svobodu. Tento akt, který byl striktně individuálně zaměřen, byl vždy předem projednán s Úřední asociací následně a probační péče, neboť právě asociaci posléze příslušel dohled a péče o propuštěné prostřednictvím svých zaměstnanců (probačních úředníků). Tito zaměstnanci byli pověřeni monitoringem dodržování vymezených opatření, jimiž se propuštěný musel řídit. V případě jejich porušení bylo v kompetenci „dohlížitelů“ navrácení propuštěného zpět do výkonu trestu odnětí svobody.¹⁴⁴

3.2.5 VÝCHODISKA NOVODOBÝCH IDEOVÝCH LINÍ

„VĚZEŇSTVÍ V POSAVADNÍCH ZPŮSOBECH SVÝCH...“

Pakliže hovoříme o proměnách vězeňství v mezinárodním kontextu, o přínosu duchovních, o systémech a koncepcích, zejména však o osobnostech, které se zásadním způsobem zasadily o prosazení těchto proměn do praxe, neměli bychom opomenout osobnost, jejíž jméno není z historického úhlu pohledu na scéně vězeňského prostředí žádnou neznámou a jež má v kolonce „národnost“ atribut „česká“. Hovoříme o osobnosti, jejíž jméno je František Josef Řezáč (1819 – 1879), teolog, filozof a především odborník na vězeňskou problematiku, a kterou můžeme bezesporu zařadit mezi osobnosti jako např.

¹⁴³ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČTA. *Základy penologie*. 1995. S. 16.

¹⁴⁴ Tamtéž. 1995. S. 16.

John Howard, Alexander Maconochie, Walter Crofton či Zebulon Brockway. Podobně jako u Johna Howarda je i v případě Řezáče jakousi paradoxní paralelou jeho *curricula vitae* krátkodobé uvěznění v roce 1848 a po určitém profesním posunu, kdy se stal v letech 1849 – 1855 farním kooperátorem v zemské trestnici a měl možnost se detailně seznámit a zabývat se problematikou vězeňství. V roce 1851 pak obdržel pověření ze strany odborné vězeňské rady k inspekčním cestám po vězeňských institutech tehdejšího c. k. mocnářství a následně koncepce edukativního plánu pro vězněné osoby. Cílem bylo vypracování metodologických postupů, které by bazírovaly ve dvou základních rovinách – společenské a ekonomické (čili morální a pragmatické) – a které zahrnovaly nezbytnou duševní nápravu individua na straně jedné a jeho pro-státní, pro-systémovou pracovní efektivitu na straně druhé. Svě poznatky zúročil Řezáč ve svém stěžejním díle „*Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců*“, které vydal vlastním nákladem v roce 1852.¹⁴⁵

Byť se nejedná o nikterak objemově obsáhlé dílo, jedná se o vsutku mimořádný počín, zabývající se oblastí trestu a věznění jednak v kontextu historickém, jednak v kontextu tehdejších pořádků. Význačnost této relativně střídmě pojeté publikace spočívá v jejím širokospektrálním záběru, v hluboké analýze stávajícího systému a ve zřetelném návrhu koncepce transformace vězeňství, vystavěné na historicky empiricky a racionálně ověřených základech a s konkrétně definovanými cíli. A to jak v rovině čistě humánní a kulturní, tak i v rovině juristické, ekonomické a politické, nicméně zdůrazňující hodnoty, vycházející z křesťanských tradic. V tomto duchu Řezáč podrobuje dosavadní vězeňské klima přísné kritice a apeluje na radikální změny nejenom v pojetí vlastního výkonu trestu odnětí svobody, ale i v pojetí trestní politiky. Na druhé straně si zároveň velmi dobře uvědomuje, že takovéto radikální změny není možné realizovat v horizontu několika málo dní a že k dobrým výsledkům se lze dopracovat pouze vytrvalou a cílevědomou prací.¹⁴⁶

Vsutku nadčasové sentence, které Řezáč ve svém díle publikuje, se dotýkají oblastí a východisek, které ve světle současných společenských nálad, ve světle politicko-ekonomických a partajně lobbistických „P. R.“ aktivit a ve světle mainstreamově čistého, „mirko dušínovského“ štítu lze objektivně a bez nadsázky označit příměrem Einsteinovy teorie relativity, případně „nadpozemských“ vizí. Řezáč jako jeden z mála totiž neřeší pouze samotnou problematiku adekvátnosti trestu a problematiku uvěznění a věznění, ale

¹⁴⁵ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 153 – 154; MITÁŠ, V. *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí*.... 2007. S. 13.

¹⁴⁶ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 155 – 156; MITÁŠ, V. *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí*.... 2007. S. 13 – 14.

současně i problematiku jednak preventivní, jednak následné odpovědnosti intimně individuální, avšak i té „otevřeně“ společenské, kterou opírá o souborné poznatky „vědy žalářní“, zahrnující kromě penologie a penitenciaristiky celý komplex dalších dotčených disciplín jako např. filozofii, teologii, pedagogiku, forenzní psychologii, ale i politiku, právo, ekonomiku ad. Pro ilustraci zmiňme některé z jeho stěžejních úvah:¹⁴⁷

- „Kdo má moc trestati a uvězňovati, tomu ať i povinnost připadá o trestance, vězně se starati. Povinnost první dozajista stát na sebe vzíti musí.“¹⁴⁸
- „Vláda ať tedy staví domy káznícím dobře podobné, ať opatřuje v nich jistotu a bezpečnost, potřeby zdravotní, dohlídku a zaměstnání, ať zamezuje buď tříděním aneb osamotňováním nákazu mravní, ať zavádí správný řád domácích, a sestavuje sbory (komise) dohlédací a řídicí, ať vede vrchní správu všech žalářů; [...]“¹⁴⁹
- „Dně i vně člověka musí se hledati příčiny zkázy mravní jeho, jakož i páchání a zmáhání se zločinců. Vnitřní i zevnitřní jsou tyto příčiny [...]“¹⁵⁰
- „Co vně a blíže člověka, vše naň, buď dobře aneb zle, působí; [...]“¹⁵¹
- „Ovšem že člověk v mnohých případech říci může, v ty a v ty okolnosti bezděky jsem přišel [...] avšak mnoho jest vadného a křivého, co člověk sám o sobě, a ještě více, co lidé pospolně odstraniti a narovnatí mohou a mají.“¹⁵²

... jak vidno, i zde rezonuje jistá „determinující“ relace mezi veličinami „zločin“ vs. „odplata“ v přímé úměře mezi „investicí“ do systému vzdělávání morálně-kulturního povědomí každého jednotlivého „já“ a reálně vitálních potřeb dané etnicity, neboť...

- „Kýžby vlády i církve¹⁵³ všemožně v duchu tomto lid vzdělávaly! [...] Státům by odpadlo břemen mnoho [...]“¹⁵⁴

Řezáč se ve svých sentencích nesoustředí toliko na výkon trestu, respektive na způsoby zacházení s odsouzenými tak, jako např. Sir Evelyn Ruggles-Brise v systému „borstalské výchovy“, nýbrž pojímá problematiku vězeňství v celé širší souvisejících faktorů, bez nichž by vězeňský komplex, či organismus, chceme-li, nemohl řádně existovat, žít. Této problematice se věnuje explicitně ve třetím oddíle svého díla, v němž

¹⁴⁷ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalářní*. 2017. S. 156; MITÁŠ, V. *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí*.... 2007. S. 15.

¹⁴⁸ ŘEZÁČ, F. J. *Vězeňství v posavadních spůsobech svých*.... 1995. S. 23.

¹⁴⁹ Tamtéž. 1995. S. 24.

¹⁵⁰ Tamtéž. 1995. S. 48.

¹⁵¹ Tamtéž. 1995. S. 49.

¹⁵² Tamtéž. 1995. S. 50.

¹⁵³ Pozn.: v Řezáčovi se samozřejmě nezapře jeho křesťanský postoj, na druhé straně to byla právě církev, která se zasloužila o důležité historické milníky, jež posunuly vězeňství směrem k „lidství“...

¹⁵⁴ ŘEZÁČ, F. J. *Vězeňství v posavadních spůsobech svých*.... 1995. S. 54.

definuje stěžejní principy racionálního, efektivního a samozřejmě bezpečného provozu vězeňských komplexů. Řezáčovy iniciativy a východiska jsme již podrobili detailnímu rozboru v předcházející bakalářské práci,¹⁵⁵ pojďme si tudíž jen v kostce připomenout základní body jeho koncepce (dnešní terminologií bychom ji nazvali souborné provozní a stavebně technické standardy vězeňského komplexu), které jsou horizontálně a vertikálně diferenciovány v těchto úrovních:

- základní princip a smysl vězeňského komplexu – 2 zásady:
 1. zařízení nesmí odsouzeného morálně i mentálně deformovat a dehonestovat,
 2. zařízení musí odsouzeného vést k všeobecné nápravě a jeho resocializaci;
- základní požadavky na vězeňský komplex – 3 sféry:
 1. *občansko-zákonní* – stavební architektura, technologické a provozní zázemí (bezpečnost, hygiena, zdravotní péče, stravování, prostory pro zaměstnávání, vzdělávání, volnočasové aktivity ad.);
 2. *nábožensko-mravní* – zajištění duševní hygieny a edukace (škola, kaple, knihovna)
 3. *vychovatelská* – diferenciacie odsouzených, denní režim a řádná disciplína, adekvátní zaměstnávání, profesionálně vyškolený a zdatný vězeňský personál;
- vnější systém řízení vězeňských komplexů – 3 sféry:

centralizace vedení a správy sítě vězeňských komplexů (eliminace syndromu „absolutistické“ moci ředitelů jednotlivých jednotek, zabezpečení financování všech potřeb jednotky) a vertikální odpovědnost (vícestupňová kontrola – jednak ze strany nadřízených orgánů a resortů, jednak ze strany veřejného sektoru);
- vnitřní systém řízení a organizace vězeňských komplexů – 5 sfér:

ředitel / duchovní / pedagogové /zdravotní personál / strážní a dozorcí (personální systemizace k zajištění bezpečného, racionálního a spolehlivého provozu jednotky, k zajištění základních potřeb všech „zúčastněných, tj. odsouzených i vězeňského personálu, a k zajištění humánní výkonné fáze trestu a efektivních způsobů zacházení s odsouzenými);
- duchovenská péče – 3 sféry:

výuka, cvičení, kázeň („obrácení“ odsouzeného v sebe sama – auto-analýza svého deliktu, uznání viny, smíření se s trestem, jeho akceptace, lítost, zpytování svědomí)

– tato sféra je dnes de facto reprezentována celým komplexem penitenciárních

¹⁵⁵ Autor se ve své práci sice věnuje roli duchovenské péče ve vězeňském prostředí, avšak v souvislosti s Řezáčovým komplexním pohledem na reformaci vězeňské péče, která nespočívá pouze na bedrech duchovních, je právě této problematice věnován detailnější prostor. [ŠTOCHL, P. *Úloha duchovenské péče v penologickém prostředí* [bakalářská práce]. 2014. S. 20 – 22.]

„profesí“, mezi něž řadíme např. vězeňského psychologa, speciálního pedagoga, pedagoga, adiktologa a další specialisty včetně samozřejmě i duchovních.¹⁵⁶

Řezáčova ideová komplexnost a ojedinělá schopnost vhledu, či spíše nadhledu, kterým byl schopen precizně diagnostikovat problémy, sužující (nejenom) tehdejší společensko-politické pořádky, se projevuje ve čtvrtém oddíle jeho „hutné“ publikace, jehož název je více než výmluvný: „*Mravní pokazenost*“. Jako jeden z prvních odborníků na vězeňskou problematiku si velmi dobře uvědomil, že nestačí toliko věnovat veškeré úsilí ke zlepšení podmínek výkonu trestu v obecném slova smyslu a že nestačí sebelepší a sebekvalitnější širokospektrální profesionální péče, směřující k nápravě odsouzeného s cílem jeho resocializace.¹⁵⁷

Aby totiž všechna tato opatření měla svůj smysl a zejména efekt, a to jak společenský, tak i ekonomický, jinými slovy řečeno, aby návratnost investice veřejných prostředků vložených do nápravy odsouzeného byla rentabilní a pro všechny „dotčené“ strany recipročně přínosná, musí být na jedné straně vytvořeny podmínky (jakási „přechodová komora“) k tomu, aby se odsouzený, vynořující se z hlubin odvrácené strany společenského dění, mohl relativně bez vážnějších překážek zapojit do životních standardů dané society (pokud je to samozřejmě jeho niterní upřímné přesvědčení a rozhodnutí). Na straně druhé by ale měly být, a to ze stejných společenských i ekonomických důvodů, v té samé společnosti vytvořeny takové podmínky (systém vzdělávání, sociální a rodinné zázemí, ekonomická prosperita), aby se takovýmto excesům pokud možno předcházelo. A pokud k nim již dojde, tak v co nejmenší míře a důsledcích. Hovoříme o pojmech „probační a mediační služba“ a „prevence kriminality“, o pojmech, které jsou dnes sektory, s nimiž se soudobé společenské struktury dnes a denně vypořádávají, a které v době (a to je potřeba si uvědomit), kdy František Josef Řezáč formuloval své podněty k reformaci „vězeňství v posavadních způsobech svých“, byly veličinami jednoznačně s atributy „velká neznámá“ ...¹⁵⁸

PRAVIDLA ÚSPĚŠNÉHO NÁPRAVNÉHO SYSTÉMU

Systém „borstalské výchovy“, jakožto progresivní formy výkonu trestu odnětí svobody je mimo jiné i v současné době nadále uplatňován, a to nejenom v Anglii, ale i v jiných vyspělých státech, a je neustále na základě nových vědeckých i praktických

¹⁵⁶ Srov.: JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 157 – 158; MITÁŠ, V. *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí*.... 2007. S. 14 – 15; ŘEZÁČ, F. J. *Vězeňství v posavadních způsobech svých*.... 1995. S. 27 – 40.

¹⁵⁷ ŘEZÁČ, F. J. *Vězeňství v posavadních způsobech svých*.... 1995. S. 48.

¹⁵⁸ Tamtéž. 1995. S. 50 – 52.

poznatků v rámci vězeňských systémů rozvíjen a modifikován. Jak jsme se již zmiňovali v jiných dobových souvislostech [viz kap. 2.2.2], jsou tyto modifikace ve své podstatě zcela logickými adaptacemi na evoluční proměny jednak sociálně-kulturních požadavků a potřeb, jednak mentální vyspělosti té které society a jim odpovídajícím transformacím trestně-právních pořádkům, což má v kontextu stabilizace, respektive v kontextu snahy o pozitivní posun společensko-politické pozice tohoto v jistém slova smyslu ve všech směrech specificky „ohraničeného“ sektoru samozřejmě reálnou odezvu i na proměny penologie a penitenciaristiky a jejich mezioborovou expanzi.¹⁵⁹

Provedeme-li tudíž krátkou retrospektivu vývoje vězeňství v časovém úseku končící novověké éry a počínajícího postmoderního údobí, vykreslí se nám obraz, který oproti značně obhroublému a koncepčně nevyváženému portrétu předchozích sinusoidně turbulentních úseků (zejména temného středověku) již stále více reflektuje zřetelnější kontury a humánně-revoluční výraz. A v souvislosti se shrnutím novověkých ideálů a moderních experimentů v oblasti vězeňství, jež představují podstatná východiska pro navazující období je na místě prezentovat „*Pravidla úspěšného nápravného systému*“, jak je definoval Zebulon Brockway, otec „elmirského systému“, a která jsou de facto prvními obecně platnými vězeňskými pravidly:

- architektonicko-stavební řešení vězeňského komplexu by mělo vycházet z kombinace systému mlčení (90%) a systému samovazby (10%);
- vězeňský komplex by měl být postaven v moderním duchu, s prosvětlenými prostory přirozeným a umělým světlem, s dostatečným počtem hygienických zařízení;
- vězeňský komplex musí disponovat vhodnými vnějšími a vnitřními prostory pro sportovní aktivity odsouzených včetně hygienického zázemí (sportoviště, tělocvična, sprchy) a musí být vybaven prostory pro volnočasové aktivity odsouzených (minimálně pro 1/3 kapacity zařízení)
- vězeňský komplex musí být vybaven prostory pro zajištění všeobecné výuky a vzdělávání v rozsahu od úplných školních základů až po učivo střední školy včetně vybraných vysokoškolských předmětů, dále musí být vybaven vhodnými prostory pro zajištění základní řemeslné výuky, případně možnosti prohloubení profesních schopností podle individuálních potřeb odsouzených;
- vězeňský komplex musí disponovat dostatečně vybavenou knihovnou a prostory pro kulturní vyžití odsouzených;

¹⁵⁹ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČTA. *Základy penologie*. 1995. S. 16.

- vězeňský komplex musí umožňovat duchovní vyžití a poskytovat péči odsouzeným jakéhokoli náboženského vyznání, náboženská setkávání (mše, oslavy svátků apod.) by měla být pečlivě plánována a svolávána za žádným jiným účelem než za účelem duševní očisty;
 - odsouzení by měli být vhodně a jednotně ošaceni tak, aby nebyla dehonestována jejich osobnost, a mělo by odrážet jejich příslušnou diferenciaci;
 - odsouzení by měli být vedeni k disciplíně, udržování pořádku a čistotě o sebe sama;
 - denní stravní dávky musí být v dostatečném energetickém množství a nesmí být žádným předpisem omezovány;
- odsouzení by se měli podrobit základnímu vojenskému výcviku, vojenskému drilu, aby se duševně i fyzicky zocelili a získali potřebné pozitivní společenské návyky.¹⁶⁰

¹⁶⁰ JÚZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 38 – 39.

4. VĚZEŇSTVÍ 20. A 21. STOLETÍ

V závěru předchozího oddílu jsme v kontextu dotčené dějinné éry hovořili o obrazu kulturně-politického vývoje a jeho zřetelných konturách a humánně-revolučním výrazu. Tato sentence nebyla zmíněna samoučelně, neboť stanovit přesné hranice, či jakési body zlomu té které vývojové etapy je velmi obtížné. Musíme si totiž uvědomit, že se tyto předěly projevují jednak v rozmanitých segmentech lidského konání a myšlení, jednak v nepravidelných časových posunech, čili téměř nikdy v paralelních liniích. Nicméně existují jisté výjimky, které daná období v určitých, zpravidla společenských oblastech propojují a takovými společným jmenovatelem novověkého období a období dvacátého, potažmo začátku jednadvacátého století je boj za lidská práva, který se postupně profiloval ve třech rovinách: práva občanská (18. století), práva politická (19. století) a práva sociální (20. století).¹⁶¹ Otázkou zůstává, co v kontextu aktuálních adolescentních eko-hysterických výlevů přinese století dvacáté první.

Pojďme nyní zmapovat dění v čerstvě minulém a současném kulturně-politickém prostředí starého kontinentu, jež má, jak jsme již na více místech akcentovali, přesah a determinující dopad do sféry vězeňství, respektive do sféry penologie a penitenciaristiky.

4.1 VÝVOJOVÁ PRO A CONTRA

4.1.1 POHLED PRVNÍ: SMĚREM K „PRAVIDLŮM“

Z pohledu systémových a koncepčních východisek nezaznamenáváme na počátku 20. století ve vývoji vězeňství žádné zásadní převratné změny. Do praxe se postupně zavádějí dosavadní zkušenosti a nové poznatky z oblasti penologie a penitenciární péče, které jsou výsledkem mezinárodních kongresů, pravidelně pořádaných již od poloviny 19. století v Evropě i v USA.¹⁶² Důležitým mezníkem v tomto ohledu byla iniciativa italské provenience, na jejímž základě byla v roce 1860 založena tzv. *Italská společnost pro vězeňství*, která byla předlohou pro vznik sdružení obdobného charakteru v dalších zemích. Tyto společnosti pořádaly pravidelná symposia a potřeba jednotné patronace vede záhy k založení *Mezinárodní trestní a penitenciární komise*.¹⁶³ Tímto počinem se na úrovni vyspělých států velmi intenzivně prohlubuje mezioborová spolupráce nejenom ve sféře společenských, ale i ve sféře přírodních, technických a ekonomických věd. Problematikou

¹⁶¹ JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 59.

¹⁶² Tamtéž. 2017. S. 177.

¹⁶³ ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. 2008. S. 47.

penitenciární péče se tak začínají zaobírat odborníci a specialisté z oborů psychologie, filozofie, sociologie, historiografie, pedagogiky, psychiatrie, práva, kriminologie, viktimologie, lékařství, biologie, ekonomiky, environmentalistiky ad., čímž se penologie a penitenciaristika definitivně profilují jakožto seriózní vědní disciplíny.¹⁶⁴

V první polovině 20. století kulminuje proces humanizace vězeňství zřizováním tzv. pozorovacích středisek (např. ve věznicí Frenes u Paříže či ve věznicí Rebibbia v Římě), jejichž cílem bylo širokospektrální studium pachatelovy osobnosti, určení příčin a také detailní pojmenování vnějších a vnitřních vlivů, které jsou ve svých důsledcích podnětem ke spáchání trestného činu. Tato pozorovací střediska se pak postupně transformují ve výzkumné ústavy, které se etablují v USA, v Anglii, ve Francii a dalších státech s vyspělou společenskou strukturou, mj. i v naší provenienci, kde roli zmíněných institucionálních zařízení reprezentuje Výzkumný ústav penologický, vzniknuvší v roce 1967, tedy v době relativně uvolněnějších politických pořádků.¹⁶⁵

Rezultáty a východiska mezioborové kooperace celé řady odborníků, zabývajících se v akademické i praktické rovině penologickou a penitenciární problematikou, vedly ke konstatování, že není možné oblast vězeňství, respektive mechanismus výkonu trestu odnětí svobody chápat jakožto institut, který je vyextrahován na pomyslný okraj společnosti a absolutně klinicky izolován od veškerého kulturně-sociálního dění.¹⁶⁶ Zejména v oblasti kriminality mládeže byla otevřena otázka výchovné odpovědnosti rodičů, věkové hranice trestní odpovědnosti mladistvého a samozřejmě problematika pedagogického přístupu v rámci resocializace mladistvých. Podstatné analýzy, iniciativy a především široký odborný diskurz na toto téma byly předmětem pražského kongresu, který se konal v roce 1930. V usneseních, která byla přijata na tomto kongresu, byly zcela pregnantně pojmenovány faktory, důležité pro efektivní vypořádání se se vzrůstající tendencí kriminality, zejména kriminality mladistvých. Jmenujme např. akcent na aktivní roli široké veřejnosti, rešerši sociálního a rodinného zázemí mladistvých delikventů nebo osobnostní diferenciaci v rovině soudní a v rovině penitenciární, respektive výkonné, v níž je nutné zohlednit věková a charakterová specifika delikventa.¹⁶⁷

¹⁶⁴ JÚZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. 2012. S. 89 – 97.

¹⁶⁵ Tamtéž. 2017. S. 178.

¹⁶⁶ Tuto společenskou extrakci se v rámci prostředí české společnosti i díky nezájmu politických struktur napříč ideových směrů de facto nikdy nepodařilo zvrátit a je bohužel i nadále tvrdou realitou, s níž je dennodenně české vězeňské prostředí konfrontováno a s níž je povinno dle zákonných norem se řádně vypořádávat.

¹⁶⁷ JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 181.

Významným krokem ve standardizaci a humanizaci penologické a penitenciární péče na mezinárodní úrovni bylo ustanovení *obecných pravidel pro zacházení s vězni*, které vzešly z iniciativy *Mezinárodní trestní a penitenciární komise* a které byly v roce 1934 schváleny *Společností národů*. Tato pravidla současně vytvořila platformu pro novou koncepci, kterou bylo potřeba na základě poválečné stabilizace kulturně-spoločenských pořádků implementovat do penitenciární praxe druhé poloviny 20. století.¹⁶⁸ Inovovaný komplex těchto norem byl předložen v roce 1955 na I. konferenci Organizace spojených národů (OSN) v Ženevě, kde byl schválen jakožto *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni*, k jejichž plnění se zavázali zástupci všech členských zemí, zahrnující i Československo.¹⁶⁹

Uvedená *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni*, která představují jeden z nejdůležitějších mezinárodních dokumentů, vážícího se k oblasti vězeňské péče, jsou strukturována na deseti stěžejních pilířích, jakémsi pomyslném desateru:¹⁷⁰

- trest nesmí nést známky represivního charakteru,
- edukace a možnosti seberealizace vězňů musí probíhat v zákonných mezích,
- nesmí docházet k dehonestaci osobnosti vězně, nýbrž naopak k jejímu charakternímu posílení a zušlechtění,
- musí být zajištěna bezpečnost a respekt osobnosti vězně,
- každému vězni musí být zajištěny základní hygienické podmínky,
- každému vězni musí být zajištěno uchování a progres jeho duševní stránky,
- každému vězni musí být umožněno uchování a progres jeho sociálních vazeb,
- vězeň musí být edukován o svých právech a povinnostech,
- vězni musí být nastaveny jeho individuální programy zacházení,
- vězni musí být zajištěna odborná péče a zacházení cestou adekvátně profesně vzdělaného a pravidelně proškoleného vězeňského personálu.¹⁷¹

K tomuto desateru posléze přibyla ještě další zásada, která vyplynula ze závěrů kongresu, konaného v roce 1960 v Londýně, a která se vázala mimo jiné k problematice

¹⁶⁸ Nutno podotknout, že pojem „stabilizace“, který je zde zmíněn, má z kulturně-spoločenského pohledu bezesporu schizofrenní podobu. Neboť zatímco směrem západním vede ke zdravé ekonomické prosperitě a přirozené mentální spoločenské progresi, směrem východním vede skrze ideologicky-demagogické vize naopak k fatálnímu ekonomickému propadu a mentální stagnaci, s jejichž následky se dotčené populace vypořádávají dodnes.

¹⁶⁹ Srov.: ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. 2008. S. 48; JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 186.

¹⁷⁰ JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 186.

¹⁷¹ Tamtéž. 2017. S. 186 – 187.

speciální péče o mladistvé ve výkonu trestu odnětí svobody, nutnosti součinnosti při detekování a analýze zdrojů zločinnosti mladistvých a prevenci založené na vzájemné spolupráci dotčených státních i nestátních institucí.¹⁷²

Důležitým aspektem těchto pravidel, která ve své podstatě reflektovala pokrokové tendence poválečného vězeňství a sjednocení nových humanizačních prvků v jednotný vývojový trend moderní penitenciaristiky, byla skutečnost, že nebyla koncipována jakožto závazný modelový úzus. Bylo totiž nutné respektovat rozdílné společensko-ekonomické kondice a geografické podmínky jednotlivých členských zemí. Byla zachována zásada subsidiarity, která umožňovala modifikaci pravidel v rámci konkrétního penologického a penitenciárního prostředí avšak s tím, že zůstaly zachovány zásadní ideové postupy a předpisy, respektive, že lokálně aplikované modifikace byly kongruentní s obsahovým zněním pravidel a zejména pak se zněním Všeobecné deklarace lidských práv a základních svobod, které byly Valným shromážděním OSN vyhlášeny již v roce 1948.¹⁷³

S postupným sjednocováním evropského kulturního prostoru pod křídla Evropské unie a současně s přijetím *Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání*, která byla vyhlášena OSN v roce 1975, nastává potřeba revize pravidel a jejich implementace do mezinárodního právního prostředí tohoto subjektu. Vzniká vskutku průlomový mezinárodní dokument pod názvem *Evropská vězeňská pravidla*,¹⁷⁴ a byť nadále zůstává zachována jeho právní nezávaznost, reprezentuje svým rozměrem a hloubkou neodmyslitelný institut, jehož autoritativní charakter je umocněna všeobecnou akceptací všemi jeho signatáři, mezi nimiž je i Česká republika.¹⁷⁵

V současné době reprezentuje dokument v rámci evropského vězeňství završení snah o jeho humanizaci. Jsou zde pregnantně definovány jasné cíle a podmínky výkonu trestu, které zachovávají lidskou důstojnost, které umožňují moderními přístupy úspěšnou a efektivní resocializaci a reintegraci odsouzeného do společnosti a které respektují osobnost a individuální potřeby odsouzeného. Na jedné straně je akcentován lidský rozměr a morální hodnoty, na straně druhé pak správa a zlepšení prostředí trestní politiky. K tomu,

¹⁷² JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 187.

¹⁷³ Tamtéž. 2017. S. 187 – 188.

¹⁷⁴ První koncepce Evropských vězeňských pravidel byla vyhlášena rezolucí Evropské rady již v roce 1973 č. 5, následuje její přepracování a na doporučení ministrů Evropské rady rezolucí č. 87/3 v roce 1987 je zavedena ve všech zemích Evropské unie. [MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČHTA. *Základy penologie*. 1995. S. 25.]

¹⁷⁵ JÚZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 187 – 188.

aby tato pravidla byla v praxi reálně dodržována, byl zřízen *Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání* (tzv. *Výbor CPT*).¹⁷⁶

4.1.2 POHLED DRUHÝ: KONFLIKTY A KRIZE

V předchozí kapitole jsme mapovali více méně toliko pozitivní přínosy a progresy penologie a penitenciaristiky, je však na místě zmínit i negativní milníky, které orámovaly éru 20. století. Pro jakousi velmi zjednodušenou formu jejího definování se z pohledu mezinárodního společenského dění poměrně logicky prvoplánově nabízí asociace v tomto zřetězení: válečný konflikt => hospodářská krize => válečný konflikt => studená válka => restaurace pořádků.¹⁷⁷

Jako podstatný problém, který se postupně v souvislosti s vězeňstvím vyprofiloval, byla poměrně levná a vesměs i kvalifikovaná pracovní síla vězňů. Tento faktor, který byl obzvláště v poválečné době samozřejmě ekonomicky výhodným artiklem, vnesl do standardního soutěžního prostředí veřejných zakázek zcela zásadní negativní element, který měl podobu korupce, klientelismu a kupčení s „lidskými stroji“. A co více, levná pracovní síla se v tomto prostředí vcelku „přirozeně“ stala předmětem nekalých podnikatelských aktivit, kdy se práce vězňů nabízela na otevřených trzích, což byly praktiky, jež si v mnohých ohledech nezavdaly s osvědčenými praktikami již dávno „zapomenutých“ otrokářských způsobů. Tento neblahý fenomén, který byl na hony vzdálen humánním idejím zacházení s odsouzenými a který kulminoval zejména během velké hospodářské krize, podnítil nakonec americké legislativce a později i legislativce řady evropských zemí k přijetí patřičného právního předpisu, kterým byla tato forma nabízení práce odsouzených striktně zakázána. Je však na místě zároveň dodat, že v českém vězeňském prostředí období studené války, respektive ve všech zemích tzv. Východního bloku, byla forma „nucených prací“ (hlavně těžkých prací, které nebylo možné obsadit běžnou práceschopnou populací) standardní praktikou až do konce 80. let minulého století.¹⁷⁸

Bez ohledu na zmiňovanou krizi však bylo nutné zajistit bezproblémový chod tehdejších vězeňských zařízení, a protože nebylo možné odsouzené v patřičném množství

¹⁷⁶ JŮZL, M. *Penitenciaristika jako věda žalární*. 2017. S. 187 – 188.

¹⁷⁷ Pakliže bychom chtěli být více skepticky vyhranění, mohli bychom vnímat uvedenou euro-společenskou asociaci i v tomto modu: 1. světová válka => hospodářský pád => 2. světová válka => „královské dělení“ aneb geograficko-politický skeč => zlatý „železný řez“ => západní a východní „škádlení“ => „rozevírání nůžek“ => „samety“ s pachutí alegorických her => evropské „námluvy“. A s přesahem do 21. století => „manželské study“ => „rozvod“...?

¹⁷⁸ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČTA. *Základy penologie*. 1995. S. 17.

a s patřičným ekonomickým efektem zaměstnat na otevřeném trhu, byla zřízena pracovní místa v rámci tzv. samoobslužných pracovních činností odsouzených. Byly zřizovány výrobní prostory pro výrobu nábytku a ostatního běžného vybavení nejenom vězeňských zařízení, ale i zařízení státní správy. Vedle těchto „výdělečných“ pracovních činností byli vězni v rámci výchovných aktivit zaměstnáváni výrobou různých modelů a miniatur ap. Lze konstatovat, že základní rysy těchto činností odsouzených nalzáme i v současných penologických zařízeních a aplikované penitenciární péči, a to jednak ve formě středisek hospodářské činnosti (výdělečně vzdělávací), jednak jakožto nedílnou součást speciálních programů zacházení, tzv. extramulárních aktivit odsouzených (výchovně vzdělávací), a představují určitou světlou stránku tohoto období.¹⁷⁹

Pojmu „zacházení“ se v souvislosti návazných historických událostí budeme věnovat v následujících pasážích detailněji, a to konkrétně v českém vězeňském prostředí. Předně počíná tento pojem rezonovat ve větších intencích ve 30. letech 20. století a stává se předmětem souhrnu předpisů pro zacházení s vězněnými osobami, které jsou v roce 1934 ratifikovány *Společností národů*. Můžeme též konstatovat, že v období dekády mezi 30. a 40. rokem se česká penitenciární péče dostává ve všech ohledech, tedy v aplikaci programů zacházení s vězni [obr. č. 16], dodržování jejich práv a systémem monitoringu zacházení s vězni, minimálně na stejnou úroveň, jako v ostatních vyspělých evropských státech. Dochází k centralizaci řízení resortu vězeňství. Je zřízeno speciální oddělení na tehdejším ministerstvu spravedlnosti, do jehož jurisdikce spadá správa, dohled a personální politika v obsazování vedoucích postů jednotlivých vězeňských zařízení.¹⁸⁰ Je vypracována koncepce vězeňství, díky níž dochází k systémové stabilizaci. Do praxe jsou zaváděny nové zásady, osvědčené poznatky a moderní způsoby aplikace penitenciární péče včetně pečlivého výběru po všech stánkách odborně zdatného vězeňského personálu. Jsou ustanovena vnitřní pravidla a řád, jimiž jsou všichni zaměstnanci povinni se řídit. Díky všem těmto opatřením se standard českého vězeňství dostává na vysokou úroveň, což se projevuje i v chápání postavení vězeňství v rámci společnosti, kde získává potřebnou reputaci a je vnímáno jako složka, v jejíž pravomoci je ochrana trestně-právních pořádků českého státu.¹⁸¹

Slibný vývoj je násilně přerušen válečným konfliktem, po jehož ukončení se již díky nově nastupujícímu totalitnímu režimu na domácí politickou scénu nepodaří navázat

¹⁷⁹ MEZNÍK, J., V. KALVODOVÁ a J. KUČTA. *Základy penologie*. 1995. S. 17.

¹⁸⁰ UHLÍK, J. *Historie věznění a vězeňství v Čechách....* 2006. S. 219.

¹⁸¹ Tamtéž. 2006. S. 236.

na předválečný progresivní trend. Naopak dochází k postupné degradaci celé tradice českého vězeňství, vycházejícího z Řezáčových idejí, a ústupu od veškerých moderních přístupů penitenciární péče. Je rezignováno na podporu výchovy odsouzených ze strany odborně způsobilého personálu, který je nahrazen „silovými“ složkami vojenské hierarchie [obr. č. 17]. Pro názornost absolutní dekadence veškerých předchozích snah uvedme některé příklady tváře „komunistického kriminálu“, které jsou dohledatelné v archivních fondech. V rámci vyšetřovací vazby byl absolutně ignorován institut presumpce nevinny. Obvinění byli vystavováni potupným praktikám zacházení, byli psychicky i fyzicky týráni (upírání spánku, mnohahodinové výslechy ad.). V rámci výkonu trestu byli vězni diferenciováni nikoli podle skutkové podstaty zločinu, ale na základě jejich politického postoje, za něž byli vůči ostatním spoluvězňům perzekuováni, měli k dispozici pouze základní hygienické prostředky, návštěvy povolovány jednou za dva měsíce na 20 minut apod. Obecně byla po vězních požadována vojenská kázeň a řádné pracovní výkony za minimální mzdu. Kázeňský trest obnášel snížení stravní dávky na polovinu, tvrdé lože, samovazbu, zostřenou samovazbu, zamítnutí návštěv, zákaz dopisů, balíčků a nákupů. Tyto represe vůči vězňům vedly v průběhu let 1953 – 1954 k přijetí celé řady opatření. Otázkou však zůstává, jak velká byla vůle k vyřešení tohoto stavu a na kolik to byla pouhá kosmetická zástěrka před kritickými pohledy západního světa.¹⁸² Ostatně můžeme nahlédnout do *Řádu nápravných opatření*, který byl vydán Ministerstvem národní bezpečnosti v roce 1953, kde můžeme citovat ustanovení, uvedené ve stati 1., odst. 3., jež je s realitou v evidentním rozporu: „*Výkonem trestu nesmí být způsobovány tělesné útrapy a ponižována lidská důstojnost odsouzeného.*“¹⁸³

V polovině 60. let dochází k prvnímu pokusu o reformu českého, respektive československého vězeňství. V důsledku uvolňujících se politických mravů došlo k revizi vnitřní diferenciaci odsouzených. Byly zavedeny 3 nápravné skupiny, které rozdělovaly odsouzené již na základě jejich kriminální činnosti, nikoli tedy již za politické postoje. Do řad vězeňského personálu se postupně vrací specialisté na posty vychovatelů, sociálních pracovníků, pedagogů, speciálních pedagogů a psychologů (tato struktura je aktuální i v současné podobě VS ČR). Nicméně nadále probíhaly intenzivní třecí plochy mezi snahou o obrodu prvorepublikových tendencí a represivním přístupem vládnoucí ideologie.

¹⁸² KÝR, Aleš (ed.). Zacházení s vězni na území ČSR v letech 1945-1955. In: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945-1955*. 2001. S. 51 – 57.

¹⁸³ Řád nápravných zařízení. In: *Služební knihy MNB*. S. 7.

Tento stav i přes nepatrné dílčí úspěchy přetrval až do konce 80. let 20. století [obr. č. 18, 19].¹⁸⁴

4.2 SOUČASNOST V ČESKÉM PROSTŘEDÍ

4.2.1 „MODERNÍ“ DOBA – „MODERNÍ“ VĚZEŇSTVÍ?

Když byla po roce 1989 provedena „inventura“ kondice českého vězeňství, byla zjištěna celá řada závažných systémových nedostatků, které byly důsledkem a odrazem celkové společenské stagnace předešlých 4 dekad. Byly ustanoveny odborné komise, jejichž úkolem byl rozbor stávající situace a provedení porovnání úrovně našeho vězeňství a úrovně vězeňství vyspělých států západní Evropy s ohledem na mezinárodní dokumenty (*Evropská vězeňská pravidla, Listina základních práv a svobod* ad.). Na základě výsledku těchto skutečností byl koncipován plán komplexní reformy a transformace vězeňství, který v první fázi bazíroval na definitivním uzavření předchozí kapitoly a současně na zjištění faktické kondice vězeňství. Po této fázi, která byla termínována rokem 1990, následovalo vypracování *Koncepce rozvoje vězeňství* (1991), v níž měly být definovány dílčí cíle a též metody k jejich naplnění. Stěžejním cílem bylo zřízení moderního vězeňského systému.¹⁸⁵

V období 1992 – 1993 byly provedeny potřebné legislativní změny. Byl vydán Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní ČR, vyhláška č. 247/1992 Sb., řád výkonu trestu odnětí svobody, který upravoval práva a povinnosti odsouzených, včetně klasifikačních kritérií, zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby (šlo vůbec o první zákonnou úpravu tohoto trestně-právního mechanismu) a byla vypracována novela zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění zákona č. 294/1993 Sb. V roce 1999 byl tento zákon nahrazen novým normativem, zákonem č. 169/1999 Sb.¹⁸⁶ Výčet těchto právních norem zmiňujeme zcela záměrně. Přičteme-li totiž k těmto základním předpisům nespočet interních nařízení a metodických listů, které de facto pružně reagovaly a doposud reagují na aktuální podněty nadřazené legislativy, ať již české či evropské provenience, lze konstatovat, že v této tzv. „měkké“ rovině doznává proměna vězeňství značného progresu. Na rozdíl od roviny tzv. „tvrdé“, kterou reprezentují zejména opravy a údržba nemovitého a movitého majetku a investice do zhodnocení uvedeného majetku stavebně technickými rekonstrukcemi a modernizacemi dožilých zařízení, či realizacemi nových staveb. Tato

¹⁸⁴ HLADÍKOVÁ, A. Pedagogové a psychologové v Československých věznicích. In: *Historická penologie*, 2017. S. 29 – 31.

¹⁸⁵ ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. 2008. S. 62 – 63.

¹⁸⁶ Tamtéž. 2008. S. 69.

rovina samozřejmě představuje poměrně značné finanční nároky a požadavky, které domácí ekonomika s ohledem na její vývoj v tomto časovém údobí nebyla pokrýt.

Tuto skutečnost již v roce 1992 velmi prozíravě akcentoval v jednom ze svých rozhovorů tehdejší ministr spravedlnosti ČR JUDr. Jiří Novák, který na problematiku stavu vězeňství poukázal na dva faktory, které je potřeba transformovat, aby bylo naše vězeňství srovnatelné s evropskými standardy: úroveň legislativy a úroveň stavebně technického zajištění. Zatímco v prvním případě lze tuto transformaci provést v relativně krátkém období a de facto toliko změnami v rovině norem a přístupu vězeňského personálu k odsouzeným, v rovině stavebně technické je tato transformace dlouhodobým procesem, odvislým od sumy uvolněných financí.¹⁸⁷ Ostatně táž problematika rezonuje v materiálech, které byly v kontextu dlouhodobého plánu transformace české penologie a penitenciární péče vypracovány jako „*Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*“ a „*Koncepce vězeňství do roku 2025*“. Citujme některé pasáže:

„Vážne reprodukce majetku. Řada vězeňských staveb je značně zchátralá, rekonstrukce jsou odkládány a zpožďuje se obnova strojů a zařízení. Formou oprav a údržby se řeší jen nejnaléhavější problémy a havarijní stavy. K zamezení tohoto trendu je nezbytné minimálně ve čtyřletých cyklech vytvářet program reprodukce majetku, který prokáže potřebnost finančních prostředků na dané období.“¹⁸⁸

a jinde

„[...] Úroveň bezpečnosti je však v jednotlivých zařízeních Vězeňské služby ČR různá, stejně jako je různá úroveň technického vybavení a stavební dispozice těchto zařízení. Některé organizační jednotky jsou ve svém vybavení stavebně i technicky velmi zastaralé. Střežící zařízení, stará téměř 40 let, jsou v mnoha případech na hranici životnosti. Rovněž stav některých budov, ohradních zdí, vnitřních a vnějších oplocení a vstupních objektů již současným trendům nevyhovuje. [...]“¹⁸⁹

Paradoxně tak dochází k situaci, že zatímco v oblasti „měkkých“ aktivit se Vězeňské službě ČR za 25 let její existence v rámci samostatné republiky daří díky úspěšně realizovaným projektům a dalším progresivním vizím vcelku úspěšně „dohánět“

¹⁸⁷ KOCKA, Ladislav. Rozhovor s...: Ještě zdaleka nemáme důvody ke spokojenosti. In: *České vězeňství*. 1992. S. 3.

¹⁸⁸ *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*. [online]. Praha-Pankrác. 2005. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/MS/strategie/koncepce-rozvoje-ceskeho-vezenstvi-do-roku-2015>. S. 27.

¹⁸⁹ *Koncepce vězeňství do roku 2025*. [online]. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/ms/strategie/koncepce-vezenstvi-do-roku-2025?typ=o>. S. 105.

evropské standardy moderní penitenciární péče (a v některých ohledech by již mohla být i na jejich úrovni), je v dalším posunu limitována právě „tvrdou“ částí, která není schopna vytvářet potřebné zázemí pro tyto projekty. Zásadním problémem je v tomto ohledu kontinuálně plíživý faktor morální a fyzické degradace nejenom hmotného a nehmotného majetku, ale i lidského potenciálu, což do budoucna představuje stav, který má své limity, za něž již nebude moci jít [obr. č. 20 - 22].¹⁹⁰

4.2.2 PROGRAMY ZACHÁZENÍ

Jednou z povinností Vězeňské služby ČR, která je ukotvena v definici § 2 odst. 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, je zacházení s odsouzeným takovým způsobem, aby nedošlo k poškození jeho zdraví a podpora jeho pozitivních osobnostních dovedností, které jsou determinující pro jeho resocializaci a úspěšné reintegraci do společnosti, aby byli schopni sami o sebe se postarat a být společností prospěšnými jedinci. Důležitým mechanismem k této charakterní profilaci odsouzeného je aplikace tzv. individuálního *programu zacházení*, který je sestaven na základě kooperace psychologa, lékaře, speciálního pedagoga, vychovatele a sociálního pracovníka. Odsouzený si může vybrat pouze z takových programů, které správa vězeňské jednotky uzná za adekvátní jeho profilu. Pakliže si nevybere, je zařazen do tzv. *minimálního programu zacházení*, který je stanoven vnitřním řádem jednotky.¹⁹¹

Tento program obsahuje řadu aktivit, mezi něž patří např. pracovní a vzdělávací aktivity (možnost dokončení školní docházky, vyučení v oboru atd.), volnočasové aktivity (duševní a fyzický rozvoj – kultura, sport, jazykové dovednosti, umělecká seberealizace) [obr. 29 – 30], terapeutické a speciální programy (zvládání agrese, individuální a skupinové terapie ad.), sociální poradenství, extramulární aktivity či orientace v obecných právních normách.¹⁹²

Jak jsme již nastínili, současné snahy a kroky Vězeňské služby ČR o její úspěšnou transformaci v moderní instituci, dosahující evropských penologických a penitenciárních standardů, naráží na své limity, které není schopna bez příslušné podpory, především finančního rázu, prorazit. Zajistit potřebné financování různých aktivit pro zajištění

¹⁹⁰ VS ČR disponuje celkem 1070 samostatnými objekty různého stáří a v různém technickém stavu. Z tohoto počtu je celkem 166 budov, které slouží pro ubytování vězňů, z nichž by drtivá část zasloužila komplexní rekonstrukci a modernizaci zařízení. [Koncepce vězeňství do roku 2025. [online]. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/ms/strategie/koncepce-vezenstvi-do-roku-2025?typ=o>. S. 144.]

¹⁹¹ Srov.: BIEDERMANOVÁ, E a M. PETRAS. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. 2011. S. 15; SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie: II. díl*. 2007. S. 44.

¹⁹² SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie: II. díl*. 2007. S. 44.

realizace programů zacházení, které samozřejmě vyžadují vhodné prostory a také lidské zdroje, není v situaci, v níž se trvale podfinancovaná Vězeňská služba ČR nachází, vůbec jednoduchá a jen skrze příkladnou iniciativu mnohých pracovníků (často nad rámec jejich povinností) se daří tyto projekty realizovat. A pakliže jsme hovořili o podpoře, je na místě zmínit i podporu ze strany EHP a Norských fondů, díky nimž se podařilo v letech 2009 až 2014 úspěšně realizovat projekty větších rozsahů a větších finančních objemů [obr. č. 23 - 28]. V současné době jsou ve fázi příprav nové projekty, které kromě programů zacházení odsouzených zahrnují i program na zvyšování úrovně připravenosti vězeňského personálu.

Otázkou však zůstává, zda jsou tyto aktivity dostačující k tomu, aby se české vězeňství skutečně vyrovnalo ve všech aspektech úrovni evropských standardů, neboť samotná a prostá péče o duši se lehce může stát toliko tělem bez duše...

5. ZÁVĚR

Jak vyplývá z našeho putování vývojovou linií vězeňství, cesta, kterou jsme absolvovali, nebyla vždy pohodlná a přímá. Naráželi jsme na mnohá temná zákoutí a na krátko uvízli v mnohých slepých uličkách. A milníky, které jsme míjeli, měly ve svých významech dalekosáhlejší dopad, než jen do naší figury. Jak se však ukázalo, byly to právě tyto milníky, které vposled profilovaly jasnější kontury a naši pevnou pozici v rámci vybrané společnosti. Tato pozice se nakonec etablovala do role společníka, bez nějž by ona společnost ztratila rovnováhu a dá se říci, že mnozí vybraní i půdu pod nohama. Faktem však je, že udržet si tuto pozici nebude nikdy jednoduché a že je potřeba vnímat všechny předsudky, mít se na pozoru a nikdy jim podlehnout.

V souvislosti s transformací vězeňství v penologii a penitenciaristiku jsme hovořili o jejich multidisciplinárním přesahu a mezioborové provázanosti. Akcentovali jsme též jejich závislost na společensko-kulturním klimatu dané society. Dovolme si shrnout tyto přesahy, provázanosti a závislosti volnou parafrází anglického státníka Winstona Churchilla, v níž velmi zřetelně rezonuje i Komenského odkaz a která by mohla znít asi takto: *„Ukažte mi vaše rodinná zázemí, úroveň vašich vzdělávacích institutů, možnosti vašich seberealizací a já vám řeknu, jaká je vaše společnost.“* Co chceme říci? Že relace zločin vs. trest nemůže být analogicky řešena pouze v relaci zločinec vs. institut výkonu trestu. Vždy je nutné ptát se proč, z jakých příčin a zda je možné tomu příště nejenom zabránit, nýbrž předejít, přesně v duchu motto Cesare Beccaria.

Závěrem si dovolme krátkou sentenci nad našimi činy a jak tenká je linie, která odděluje svět před a za „zdi“:

„Duše je křehkou služebnicí našich tělesných schránek, udržující ji při smysluplném životě. A stejně tak, jako oheň je dobrým sluhou, udržujícím „teplo domova“ při životě, avšak zlým pánem, pakliže je mu ponechána přílišná „svoboda“, je náhle i tato křehká duše, vymknuvši se z rámce společensky akceptovatelné „svobody“, zlým pánem našich skutků.“

6. RESUMÉ

ŠTOCHL, Pavel. *Filosofická a psychologická východiska proměny vězeňské péče. 2019.*

Již od nepaměti jsou součástí každé lidské society společná pravidla, na jejichž základě mohou její jednotliví členové vzájemně koexistovat, vzájemně si vypomáhat, chránit sebe, svou rodinu a také své blízké. Aby však tento společenský model fungoval, je potřeba vzájemné odpovědnosti a respektu uvedených pravidel. Jejich porušení pak zcela přirozeně vyvolává kolektivní obranný mechanismus s patřičným dopadem na dotčeného jedince.

Zločin a trest. Dva pojmy, které jsou klíčovými body předkládané diplomové práce, jejíž osou je vývojová linie vězeňství jak v dějinném, tak i v soudobém kontextu. Práce je zaměřena na stěžejní historické milníky kulturních, společenských a politických událostí, které se významným způsobem podílely na transformaci způsobů věznění a vězeňské péče v obory s akademickou příslušností a seriózní vědeckouází. Těmito obory, jejichž charakteristickým rysem je multidisciplinární přesah a mezioborová provázanost, jsou penologie a penitenciaristika.

V tomto duchu je i pojatá celá koncepce diplomové práce, která je členěna na tři stěžejní dějinné oddíly. Předmětem prvního oddílu je obraz vězeňství ve starověkém a středověkém kulturně-společenském prostředí, v němž má trest atributy biblické vendety a zstrašující pózy. Druhý oddíl je zaměřen na údobí od počátku novověku až ke konci 19. století a mapuje zásadní moment, spočívající v rekvalifikaci pojmu trestu, v navazující tendenci humanizace vězeňské péče a ve vzniku penologie, jakožto nového vědního oboru. Třetí oddíl je věnován komplexní problematice penologické a nyní již i penitenciární péče, která reaguje na transformace sjednocujícího se evropského kulturního prostoru. Část tohoto oddílu je vymezena pro reflexi uvedených změn v praxi českého vězeňství. Současně jsou definovány nutné předpoklady pro implementaci nových podnětů k progresi penitenciární péče v rámci Vězeňské služby České republiky.

7. SUMMARY

ŠTOCHL, Pavel. *Philosophical and psychological starting points for the transformation of prison care.* 2019.

Common rules, on the basis of which individuals can mutually coexist, help each other and protect themselves, their families and relatives, are part of each society from time immemorial. To make this social model function, the respect of the stated rules is necessary. Breaking the rules naturally elicits a collective defensive mechanism, which has an impact on the individual concerned.

Crime and punishment. They are two terms that are key points of the submitted thesis, the axis of which is a correctional evolutionary line both in the historical and the contemporary contexts. This work focuses on fundamental historical milestones of cultural, social and political events that have notably taken share in the transformation of the ways of imprisonment and prison care into academic disciplines with a serious scientific base. The disciplines, the characteristic feature of which is a multidiscipline overlap and an interdisciplinary cohesion, are penology and prison care.

In this spirit, the whole concept of the thesis is set. The work is divided into three relevant historical parts. The first part subject is the image of imprisonment in the ancient and the medieval socio-cultural environment; where punishment had attributes of a biblical vendetta and a deterrent pose. The second part is focused on the period between the beginning of the modern era and the end of the 19th century and it maps a crucial moment rested in the shift of the concept of punishment, on the subsequent tendencies to humanize prison care and on the origination of penology as a new scientific discipline. The third part is devoted to a complex issue of penology and presently also penitentiary care. There is also a fraction in this part addressed to a reflection of the mentioned changes in the practice of the Czech penitentiary system. At the same time, strong presumptions for implementation of new ideas for the progress of the prison care within the Prison Service of the Czech Republic are defined.

8. DAS RESÜMEE

ŠTOCHL, Pavel. *Philosophische und psychologische Ausgangspunkte der Umwandlung im Justizvollzug*. 2019.

Seit Ewigkeit sind gemeinsame Regeln ein Bestandteil der menschlichen Gesellschaft. Diese Regeln sind die Grundlage für die gemeinsame Koexistenz deren einzelnen Mitglieder, für gegenseitige Hilfe, für den eigenen Schutz, für den Schutz ihrer Familie und ihrer Nächsten. Damit dieses Modell jedoch funktionsfähig ist, muss es die gegenseitige Verantwortung und Respekt zu den aufgezählten Regeln geben. Deren Verletzung initiiert ganz natürlich einen kollektiven Schutzmechanismus mit einer gezielten Auswirkung auf die bestimmte Person.

Verbrechen und Strafe. Zwei Begriffe, welche die Schlüsselpunkte der vorgelegten Diplomarbeit sind, deren Achse die Entwicklungslinie des Justizvollzugs ist, sowohl in dem historischen, als auch in dem gegenwärtigen Kontext. Die Arbeit zielt auf die schwerwiegenden historischen Wendepunkte der kulturellen, gesellschaftlichen und politischen Ereignisse, welche an der Prozesstransformation des Justizvollzugs in Fachbereiche mit akademischer Zuständigkeit und seriöser wissenschaftlichen Datei bedeutend beteiligt waren. Die Fachbereiche, deren Charakteristik die multidisziplinäre Überlappung und interdisziplinäre Verbindungen sind, sind Pönologie und Pönitenziarie.

In diesem Sinne ist die ganze Konzeption der Diplomarbeit gefasst, die in drei historische Hauptteile gegliedert ist. Thema des ersten Teils ist das Bild des Strafvollzugs in dem altertümlichen und mittelalterlichen kultur-gesellschaftlichen Umfeld, in dem die Strafe die Attribute der biblischen Vendetta und die Abschreckungsposen trägt. Das zweite Teil richtet sich auf den Zeitraum des Neuzeitanafangs bis zum Ende des 19. Jahrhunderts und beschreibt den grundlegenden Moment, welcher in der Neuqualifizierung des Strafbegriffs, in der anknüpfenden Tendenz den Strafvollzug zu humanisieren und in der Entstehung der Pönologie, als einer neuen wissenschaftlichen Disziplin, ruht. Das dritte Teil ist der komplexen Problematik der pönologischen und heute auch schon pönitenziaren Sorge, die auf die Transformierung des vereinigten europäischen Kulturraums reagiert. Ein Abschnitt dieses Teiles ist für die Widerspiegelung der aufgezählten Veränderungen in der Praxis des tschechischen Justizvollzugs gewidmet. Gleichzeitig werden die notwendigen Voraussetzungen für die Implementierung der neuen Anregungen zur Progression der Pönitenziarsorge im Rahmen des Justizvollzugs der Tschechischen Republik definiert.

9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

9.1 LITERATURA

- 1) *Bible: Písmo svaté Starého a Nového Zákona: ekumenický překlad.* Vyd. 2. V Praze: Ekumenická rada církví ČSR, 1984, 987 s.
- 2) BIEDERMANOVÁ, Eva a Michal PETRAS. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení.* Vydání první. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, 100 s. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-115-8.
- 3) CARBONELL, Charles-Olivier. *Evropské dějiny Evropy: 1. Mýty a základy.* Vydání první. Praha: Karolinum, 2003, 251 s. ISBN 80-246-0409-4.
- 4) ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 256 s. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-138-0.
- 5) FÁBRY, Anton. *Penológia: Učebné texty Právnickej fakulty UK v Bratislave.* I. vydanie. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2000, 408 s. ISBN 80-7160-140-3.
- 6) FOUCAULT, Michel. *Überwachen und Strafen: die Geburt des Gefängnisses.* 10. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992. Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, 184 s. ISBN 35-182-7784-7.
- 7) HLADÍKOVÁ, Alice. *Pedagogové a psychologové v Československých věznicích.* In: *Historická penologie, 1/2017, ročník XV.* Praha: Pankrác. 2017, 68 s. ISSN: 2533-803X.
- 8) JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristika a penologie.* Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2012, 149 s. ISBN 978-80-87182-24-6.
- 9) JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristika jako věda žalární.* Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017, 384 s. ISBN 978-80-7452-131-7.
- 10) KOCKA, Ladislav. *Rozhovor s...: Ještě zdaleka nemáme důvody ke spokojenosti.* In: *České vězeňství, číslo 0 / 1992.* Teplice: Severografie, s.p. 1992, 22 s.
- 11) *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015.* [online]. Praha-Pankrác. 2005. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/MS/strategie/koncepce-rozvoje-ceskeho-vezenstvi-do-roku-2015>.
- 12) *Koncepce vězeňství do roku 2025.* [online]. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/ms/strategie/koncepce-vezenstvi-do-roku-2025?typ=o>.

- 13) KÝR, Aleš. Zacházení s vězni na území ČSR v letech 1945-1955. In: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945-1955: sborník z mezinárodního semináře konaného dne 25. 10. 2000 v Praze v rámci grantového projektu GA ČR 409/99/0374*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2001. 212 s.
- 14) LEITMAIER, Victor. *Österreichische Gefängniskunde mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens: Ein Leitfaden für Gefängnisbeamte und Candidaten des Strafanstaltsdienstes*. 1., EA. Wien: Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1890, 927 S.
- 15) MEZNÍK, Jiří, Věra KALVODOVÁ a Josef KUČHTA. *Základy penologie*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1995, 75 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 132. ISBN 80-210-1248-X.
- 16) MITÁŠ, Václav. *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí: sborník materiálů určených členům občanského sdružení Vězeňská duchovenská péče k základnímu seznámení s prostředím věznic a vazebních věznic / editor Václav Mitáš*. Praha: Vězeňská duchovenská péče; Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, 2007, 122 s.
- 17) PANÍČEK, František. *Výkon trestu a odňatia slobody v minulosti a dnes*. Prvé vydanie. Bratislava: Obzor, 1970, 192 s. ISBN 65-016-70.
- 18) RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. Vydání první. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013, 125 s. ISBN 978-80-7435-264-5.
- 19) ŘEZÁČ, František Josef. *Vězeňství v posavadních spůsobech svých: obnovené vydání knihy vytištěné poprvé v Praze roku 1852*. Praha: [S. n.], 1995, 56, 11 s.
- 20) SPIRIT, Michal. *Úvod do studia práva*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010, 187 s. Expert (Grada). ISBN 978-802-4732-909.
- 21) SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie: II. díl*. Vydání první. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, 77 s. ISBN 978-80-7372-204-3.
- 22) UHLÍK, Jan. *Historie věznění a vězeňství v Čechách: osudy významných vězňenských osobností, prožité ve významných dobách zemí českých, viděné se zřetelem k vývoji českého vězeňství*. Ve Stráži pod Ralskem: Institut vzdělávání Vězeňské služby v ČR, 2006, 319 s. ISBN 80-239-9417-4.

9.2 OSTATNÍ PRAMENY

- 1) Jan Amos Komenský. In: *Citaty.net: Citáty slavných osobností*. [online]. [cit. 28. 1. 2017]. Dostupné z: <https://citaty.net/citaty/267391-jan-amos-komensky-ma-li-byt-vsak-naprava-uspesna-musi-byt-komplexni/>.

- 2) Časová přímka. In: *Dějepis.com*. [online]. 1997 – 2019. [cit. 17. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.dejepis.com/casova-primka/>.
- 3) LASSARD, Yves and Alexandr KOPTEV. Codex Theodosianus. In: *The Roman Law Library*. [online]. [cit. 15. 7. 2019]. Dostupné z: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>.
- 4) Nullum crimen sine lege. In: *Iuridictum. Encyklopedie o právu*. [online]. 16. 8. 2016 [cit. 19. 7. 2019]. Dostupné z: https://iuridictum.pecina.cz/w/Nullum_crimen_sine_lege.
- 5) Řád nápravných zařízení. In: *Služební knihy MNB*. Praha: Ministerstvo národní bezpečnosti. 1953. 31 S.
- 6) Římské právo. In: *Iuridictum. Encyklopedie o právu*. [online]. 16. 8. 2016 [cit. 15. 7. 2019]. Dostupné z: https://iuridictum.pecina.cz/w/Římské_právo.
- 7) ŠTOCHL, Pavel. *Úloha duchovenské péče v penologickém prostředí* [bakalářská práce]. Vedoucí práce Dagmar DEMJANČUKOVÁ. Plzeň. Západočeská univerzita, Fakulta filozofická, 2014.
- 8) Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. In: *Zákony pro lidi.cz*. [online]. 1. 10. 2017 [cit. 27. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-345>.
- 9) Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Zákony pro lidi.cz*. [online]. 1. 10. 2017 [cit. 27. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169>.

10. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

10.1 PROMĚNY STAROVĚKU

Obr. č. 1 – Chamurapiho zákoník

Dostupné z: <http://www.joiedesmots.com/le-code-de-hammurabi-a149145722>

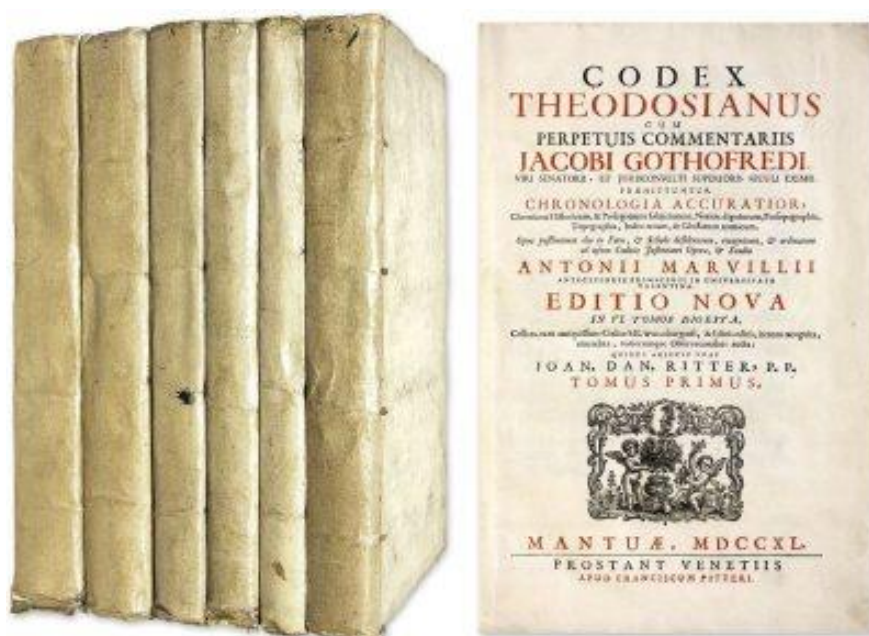
Obr. č. 2 – Zákon dvanácti desek

Dostupné z: <https://www.ustavprava.cz/blog/2018/07/nejstarsi-zakony-lidstva/>

Obr. č. 3 – Tullus Theodosio II.

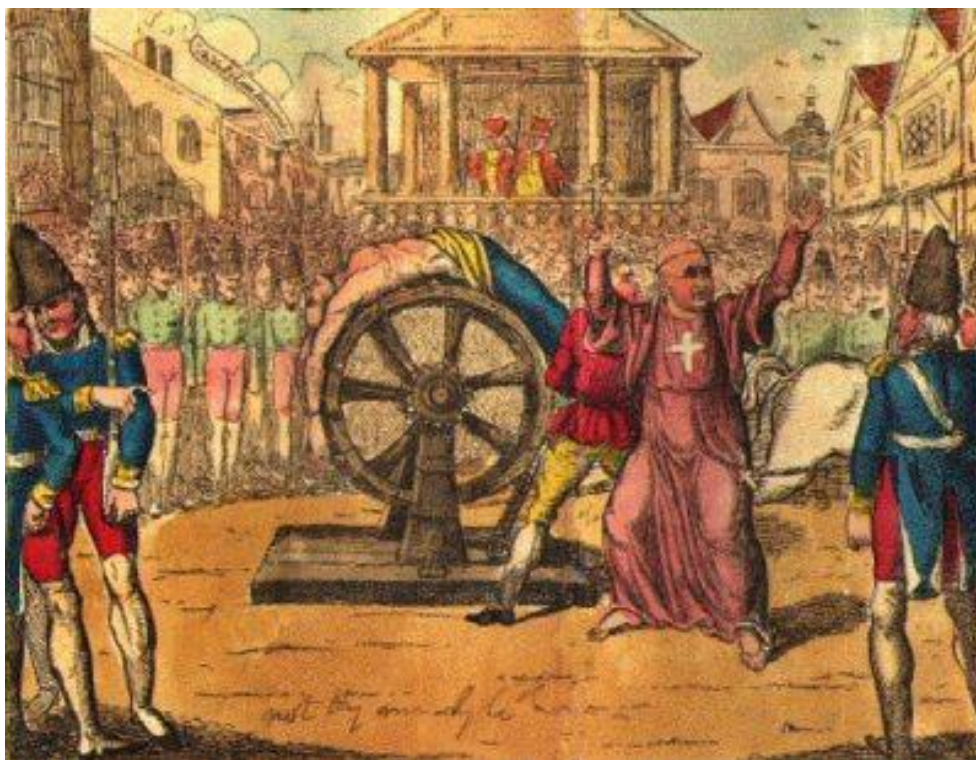
Dostupné z: <https://planeta-simio.blogspot.com/2013/12/teodosio-el-joven.html>

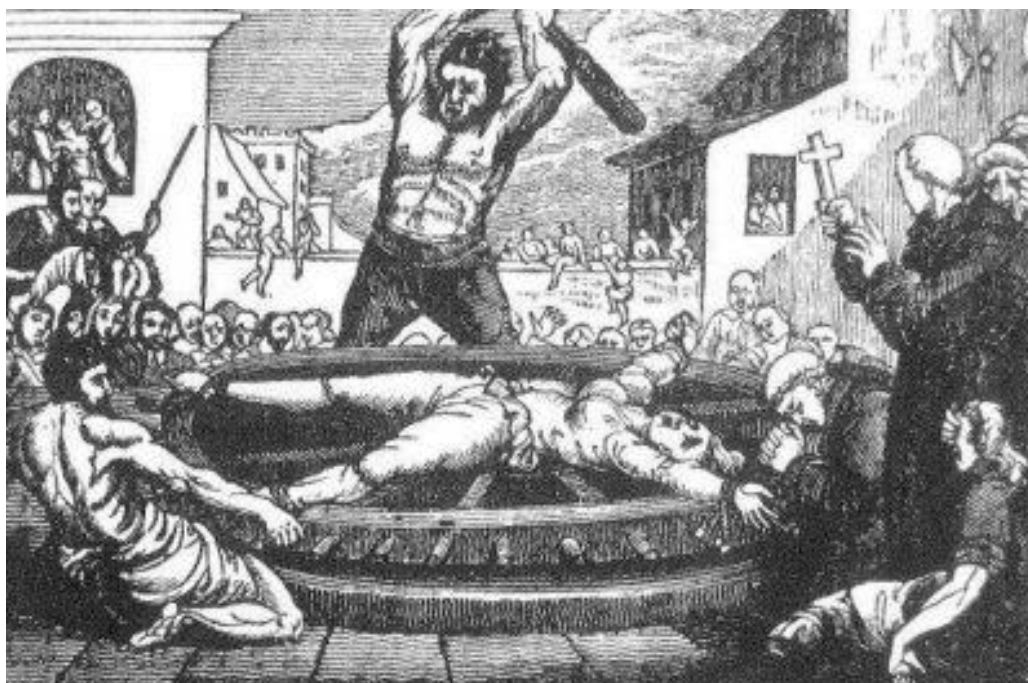
Obr. č. 4 – Codex Theodosianus

Dostupné z: <https://www.pinterest.fr/pin/469289223650894818/>

10.2 ROZBOUŘENÝ STŘEDOVĚK

Obr. č. 5a – Spektákl „Lámání v kole“
Dostupné z: <https://stredovek-np.webnode.cz/soudnictvi-a-tortura/>

Obr. č. 5b – Spektákl „Lámání v kole“
Dostupné z: <https://www.stoplusjednicka.cz/kniha-jako-svedek-aneb-nejvetsi-skandaly-stredovekeho-brna>

Obr. č. 6 – „Pomůcky“ pro výslech

Dostupné z: <https://stredovek-np.webnode.cz/soudnictvi-a-tortura/>

Obr. 7 – „V okovech“

Dostupné z: <http://www.kctkoprivnice.cz/fotogalerie/displayimage.php?pid=1196>

Obr. č. 8 - Tomaso Torquemada

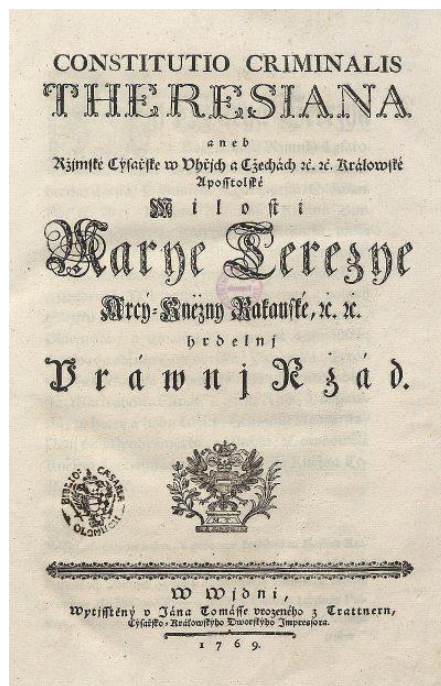
Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Tom%C3%A1s_de_Torquemada#/media/Soubor:Torquemada.jpg

10.3 NOVOVĚKÉ IDEÁLY

Obr. 9 – Cesare Beccaria

Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Cesare_Beccaria#/media/Soubor:Cesare_Beccaria.jpg

Obr. 10 – „Tereziána“

https://cs.wikipedia.org/wiki/Constitutio_criminalis_Theresiana

10.4 SYSTEMIZACE A NOVÉ KONCEPTY

Obr. č. 11 – Nápravný dům svatého Michala

Dostupné z:

https://roma.repubblica.it/cronaca/2015/11/24/news/il_cinema_riapre_l_ex_carcere_minorile_di_san_michele

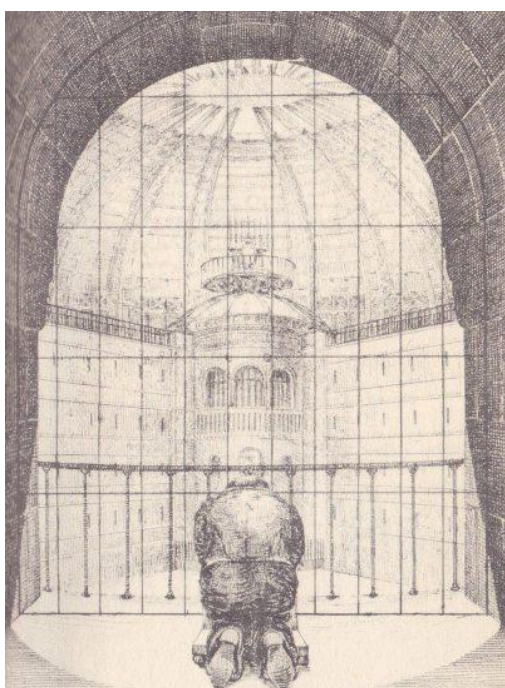
Obr. č. 12 - Filadelfská věznice

Dostupné z: <https://travelthroughlife.net/philadelphia-eastern-state-penitentiary/>

Obr. č. 13 - Filadelfská věznice

Dostupné z: <https://msbusiness.com/2017/03/hall-chosen-new-mississippi-corrections-commissioner/>

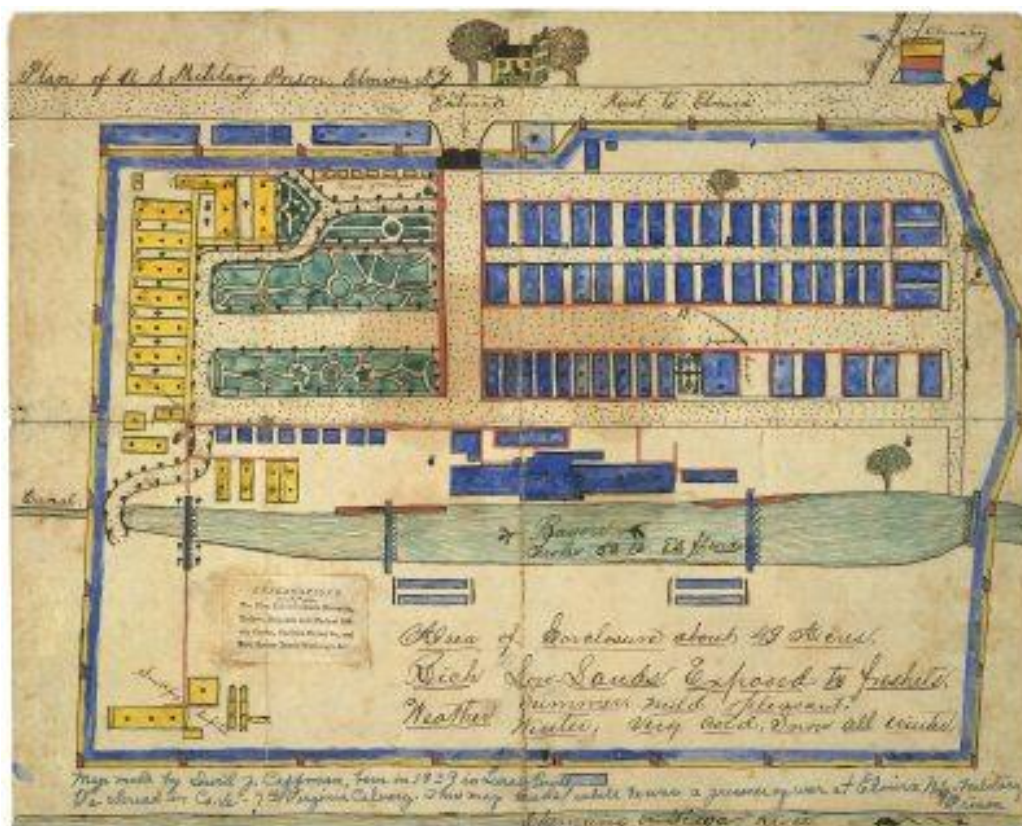

Obr. č. 14 – Projekt věznice

Zdroj: FOUCAULT, M. *Überwachen und Strafen: die Geburt des Gefängnisses*. 1992.

Obr. 15a – Elmira - interiér

Dostupné z: <https://joncrispinposts.com/tag/elmira-correctional-facility/>

Obr. 15b – Elmira - plánek

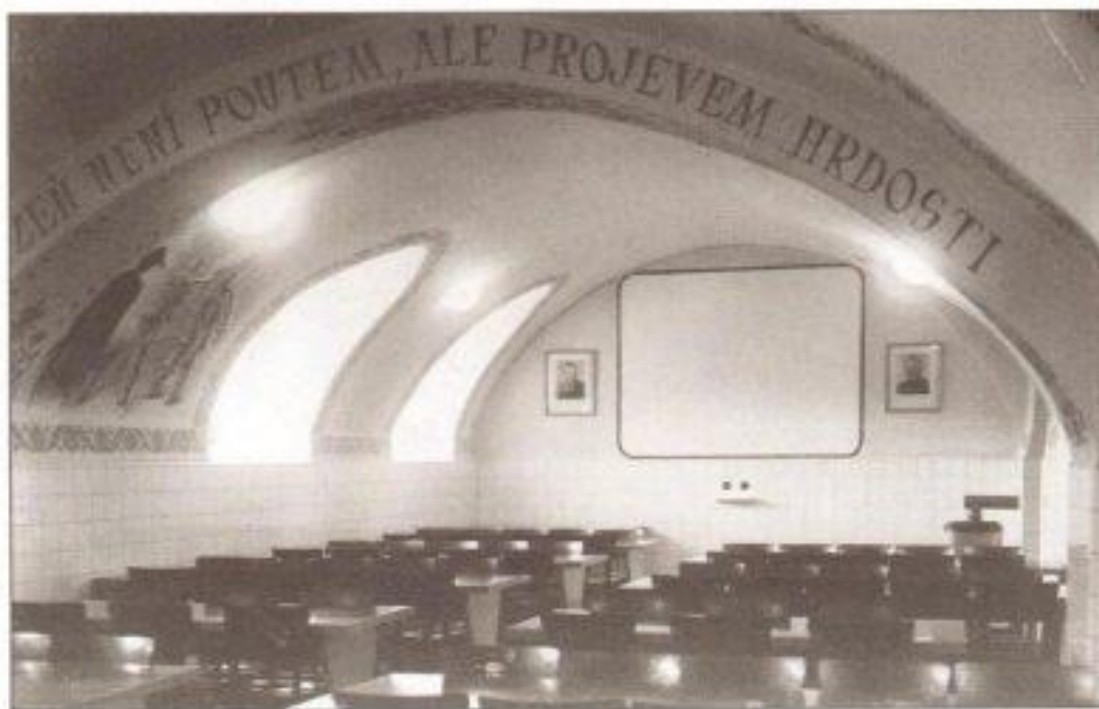
Dostupné z: <https://picryl.com/media/plan-of-us-military-prison-elmira-ny>

10.5 VĚZEŇSTVÍ 20. A 21. STOLETÍ

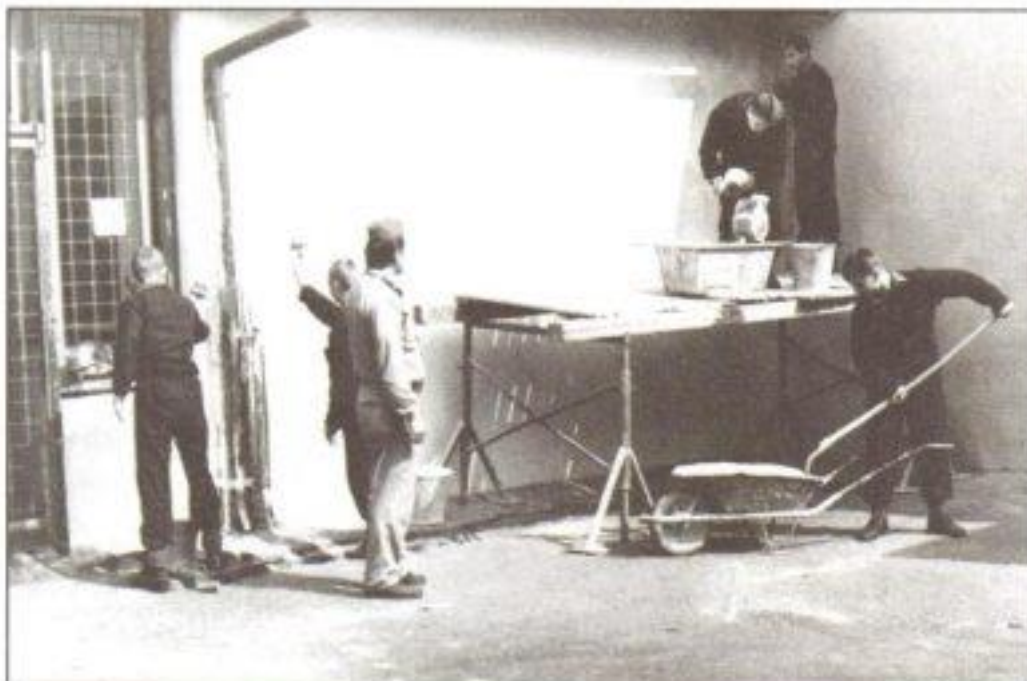
Vězeňský orchestr v borské trestnici, 1926 (foto: KDH)

Obr. č. 16 – 20. a 30. léta 20. století. Zdroj: *Historická penologie*. 2017. S. 57.

Jídelna a kino Ústavu pro mladistvé delikventy v Zámrsku, přelom 40. a 50. l. 20. st. (foto: KDH)

Obr. č. 17 – 40. a 50. léta 20. století. Zdroj: *Historická penologie*. 2017. S. 58.

Střední odborné učiliště v NVÚ Libkovic, 80. l. 20. st. (foto: KDH)

Obr. č. 18 – 80. léta 20. století. Zdroj: *Historická penologie*. 2017. S. 60.

Kulturně společenská místnost v NVÚ Libkovic, 80. l. 20. st. (foto: KDH)

Obr. č. 19 – 80. léta 20. století. Zdroj: *Historická penologie*. 2017. S. 60.

Obr. č. 20 – ubytování vězňů (současný stav). Zdroj: archiv VS ČR.

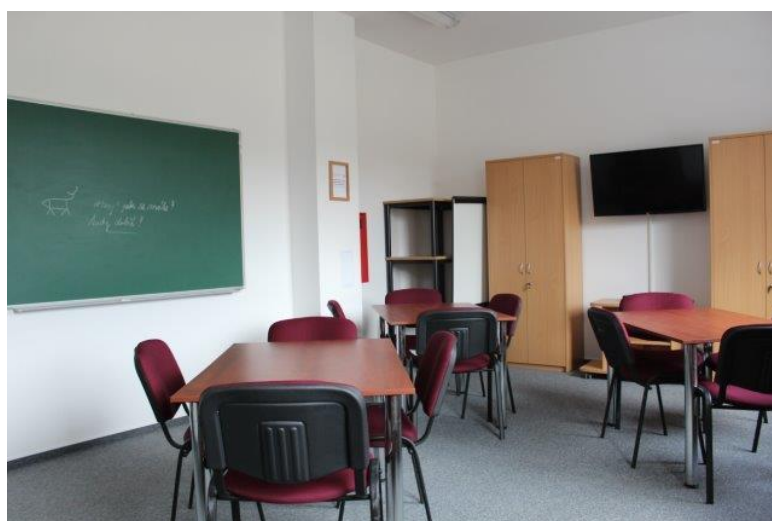
Obr. č. 21 – operační středisko (současný stav). Zdroj: archiv VS ČR.

Obr. č. 22 – výrobní hala (současný stav). Zdroj: archiv VS ČR.

Obr. č. 23 – projekty EU (Kuřim)

Obr. č. 24 – projekty EU (Kuřim)

Obr. č. 25 – projekty EU (Kuřim)

Obr. č. 26 – projekty EU (Příbram)

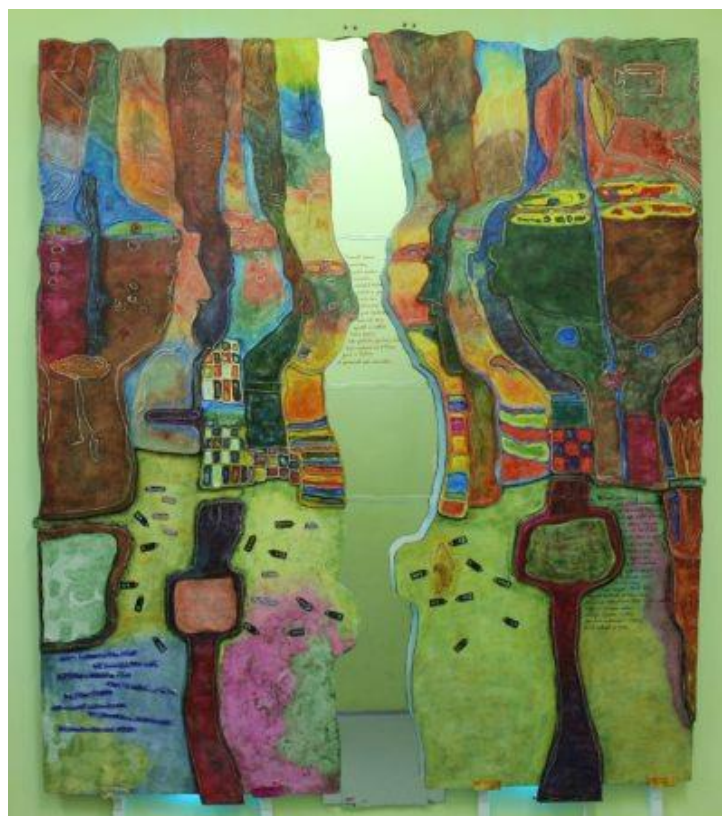
Obr. č. 27 – projekty EU (Opava)

Obr. č. 28 – projekty EU (Opava)

Obr. č. 29 – volnočasové aktivity odsouzených (Teplice). Zdroj: archiv VS ČR.

Obr. č. 30 – volnočasové aktivity odsouzených (Teplice). Zdroj: archiv VS ČR.